

**OBUKA NOVINARA
IZ DOMENA
LJUDSKIH PRAVA
I SLOBODA
I PROFESIONALNE
ETIKE**

HUMAN RIGHTS ACTION
AKCIJA ZA LJUDSKA PRAVA

Ovaj projekat finansira Vlada Ujedinjenog Kraljevstva
posredstvom Britanske ambasade Podgorica

British Embassy
Podgorica

Izdavač

Akcija za ljudska prava

Moskovska bb, 20 000 Podgorica, Crna Gora

Tel/fax: +382 20 510 040/1

hra@t-com.me

www.hraction.org

Za izdavača

Tea Gorjanc-Prelević

Urednica

Tea Gorjanc-Prelević

Lektura i korektura

Vesna Božović

Fotografije

Igor Bakić

Savo Prelević

Medija centar Beograd

Prelom i dizajn korica

Ivanka Haverić

Štampa

Grafo Crna Gora

Tiraž

400

Ovaj projekat finansira Vlada Ujedinjenog
Kraljevstva posredstvom Britanske ambasade
Podgorica

Mišljenja iznijeta u ovoj knjizi predstavljaju stav autora i ne
odražavaju nužno i stav donatora.

Obuka novinara iz domena
ljudskih prava i sloboda
i profesionalne etike

Zbirka izlaganja

Podgorica, 2013.

U sjećanje na Vojina Dimitrijevića

SADRŽAJ

1. Predgovor	9
2. Sloboda izražavanja i uloga medija u društvenom kontekstu <i>profesor dr Vojin Dimitrijević</i>	13
3. Odnos prava na slobodu izražavanja i prava na privatnost <i>Dušan Stojković, advokat</i>	21
4. Pravo na pravično suđenje u krivičnom postupku – poštovanje pretpostavke nevinosti i druga pitanja važna za novinarsku praksu <i>dr Radomir Prelević, advokat</i>	31
5. Iskustva iz prakse Vijeća časti Hrvatskog novinarskog društva <i>Dragutin Hedl, novinar, istraživač, član Vijeća časti Hrvatskog novinarskog društva</i>	44
6. Prava i obaveze novinara prema sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava <i>Peter Noorlander, direktor Media Legal Defence Initiative, London</i>	62
7. Primjena Zakona o zaštiti od klevete i odnos sudstva i medija u BiH <i>Mladen Srdić, sudija Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine</i>	79
8. Iskustva Vijeća za štampu Bosne i Hercegovine u vezi sa zaštitom privatnosti i zabranom govora mržnje <i>Ljiljana Zurovac, izvršna direktorica Vijeća za štampu Bosne i Hercegovine</i>	95
9. Etika u medijima: novinari i demokratski procesi <i>Philip Harding, konsultant, nekadašnji novinar i urednik i BBC-ja</i>	107

..... ■ Predgovor ■

Ideja o programu obuke za novinare o ljudskim pravima, koji je sprovela *Akcija za ljudska prava*, potekla je od novinarkе Marijane Bojanić. Novinari u Crnoj Gori, po pravilu, mnogo pažnje pokazuju pitanjima ljudskih prava, ali i krše ta prava na sličan način kao i njihove kolege u regionu i Evropi. Namjera nam je bila da programom obuke o ljudskim pravima koja su posebno važna za novinarstvo – pravo na slobodu izražavanja, privatnost i pravično suđenje, novinarima obezbijedimo podršku da profesionalno obavljaju svoj posao i uživaju povjerenje svoje publike.

Iako se dugo nismo bavili obukama, jedan od prvih projekata *Akcije za ljudska prava* bili su zajednički regionalni seminari za pravnike nevladinih organizacija, advokate, sudije i tužioce o ljudskim pravima, koje smo nekoliko godina za redom organizovali sa kolegama iz regiona, zahvaljujući podršci Kraljevine Norveške i organizacije Norveška narodna pomoć. Taj projekat je doprinio da se poslije ratova devedesetih godina na teritoriji bivše Jugoslavije ponovo uspostave veze među pravnicima profesionalcima i da im se pomogne da u skladu s evropskim standardima štite ljudska prava. Iskustva tih regionalnih skupova, razmjena iskustava u kojoj su učestvovalе i norveške sudije (temu slobode izražavanja) i novinari iz regiona, bila su dirljiva i ostavila trag na sve koji su u tome učestvovali.

Nekoliko godina kasnije, u saradnji s Novinarskim samoregulatornim tijelom i kancelarijom Savjeta Evrope u Crnoj Gori, *Akcija za ljudska prava* organizovala je 2010. regionalni skup „Reforma odgovornosti za klevetu i uvredu – kako obezbijediti primjenu standarda iz prakse Evropskog suda za ljudska prava u domaćem pravnom poretku“, u kome su

učestvovali novinari, advokati i sudije iz Crne Gore i regiona. Na tom zanimljivom skupu, većina učesnika je zaključila da bi krivična djela uvrede i klevete trebalo dekriminalizovati (što je Crna Gora naknadno i učinila), a svi su zaključili da bi zakone koji uređuju građansku odgovornost za povredu časti i ugleda trebalo precizirati i tako obezbijediti i olakšati primjenu evropskih standarda (što Crna Gora još uvijek nije učinila). Svi su primijetili i da mediji ne izvještavaju uvijek odgovorno i u skladu s ljudskim pravima, da posebno često ne poštuju pretpostavku nevinosti i da teže senzacionalizmu na uštrb uravnoteženog obavještavanja.

Iskustvo s navedenim projektima, iskustvo nas kao publike crnogorskih medija i Marijanin podstrek, doveli su do toga da se obratimo glavnim urednicima trinaest istaknutih crnogorskih medija s nacionalnom pokrivenošću pitanjem – da li bi oni ili njihove kolege u redakciji jedanput mjesečno učestvovali u dvočasovnim radionicama na kojima bi sa predavačima iz zemlje i inostranstva razgovarali o temama iz kruga ljudskih prava i novinarske etike. Od urednika koji su primili pismo, devet je prihvatilo da njihove redakcije učestvuju u projektu i učestvovalo je u izboru tema radionica (televizija Vijesti, televizija IN, radio Slobodna Evropa, dnevne novine Vijesti, nedjeljnik Monitor, dnevne novine Dan, radio Antena M, portal Analitika, portal PCNEN).

Naknadno su se priključili i urednici ili novinari redakcija Dневnih novina, portala Cafe del Montenegro i televizije PINK. Nikada nijesmo dobili odgovor od javnog servisa Radio-televizije Crne Gore (RTCG) i dnevne novine u državnom vlasništvu *Pobjeda*. (Pojedini novinari RTCG učestvovali su u ovom programu jer su za njega saznali neposredno od nas).

Kada predlog projekta nije podržan na konkursu nacionalne Komisije za raspodjelu prihoda od igara na sreću, podržala ga je Britanska ambasada u Podgorici.

U seriji od sedam radionica, u periodu od maja do decembra 2012. godine, učestvovalo je šest urednika, od kojih tri glavna urednika, 23 novinara, 20 studenata novinarstva, dva advokata s iskustvom u zastupanju medija i dva predstavnika samoregulatornih tijela - Medijskog savjeta za samoregulaciju i Samoregulatornog savjeta za lokalnu i periodičnu štampu Crne Gore.

Učesnici radionica razgovarali su o ljudskim pravima na temu sloboda izražavanja, privatnosti i pravičnog suđenja i svakodnevnim izazovima primjene novinarske etike sa pažljivo odabranim predavačima: profesorom dr Vojinom Dimitrijevićem, advokatima dr Radomirom Prelevićem, Dušanom Stojkovićem i Peterom Noorlanderom, sudijom Mladenom Srdićem i novinarima Ljiljanom Zurovac, Dragutinom Hedlom i Filipom Hardingom.

U ovoj smo knjizi sačuvali njihova uvodna izlaganja i dio atmosfere s radionica.

Tea Gorjanc-Prelević, *izvršna direktorka NVO
Akcija za ljudska prava, urednica projekta, i*

Mirjana Radović, *koordinatorka projekta*

Sloboda izražavanja i uloga medija u društvenom kontekstu

profesor dr Vojin Dimitrijević,
direktor Beogradskog centra za ljudska prava

Moj najbolji profesor na Pravnom fakultetu bio je Mihailo Konstantinović, predratni ministar – zbog toga nikada dovoljno hvaljen i slavljen. Izvanredan nastavnik, kad je izlagao govorio je kao Raša Plaović, kao najbolji glumci. Nažalost, imao je puno imitatora. Međutim, kao svi imitatori, bili su smešni i mnogo lošiji nego original. Pominjem ga zato što bi Mihailo (otac Radomira Konstantinovića, autor one značajne knjige o filozofiji palanke), kad god bi ga neko hvalio kao što Tea sada hvali mene, citirao jednu anegdotu o Nasredin hodži. Naime, Nasredin hodža je bio u Istambulu i kad se vratio u svoje selo pitali su ga da li je bio kod Sultana i šta mu je ovaj rekao. Na pitanje šta kaže Sultan, on jednom od seljana odgovara: „Alija, za tebe pita jesi li završio kuću, podigao krov, je li ti se otelila krava, kako su ti unuci...“, a Alija ga gleda i kaže: „Jes’ da lažeš, al mi milo da čujem!“

Zamolio bih vas da što pre pređemo na jednu interaktivnu formu. Daću samo neke naznake za ovu široku temu o kojoj će se razgovarati na ovim radionicama, a to je sloboda izražavanja i sloboda medija koji se prilagođavaju i menjaju u društvenom kontekstu.

Jedno je šta ja mislim, a drugo šta je važno. Pravo vas uči skromnosti. Vi možda mislite da ste najpametniji na svetu, ali ako ima neki sud koji je nadležan i nešto je odlučio, vi morate to mišljenje da poštujete, a ne da stalno filozofirate da li je nešto drugo bolje. Tako da ćemo pogledati i neke presude koje svedoče o toj evoluciji i o tome gde smo danas.

Sloboda izražavanja je, pored slobode savesti i veroispovesti, jedno od najvažnijih prava takozvane slobode duha, slobode čoveka da misli šta hoće. Naravno, ako može samo da misli ili sanja, onda će ga goniti samo neka orvelovska policija misli. Ono što misli, mora da može neka-ko da saopšti. Kad bi to čovek sam radio, onda bi bio kao neko ko ima tranzistor u petnaestom veku, pa može da priča na njemu, ali nema ko

to da prenese. Tako da bez medija, dakle, bez načina da se to mišljenje multiplikuje i prenese drugima, prave slobode izražavanja, koja je aspekt slobode misli, nema.

Tu postoji jedna evolucija u novije vreme. Prodori ka ličnoj slobodi izražavanja u vreme posle Drugog svetskog rata, došli su s izvesnim zakašnjenjem u naše društvo (ne zaboravite, mi smo bili najverniji saveznici Sovjetskog Saveza od 1945. pa bar do 1951). Rezolucija Informbiroa bila je jedan čudan pokušaj da se oslobodimo dominacije Moskve, dokazujući joj da smo još bolji komunisti nego što je Moskva, ali to nije ovde tema. Prema tome, imali smo tu velike teškoće, ali u to vreme nije bilo nigde lako. Ako sad pogledamo dijamantski jubilej engleske kraljice i osvrnemo se unazad šezdeset godina, kad je ona krunisana, tada je u Velikoj Britaniji bila takva beda da su sve namirnice bile racionisane, pa je za krunisanje svaki građanin dobio pola funte šećera (oko 250 grama) i ne znam koliku količinu butera. Siromaštvo u Evropi je trajalo vrlo dugo posle Drugog svetskog rata, a mi u Srbiji, čuveni lezilebovići, nismo ga toliko osetili, jer je Srbija zemlja poljoprivredno bogata. To je možda dobro, a možda i loše, jer zemlja u kojoj se nikad nije osetila prava glad, kao u Irskoj, verovatno nikad nije videla kakve gluposti mogu da se naprave oslanjanjem na to da „imam rođaka na selu koji će da mi da nešto da preživim“. No, ni to nije tema...

Naravno, sa slobodom izražavanja išlo je vrlo teško. Neću govoriti kako je bilo kod nas, nego kako je bilo u svetu. Suvereni vladari su smatrali da su oni mnogo zaštićeniji nego obični građani. Recimo, do skoro je u Turskoj važio krivični zakonik, prekopiran od Musolinijevog, gde je za običnu uvredu bila propisana jedna kazna, za uvredu člana Vlade ta kazna je bila duplirana, a za uvredu predsednika Republike utrostručena. Tako da nije čudo što su do skoro u turskim zatvorima čamili novinari koji su bili osuđivani na po 320 godina zatvora. Prodor koji je počeo u to vreme, u eri demokratizacije posle Drugog svetskog rata, dobro se vidi u čuvenoj presudi Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Lingens*. Lingens je bio novinar jednog austrijskog nedeljnika (koji još uvek izlazi i zove se *Profil*); napao je tada kultnog kancelara Austrije Bruna Krajskog, optuživši ga da, iako je Jevrej, koketira sa antisemitima i ratnim zločincima da bi se domogao vlasti i privilegija. Krajski ga je tužio za uvredu i dobio je to pred austrijskim sudom. Lingens se žalio Evropskom sudu za ljudska prava i u toj istorijskoj odluci je rečeno da je javna ličnost, čovek koji pretenduje na prava i visoke funkcije, manje zaštićena od običnog građanina. Obični građani u svojoj „mišjoj rupi“ mogu misliti šta hoće i neće im zbog toga

biti ništa, ali javna ličnost je odgovornija i mora da trpi kritiku. Ta praksa, započeta s Lingsom, vrlo čudna pre tih 40 godina, nastavila se, i danas je to opšte poznata stvar, sem kod nekih sudija (zbog kojih smo mi u Srbiji išli pred Evropski sud za ljudska prava), koji su smatrali da je strašna uvreda da neko napiše članak protiv malog feudalnog partijskog gospodara mesta koje se zove Babušnica.

Što se tiče prava na slobodu izražavanja, išlo se dalje. Ne samo da je zauzet stav koji se odnosi na stepen zaštite takozvanih VIP-ova, nego se išlo i u pravcu dekriminalizacije verbalnih delikata. To je nešto za šta smo se u doba pre Miloševića, negde osamdesetih godina, zalagali kad je bio u pitanju čuveni član 133 Krivičnog zakonika Jugoslavije, koji je predviđao kaznu za delikt „uznemiravanja javnosti“, time što se iznose neke tvrdnje koje su lažne ili štetne (a Sud je bio taj koji procenjuje da li su tačne ili lažne, korisne ili štetne).

Kao što vidite, jake su tendencije koje se reflektuju i na našem prostoru da se uvreda dekriminalizuje, da više tako nešto ne postoji, a da kleveta ili bude tumačena mnogo drukčije nego ranije ili da bude brisana, kao što se, na sreću, desilo u Crnoj Gori. To je, ako pogledate ceo razvoj i položaj medija, vrlo važno.

Druga važna presuda Evropskog suda za ljudska prava isto je jedna stara presuda koja je proizvela čitav zemljotres - slučaj kada je britanskom nedeljniku *Sandi tajms* (*The Sunday Times*) bila određena kazna zato što je povredio ugled suda time što je počeo da se bavi jednom temom koja je sudskom odlukom bila pod zabranom. Ta tema, izvinjavam se onima koji već znaju o tome, bila je vezana za žene koje su rađale decu sa deformitetom zbog toga što su uzimale preparat Talidomid. Deca su bila bez ekstremiteta. Postojala je zabrana da se piše o tom slučaju koji je još pred sudom, ali je Evropski sud doneo odluku da, ako je nešto u javnom interesu, javnost o tome nešto mora da zna. Time je probijena još jedna barijera u pravcu ograničavanja medija u smislu klasičnih ograničenja.

Kao što znate, sloboda izražavanja se može ograničavati, to nije apsolutno pravo, kao što su neka druga prava, recimo, sloboda misli i veroispovesti. Ta ograničenja moraju biti formalno legalna, ali moraju da budu i legitimna s obzirom na svrhu. Jedna od tih svrha je zaštita morala. Jedna od presuda u doba razvoja tog liberalnijeg tumačenja je čuvena presuda *Hendisajd* (*Handyside*), gde je jedan britanski izdavač preveo jednu levičarsku publikaciju namenjenu seksualnom i kultur-

nom prosvjećivanju omladine. Knjižica nikoga nije uznemirila u Danskoj i nekim drugim evropskim zemljama. Međutim, britanski sud je našao da to vređa moral u Velikoj Britaniji i tu knjigu je zabranio i naredio da se zapleni. Tad je to izgledalo moguće jer je država imala pravo da procenjuje shvatanje o moralu svog stanovništva. Kad se to pokušalo kasnije, kao što je to bio pokušaj zabrane filmske predstave u jednom klubu u austrijskom gradu Innsbuku, zato što ona vređa katolički moral, izazvalo je opštu osudu. To zaklanjanje iza morala, koji sudovi svake države mogu sami da procenjuju, počelo je kasnije da se gubi, ali te 1976. godine, Evropski sud za ljudska prava je zaključio da je britanski sud najpozvaniji da proceni kakav je stav prema moralu u Britaniji i nije našao da su povređena prava na slobodu izražavanja i mirno uživanje imovine. Hteo sam da naznačim da su uspesi koji su bili napredak u odnosu na klasična ograničavanja slobode izražavanja, pa time i slobode medija, i koji su se suočavali sa opasnostima koje potiču od države, od državnih organa, ustupili mesto jednom drugom problemu. To je ono što bih ja označio kao važnu temu u ovom trenutku, a to je da „represivnu državu, državu koja kažnjava, zabranjuje, počinje odjednom da zamenjuje ili dopunjava represivno društvo“. Znači, država ne zabranjuje, država čak nekada pomaže, ali društvo počinje da ograničava i poništava ljudska prava.

Pravnici to mogu najbolje da shvate u jednom slučaju gde je država u Indiji bila prinuđena da menja krivično zakonodavstvo i da svetost prezumpcije nevinosti napušta u korist pretpostavljane krivice, da bi se branila od velike društvene opasnosti koju za Indiju predstavlja sistem kastinskih podela i tradicija - gde država želi da bude bolja, a društvo se tome odupire i čuva te navike. Ono što se u Indiji događa jeste da su brakovi uglavnom ugovoreni između roditelja. Devojka mora da donosi miraz, ali primećeno je da, kad se miraz potroši, te neveste na neki čudan način rano umiru, pod čudnim okolnostima, da bi se zet, sin, mogao ponovo oženiti. To je postalo toliko rasprostranjeno i sumnjivo da su indijska Vlada i Parlament morali da pribegavaju merama protiv stavova društva: donet je zakon kojim je propisano da se, ako u izvesnom periodu posle venčanja misteriozno nestane snaha, polazi od pretpostavke da su je ubili članovi porodice. Dakle, uvedena je pretpostavka krivice od koje oni moraju da se brane.

Prešao sam na ovu temu koja je karakteristična za sadašnju evoluciju kad društva postaju represivna, a da Vlada nije iza toga. U klasičnom razmišljanju o ljudskim pravima to se ticalo odupiranju vlasti. Međutim,

kad se vlast pripitomi i urazumi, pa je u njenom interesu da postoje ljudska prava jer svaki dobar vladar, bez obzira da li bio car ili vladika, želi da ima motivisane podanike. Motivisani podanici žele neku vrstu izvesnosti, a izvesnost dolazi delimično od prava. To je njegova osnovna svrha. Ne znam da li je neko od vas bio žrtva takozvane „marksističke“ definicije prava kao „volje vladajuće klase“. To je jedna glupost koju smo morali da učimo, a koju je izmislio čuveni Staljinov tužilac Višinski.

Zašto je onda vladajuća klasa u Velikoj Britaniji odlučila da vozi levom stranom puta, a vladajuća klasa u Evropi desnom stranom?! Taj primer nas navodi na to da je funkcija prava da zapravo smanji neizvesnost, da čovek zna šta može da radi, šta sme, a šta ne sme i tako malo redukuje tu količinu nesigurnosti koja nas u životu prati.

U tom smislu je sasvim razumno osigurati ljudska prava, bez obzira na filozofiju iza toga. Borba protiv države koja ih ograničava, u dobroj meri je uspela. Ali, evo dolazimo u sferu, kao u primeru iz Indije, gde i pored najbolje volje države, društvo reprodukuje užasne običaje, za koje su najčešće krivi tumači religije i tradicije. Mogao bih da dam i primer sa naših prostora: muke sa homofobijom. Iz nekih razloga, za koje ja amaterski kažem da su verovatno posledica turske okupacije i sećanja na nju, homofobija u ovom regionu je strašno razvijena. Najnovija naučna dostignuća potvrđuju da se odluka o seksualnoj orijentaciji donosi u četvrtom mesecu trudnoće. Homoseksualaca je bilo vekovima. Neki carevi su bili homoseksualci (kao ovaj što ga sad u Makedoniji zovu Golemi Aleksandar, dakle, Aleksandar Veliki). Neka su društva to tolerisala više, neka manje, ali, u svakom slučaju, ti ljudi su nešto što je nastalo prirodno, prirodnim razvojem. Kao što je neko beo, žut, crn, neko muškarac, neko žena. Cela ideja o nediskriminaciji je da ne smeš da budeš odgovoran za nešto što nisi skrivio. Ja sam se rodio kao takav i ja na to nikako nisam uticao. To se nekako prihvata drugde, ali u ovom regionu još vlada shvatanje da su homoseksualci zli, da su oni odlučili da budu takvi, pa ih treba hapsiti – ili, nešto novije mišljenje, da su bolesni, pa ih treba lečiti. U Srbiji sad u toj borbi protiv gej parade slušate da postoji neka „ideologija homoseksualizma“.

Srbija u svom novom Ustavu i Zakonu protiv diskriminacije garantuje pravo na slobodu seksualne orijentacije, ali kad dođe do toga da treba organizovati neku manifestaciju kao što je *Parada ponosa*, onda se država uplaši, pa jedne godine zabranjuje, uz izgovor da ne može da savlada druge, druge godine dopušta uz ogromne mere bezbednosti.

Što se tiče vlasti, seksualno alternativnim osobama bio bi mnogo jasniji njihov položaj, ako ih društvo goni.

Kad pređemo na medijsku sferu, s privatizacijom, s prodorom kapitalizma, ispostavlja se ono što vi znate bolje od mene, da je jedan medij i ono što u njemu piše (što kaže jedan cinični novinar u Srbiji da novine nisu za čitanje, novine su za ono da se u njima piše) i prenosi, to je kombinacija želja vlasnika, oglašivača, nagoveštene želje čitalaca i gledalaca i nekih opštih političkih uverenja. To je nešto što ispadne iz svega toga. Nažalost, u takvoj situaciji gde tzv. neoliberalni interesi kontrolišu medije, dolazi do ozbiljnih ograničenja slobode izražavanja, koje po tradiciji nazivamo autocenzurom. Ili sam novinar misli da nije bezbedno da nešto saopšti, ili njegov urednik i glavni urednik misle tako, ili vlasnik misli da se ne isplati. To, recimo, dovodi do degeneracije nekih medija, do stanja koje je za žaljenje. Sve vreme Miloševićeve vladavine glavna uzdanica nam je bila Radio, pa Televizija B92. Danas postoji samo bleđi ostatak toga, nešto što ja zovem sportski kanal B92, jer ako igra Nole tenis, a dao Bog tenis se igra cele godine, zato što uvek ima negde sunca da se igra, onda nema ni vesti ni ničega... Preostaje nam da slušamo na radiju jutarnje vesti, ali tu postoji neka vrsta straha vlasnika i urednika da se nekom ne zamere. Jedan od velikih razloga poraza Tadića na izborima je bio taj što su mediji prenosili optimistične procene da Tadić dobija sa 8-10 posto razlike. Onda ovi komotni građani, a naša „levica“ je uvek komotnija od desnice (otkad više nema prave levice), oni jednostavno nisu otišli da glasaju. To je bio jedan od razloga.

Otpor prema tome je tema o kojoj treba govoriti. Ali otpor prema tome ne može da bude samo poboljšanje zakonodavstva, ne u onoj sferi gde smo se ranije borili za ljudska prava, nego bi morala da bude neka vrsta rafinirane akcije koja će se tome suprotstaviti. Tu sad, naravno, veliku ulogu igraju profesionalna udruženja novinara i ono na šta se treba vratiti su moralni kodeksi.

Mi imamo komunističku tradiciju da su nevladine organizacije još uvek „kakane“, vidite kako se o njima uvek sa nipodaštavanjem govori. Ali ima nekih sfera života koje država ne može da reguliše bez učesnika dotične profesije. Recimo, posle afere Levinski, Klinton se nije bojao kazne, nego se bojao da će ga izbaciti iz advokatske komore. To je za advokata u SAD gora kazna nego sve drugo, a to ne administrira država, već ravnopravni pripadnici profesije. Isto važi i za lekarsku i svaku drugu profesiju, a trebalo bi i za novinarsku. U Srbiji je pod pritiskom

nezavisnih udruženja počelo istraživanje krivice koliki ljudi su kažnjeni za događaje devedesetih godina, a najveći lažovi i inspiratori zločina su postali vrlo ugledni novinari i bogati ljudi, a da se niko nije usudio da pokrene te akcije. Malo se krenulo u tom pravcu, ali se bojim da neće biti ništa od toga. Ponavljam, to moraju da iznesu strukovna udruženja. Jedna zajednica, jedno društvo nije samo država, nego sve one strukture koje ga čine i koje tu unose moralnu komponentu, jer pravo samo po sebi i sud ne mogu sve to da razumeju.

Biografija

Profesor Vojin Dimitrijević diplomirao je (1956) i doktorirao (1965) na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Na tom fakultetu bio je redovni profesor Međunarodnog javnog prava i međunarodnih odnosa sve do septembra 1998, kada mu je prestao radni odnos zbog protivljenja novom Zakonu o univerzitetu Republike Srbije i protesta protiv otpuštanja kolega na osnovu tog Zakona. Bio je počasni doktor univerziteta McGill (Montreal) i Kent (Kenterberi) i profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta Union u Beogradu od 2005. godine. Direktor Beogradskog centra za ljudska prava bio je od 1995. godine. Bio je član Venečijanske komisije, Institut de Droit international, Međunarodne komisije pravnika (ICJ), sudija Stalnog arbitražnog suda u Hagu, član Upravnog odbora Asocijacije instituta za ljudska prava (AHRI), član Srpskog PEN centra i nosilac francuskog ordena Legije časti. Bio je član, izvestilac i potpredsjednik Komiteta UN za ljudska prava. Između ostalog, bio je potpredsjednik International Studies Association, sudija ad hoc Međunarodnog suda pravde, predsjednik Jugoslovenskog foruma za ljudska prava, predsjednik Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo, član Savjeta za borbu protiv korupcije, predsjednik Evropskog pokreta u Srbiji i predsjednik upravnog odbora Jugoslovenske kinoteke. Bio je i član predsjedništva Građanskog saveza Srbije. Kao gostujući profesor,

predavao je na univerzitetima u Splitu, Sarajevu, Virdžiniji (SAD), Oslu (Norveška) i Lundu (Švedska). Držao je predavanja i na mnogim drugim univerzitetima. Objavio je, sam ili kao koautor, veliki broj udžbenika i knjiga, kao i mnogobrojne članke. Više izdanja doživjele su knjige Terorizam, Insecurity of Human Rights after Communism, Strahovlada, Silaženje s uma i Međunarodno pravo ljudskih prava. Preminuo je u Beogradu, 5. oktobra 2012, u 81. godini.

„Novinarska biografija“

Kao gimnazijalac bio član redakcije „Novog srednjoškolca“. Prvi u FNRJ objavili Paju Patka i zato išli na ribanje u Gradski komitet, kod kasnije poznatog književnika Luleta Isakovića.

Od 1952. do 1957. bio član redakcije beogradskog „Studenta“. Uređivao kulturnu rubriku i satirični dodatak „Student naopačke“. Pisao filmske i pozorišne prikaze. Za to vreme studirao pravo.

Posle diplomiranja primljen na konkursu u „Borbu“ i određen da radi u „Večernjim novostima“. Ostao kratko jer dobio stipendiju za staž u Ujedinjenim nacijama u Njujorku.

Kao asistent na Pravnom fakultetu pisao filmsku kritiku u „Ježu“ (pod pseudonimom Vojo Švabić) i u Radu (odakle izbačen zbog nepovoljne kritike o „Neretvi“). Kao docent, od 1971. do 1975. vodio emisiju „Kino oko“ na RTV Beograd i time rizikovao svoj naučni ugled. Tada se istupanje u medijima o stvarima koje nisu tvoja struka smatralo teškom neozbiljnošću.

Kasnije često pisao po novinama i pojavljivao se na radiju i televiziji.

V.

Odnos prava na slobodu izražavanja i prava na privatnost

Dušan Stojković, advokat

Polazeći od načela da je sloboda izražavanja jedan od osnovnih temelja demokratskog društva, neophodna za otvorenu razmenu mišljenja, mora se sve veći značaj dati iznalaženju jačih garancija zaštite prava na slobodu izražavanja. Pravo na privatnost, sa druge strane, predstavlja antipod pravu na slobodu izražavanja i ne dopušta mu da bude apsolutno. Čitava bitka se odvija na polju medijskog prava i u sistemima informisanja, koji su u modernom društvu postali jako važna stavka u prezentovanju misli, kao i okupljanju ljudi oko jedne ideje. Pokušaću da odgovorim na glavna pitanja u vezi sa osnovnim postulatima prava na slobodu izražavanja i prava na privatnost, objasniću njihov značaj, međusobni odnos, kao i položaj u medijskom pravu. Takođe, ukazaću na kretanje osnovnih trendova u Evropi i svetu, zatim, šta donosi digitalno okruženje u sudaru sa ovim našim klasičnim postavkama medijskog prava, kako samo izdavaštvo novina prelazi na internet i koji su to procesi, pravni interesi i kako se tome prilagoditi.

Prvo pitanje je pitanje prava na slobodu izražavanja koje je, kao fundamentalno pravo, pre svega, garantovano u svim univerzalnim pravnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava¹. Slikovito rečeno, pravo na slobodu informisanja je pravo da slobodno izrazite ideje i mišljenja o stvarima, da možete da pišete o svemu. Međutim, pravo na slobodu izražavanja nije apsolutno, i ne treba da bude, jer vršenje prava na slobodu izražavanja vrlo često utiče na prava i interese drugih, tako da je njegov prirodni neprijatelj – pravo na privatnost. Pravo na privatnost proizlazi iz ljudskog dostojanstva, jer se smatra da postoji određeni ži-

1 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 12; (*Universal Declaration of Human Rights*); Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda, član 9 (*African Charter on Human and Peoples Rights*); Američka konvencija o ljudskim pravima, član 13 (*American Convention on Human Rights*); Evropska konvencija o ljudskim pravima, član 10 (*European Convention on Human Rights*); Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 19 (*International Covenant on Civil and Political Rights*).

votni prostor u koji ne bi trebalo zadirati. Ova dva prava su u koliziji i rat između njih ima stalnu granicu, gde se front pomera čas kod jednog, čas kod drugog. Pravilo za slobodu informisanja je da je informisanje slobodno. Pravilo za privatnost je da nečiji lik, nečiji lični zapis, neka informacija iz privatnog i porodičnog života ne može biti objavljena bez pristanka lica na koje se zapis odnosi. Dakle, imamo problem da je u prvom slučaju sve slobodno, a ovamo imamo ograničenje, pa se to tumači pojedinačno u svakom posebnom slučaju. Stoga, sudovi u ovoj materiji imaju vrlo odgovornu funkciju pri svakom konkretnom slučaju. Čovečji lik spada u jednu od osetljivih stvari. Kada je fotografija u pitanju, tu svi padaju u zamku da je za objavljivanje fotografije potrebna saglasnost iz ugla prava na privatnost, a zanemaruje se nešto mnogo bitnije i opasnije u pravu – činjenica da je svaka fotografija autorsko delo². Tako vi, pre svega, možete imati tužbu zbog toga što objavljujete nečije autorsko delo bez saglasnosti autora, a onda se postavlja pitanje da je tu i nečiji lik.

Kada je reč o pravu privatnosti na društvenim mrežama, tu konkretna regulativa i dalje ne postoji. *Facebook* kao društvena mreža je najmasovniji vid komunikacije i postoje otvoreni lični profili i restriktivni profili, a tu je i stranica za obožavatelje („fanove“ – ili „fan pejdž“, eng. *fan page*).

U takvim slučajevima, kada se pokrene pitanje prava na privatnost, mišljenja sam da ključnu ulogu igra „stepen otvorenosti profila“. Ako profilu određenog lica može svako slobodno pristupiti, onda tako pronađena fotografija može da se objavi bez pristanka lica na koje se odnosi. To je slobodnije stanovište, i sa aspekta advokata koji zastupa novine, rekao bih da bi trebalo na takav način da se primenjuje u praksi. Može se smatrati da je ta fotografija namenjena javnosti, što je jedan od klasičnih izuzetaka kada ne treba saglasnost lica čija je fotografija upotrebljena. Dakle, lice je tu fotografiju namenilo javnosti, svesno je da je fotografija dostupna javnosti, i htelo je da tu fotografiju vidi javnost. Svaka vrsta restrikcije bi značila da slobodan pristup nije dozvoljen.

Mi smo u advokatskoj kancelariji imali tužbe u vezi sa fotografijama preuzetim sa fan pejdža, i smatram da novine imaju pravo da objavljuju taj sadržaj. Suština je da je lice taj sadržaj namenilo javnosti i nije pravedno da takva lica prave sebi javnu promociju prezentovanim fotografijama, a onda kada novine to objave, zbog činjenice da je tekst na bilo koji način kritički, oni ospore to pravo. Javne ličnosti žele da

2 Član 2 Zakona o autorskim i srodnim pravima, „Službeni glasnik RS“, br. 104/2009.

naprave pozitivan imidž o sebi i vrlo su sklone da puštaju tekstove koji ozbiljno zadiru u njihovu privatnost, ako je to potreba njihovog posla, a s druge strane, ako se bilo šta kritički kaže o njima, što čak može da bude mnogo manje zadiranje u privatnost, a mnogo više mišljenje (na primer, da je to jedan šund pevač) onda oni tuže novine i pozivaju se na činjenicu da je fotografija objavljena bez saglasnosti. Mislim da tu sud ne bi trebalo da im povlađuje. Međutim, kada se ovo ubaci u kontekst slobode izražavanja, dolazi se do činjenice da u oglašavanje moraju biti uključene i oblasti života javnih ličnosti koje nisu vezane samo za obavljanje funkcija javnih ličnosti u društvu – jer se javnosti mora omogućiti da presudi o privatnom ponašanju pojedinaca o kojima je reč, a koje često smatraju svojim uzorima.

Da nije tako, favorizovala bi se selektivna prezentacija, koja bi javnost lišila mogućnosti prosuđivanja u vezi sa ličnostima iz društveno-političkog života, imajući u vidu kakav uticaj oni imaju.

Pored ovog aspekta ljudskih prava, tog fundamentalnog prava slobode izražavanja, koje je, kako kažu, stub demokratije, mišljenja sam da ovde treba staviti akcenat i na posao. Treba voditi računa o tome da osnivači javnih glasila plaćaju što manje naknade za objavljene tekstove, jer je to vrlo bitna stavka u medijskom poslu. Smatram, iako imam dosta predmeta za klevetu i za uvredu i krivičnih predmeta koji se tiču nečega što je neko izgovorio, da je to ipak istorija, i da bi trebalo informisanje posmatrati kao mesto, gde kada nešto kažete, ostvarujete svoje pravo da izrazite misli, jer, u suprotnom, misli koje nisu izražene ravne su ništavosti. Ne postoje. Stoga, kažnjavanje treba ukinuti, a problem rešavati naknadom štete – dakle, da se stvar preseli sa krivice u parnicu. Takođe, ukidanjem kažnjavanja u medijskom pravu, smanjiće se tenzija u novinarstvu i izbeći suzdržavanje od otvorenog objavljivanja.³

Član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima ne dopušta novinarima i medijima apsolutno pravo slobode izražavanja. Međutim, Sud je jasan da je, kada postoje ograničenja, potrebna izuzetno pažljiva analiza. Ovo je posebno slučaj kada preduzete mere ili izrečene sankcije domaćih organa mogu obeshrabriti učešće štampe u debatama o pitanjima od legitimnog javnog interesa. Isto tako, veoma bitna stavka prilikom prosuđivanja na štetu nekog javnog glasila je pitanje proporcionalnosti.

3 Evropski sud za ljudska prava ovakvu posledicu definiše kao 'Chilling effect' i odnosi se na samosuzdržavanje od slobodnog izražavanja i dovođenje do jedne vrste 'samocenzure'.

Iznosi na koje tužbe glase su često enormno visoki i to jednostavno ukazuje na činjenicu da je nezadovoljnom tužiocu u cilju da to javno glasilo bude ugašeno, a ne njegova lična novčana satisfakcija. To je apsolutno neprihvatljivo.

Kada je reč o pravnim odnosima, novine, odnosno televizijski i radio programi, u pravu nisu subjekti prava, kako mi to kažemo, nisu pravna lica. Svoystvo pravnog lica ima osnivač tih novina ili televizije, to je bitno da se zna. Drugi segment su odnosi u redakciji između urednika i novinara i sve ostalo je ka spolja⁴. Prema tome, ljudi koji smatraju da su oštećeni nekom informacijom, tužiće osnivača novina, glavnog i odgovornog urednika⁵ i često samog novinara, i od njih će tražiti solidnu naknadu štete, tj. isplatu novčanog iznosa. Uloga advokata kao zastupnika medija je u medijskom pravu, pre svega, preventivne prirode. Dakle, pre objavljivanja novinskog teksta, novinari traže mišljenje u vezi sa njihovim pravom da objave određenu informaciju. Kasnije, zastupnička uloga se ispoljava na sudu, kada neki tekst postane predmet nečijeg nezadovoljstva. U tom smislu, svoju ulogu ovde, kao advokata, vidim u tome da razgovaramo o problemima koji vas sprečavaju da nešto napišete, koje su vam nedoumice, i kasnije, ako mogu, da dam par korisnih saveta kako da izbegnete odgovornost. Dakle, što se tiče samog posla, ovo je stvar u zahuktavanju i mediji dobijaju sve veći i veći značaj. Od vrlo avangardnih par predavanja, Medijsko pravo je sada ozbiljan predmet na Pravnom fakultetu, i uopšte u pravu zauzima zaista sve veću ulogu i postaje zapravo najdinamičnija pravna oblast.

Što se tiče prakse Evropskog suda za ljudska prava, pomenuću par zanimljivih slučajeva.

Karolina od Monaka⁶ je fotografisana u šetnji, u šumi sa princem i ona je navela da se povukla i da ne želi medijsku pažnju. Međutim, izgubila je slučaj pred nemačkim sudovima, kojima se žalila zbog povrede privatnosti. U obrazloženju je navedeno da ljudi koji su javne ličnosti mogu da budu fotografisane, javnost jednostavno njih traži, ali to ne

4 Ovde se primenjuju pravila Zakona o obligacionim odnosima, koja se odnose na pitanja odgovornosti poslodavca za zaposlenog.

5 Na osnovu Zakona o medijima Crne Gore (*Sl. list RCG* 51/2002, 62/2002, *Sl. list CG* 46/10), urednik ili odgovorni urednik nije odgovorno lice protiv koga se može podneti tužba, već su to osnivač medija i novinar.

6 *Von Hannover v Germany* Application no. 59320/00, presuda Velikog veća Evropskog suda za ljudska prava.

sme biti duboko zadiranje u privatnost, već je u principu prikazivanje njenog lika dozvoljeno. Princeza je u svim ovim procesima izričito zahtevala pravo na zaštitu svoje privatne sfere, što je podrazumevalo i zabranu objavljivanja njenih neautorizovanih fotografija u raznim privatnim ambijentima, kao i svakodnevnim prigodama poput kupovine i šetnje. Međutim, nemački sudovi su redovno donosili odbijajuće presude, počev od Zemaljskog suda u Hamburgu, pa do Saveznog ustavnog suda u Karlsruheu. Na kraju se obratila Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu, koji je u takozvanoj presudi („Karolina presuda“) odlučio da se javni interes i s time povezano pravo na ispoljavanje slobodnog mišljenja ne odnosi na slobodu objavljivanja privatnih fotografija, nego se ograničava na „ideje“, koje u najširem smislu mogu doprineti slobodi obrazovanja mišljenja. Evropski sud je kroz svoju praksu uobličio standarde i klasifikaciju ličnosti u vezi sa zadiranjem u njihovu privatnost, jer nije isto ako objavite fotografiju lica koje je potpuno anonimno i lica koje upravlja političkim sistemom vaše zemlje. O tome više reči niže u tekstu.

Da ne mistifikujemo stvar, lice koje je javna ličnost mora da istrpi povećanu pažnju medija, osim ako se time preko mere ne zadire u privatnost i ako ulazak u nečiji privatni život nije očigledno samo radi senzacionalizma i sticanja profita. Sad imam predmet sa poznatom glumicom za koju su jedne novine rekle da je snimila porno film i objavili su taj porno film i njene fotografije. To nije njen porno film i njen život je zaista uništen, njeno dostojanstvo je ozbiljno ugroženo. Tu je zbog profita plasirana očigledna laž i profit im je bio stvarno dobar. Ali, zaista su joj i uništili život, tako da ćemo sada probati da to, koliko je moguće, ispravimo.

Stvari uvek treba staviti u kontekst. Vi se uvek vodite javnim interesom, da je u javnom interesu poboljšanje javne debate, ako osetite da možete taj argument da iznesete. Ako smatrate da nemate takvu vrstu argumenta, onda izračunate koliko će vam profita doneti fotografija i na koji novčani iznos će glasiti naknada štete u sudskom postupku. To je onda biznis plan. Jer novine često i protiv advokatskog saveta objave informaciju ili fotografiju zbog ekskluzivnosti.

Tabloidi su, takođe, vrlo značajni. Sve prelazi na tabloide, kvalitet informacije, stvari se menjaju. U advokatskoj profesiji tabloidi su dobri klijenti. Vi možete da imate vrlo relevantnu informaciju iz tabloida, a vrlo lošu iz, recimo, ozbiljnog nedeljnika. Kvalitet informacije je ipak najbitniji,

a to je tačnost, preciznost, objektivnost i ekskluzivnost. Takođe, personalizacija je važno novinarsko sredstvo privlačenja pažnje. Sa druge strane, zabava utiče na formiranje mišljenja i sve je veća tendencija da se granica između informacije i zabave ukine.

Još jedan primer iz evropske sudske prakse je slučaj Mozlija⁷ (*Max Mosley*), bivšeg direktora i vlasnika Formule 1, kada ga je tabloid *News of the World* fotografisao i objavio slike. Doduše, stavili su mu prislušne i snimajuće uređaje u sobu, gde je on boravio sa prostitutkama, gde je pravio orgije i gde su se jasno videle njegove prilično bizarne seksualne sklonosti. Sud je dosudio 60.000 funti protiv lista jer smatra da se ne može na takav način i toliko ulaziti u nečiju privatnost. Novine su se branile da su žurke imale naci obeležja i da su povezane sa naci-ikonografijom, ali Sud je zaključio da činjenično stanje nije bilo baš takvo. Potom je Mozli tvrdio da mu je život uništen jer su svi znali njegove seksualne sklonosti. Tražio je od Evropskog suda za ljudska prava da donese presudu kojom bi obavezivao novine da pre nego što objave nešto iz nečije privatnosti, upozore tu osobu i da mu kažu: „Sutra ćemo da objavimo tebe sa plaže.“ Ali to je odbijeno. Privatnost je kategorija koja je vrlo suptilna, gde se vaga da li ulazak u nečiju privatnost ima veze sa onim što se zove javna debata o stvarima i da li tu postoji proporcionalnost. U 95% slučajeva vest je senzacionalizam.

Imamo i slučaj čuvenog fotomodela Naomi Kempbel⁸. Na naslovnoj strani novina Dejli Miror (*The Daily Mirror*) objavljen je naslov „Naomi: ja sam zavisnica od droge“, uz dve njene fotografije, od kojih na jednoj izgleda našminkano, reprezentativno, a na drugoj na glavi ima kačket i nije doterana. Ova druga fotografija, potpisana rečima „Terapija: Naomi posle sastanka“, snimljena je ispred zgrade u kojoj se održavaju sastanci udruženja koje okuplja zavisnike od alkohola i droga na grupne terapije. Evropski sud za ljudska prava je podržao odluku engleskog Doma lordova (vrhovnog suda), našavši da nema povrede privatnosti za objavljivanje teksta u kome se kaže da ona laže javnost i da se trenutno nalazi na klinici za lečenje zavisnosti, ali je naglašeno da objavljivanje fotografija o takvom njenom stanju predstavlja neopravdanu povredu privatnosti. Dakle, nije sve u bloku, pravi se razlika dokle se može ući u nečiju privatnost.

7 *Mosley v News Group Newspaper*, 2008, EWHC 1777 (QB) i *Mosley v the United Kingdom*, 2011, presuda Evropskog suda za ljudska prava.

8 High Court ([2002] EWHC 499 (QB)), Court of Appeal, ([2002] EWCA Civ 1373, House of Lords ([2004] UK HL 22), *Mgn Limited v. the United Kingdom*, 2011 (poslednja je presuda Evropskog suda za ljudska prava).

Profesor Vojin Dimitrijević u knjizi *Strahovlada* kaže da svaka vlast počiva na monopolu na informacijama i tako je uvek bilo: jedni su držali informacije, potčinjenima su slali dezinformacije ili im nisu dozvoljavali da dele informacije koje danas imaju. S pojavom interneta i digitalnog okruženja, taj sistem ne kažem da je ukinut, ali je ozbiljno narušen.⁹ Preko fejsbuka sada praktično možete naći lik i profil manje-više svakog čoveka i moguće je da jedan ozbiljniji čitalac, što sedi i čita sve na internetu, može da bude više informisan nego neki ministar koji nema vremena da toliko bude brifovan. Dakle, menja se struktura stvari i mislim da je trend da i sami ljudi shvataju da je privatnost sve više izneverena od strane samih tih ljudi, koji svesno stavljaju sadržaje na uvid javnosti, pre svega radi promocije. Svaka devojka iz nekog malog mesta sada može biti lokalna ili svetska zvezda, tako što će postati poznata na internetu! Koncept privatnosti se menja putem interneta ili socijalnih mreža. Mogućnost stupanja u kontakt sa ljudima je takva da oni ljudi za koje se razumno može reći da su se te privatnosti na jedan određeni način odrekli i da su svoje fotografije namenili javnosti, ne bi trebalo da imaju problema ako ta fotografija bude objavljena. Naravno, uz pažnju koji će tekst ilustrovati ta fotografija, jer ako tekst ide suviše daleko, a fotografija je samo vezivna tačka za neki defamatoran tekst, onda treba gledati tekst. A ako pričamo o samoj fotografiji, mislim da je to ispravno i da bi poziv za pristanak bio izuzetak od pravila, jer je lice tu fotografiju namenilo javnosti. Naravno, svaki put ako je to u tzv. javnom interesu, ako to nije samo želja devojke koja dok se manikira želi da vidi ko se gde kupa i kakve ima grudi, ako ima išta više od toga – kao u slučaju Naomi Kempbel gde je ona govorila javnosti da ne konzumira psihoaktivne supstance.

U drugi kontekst spadaju lica koja vrše političke funkcije. Klasičan standard za političare i nosioce državnih funkcija je da je njihova privatnost ograničena, ako je u pitanju informacija koja je u vezi sa njihovim obavljanjem funkcije.

Kada je reč o pravu na privatnost, u praksi Evropskog suda za ljudska prava postoje klasifikacije ličnosti, na osnovu kojih se donose presude, kao jedna vrsta stepenovanja prava. Prema tome, postavlja se pitanje da li je osoba o kojoj je reč javna ličnost, odnosno, da li vrši određenu funkciju. Tu postoji tripartitna podela. Određen je gornji nivo koji

⁹ Pored svega, i dalje postoji način države da se obračuna sa neželjenim informacijama putem presretanja 'interception' ili provaljivanjem u baze podataka, lista pretplatnika i slično.

se odnosi na anonimne osobe i koje uživaju najširi stepen zaštite, potpunu zaštitu. Kao anonimna osoba imate pravo da živite sopstveni život uz minimalno uplitanje drugih. Ipak, pravo na privatnost je od države do države garantovano na različite načine, pa tako, na primer, Američka povelja o pravima uopšte ne sadrži odredbu o zaštiti privatnosti, dok je situacija u Francuskoj, na primer, potpuno drugačija. Ali to ne znači da pravo privatnosti u Americi ne postoji.

Krug javnih ličnosti koje karakteriše donji stepen zaštite privatnosti su takozvane javne ličnosti *par excellence*, koje imaju najuži obim zaštite. Razlog ovakve klasifikacije je što su ove ličnosti nosioci javnih funkcija, koji su birani od strane naroda, i koji su dužni da predstavljaju uzor širim narodnim masama, da zastupaju interese građana. U praksi se uzima da u ovu grupu spadaju samo nosioci političkih funkcija. Zbog toga je i opravdano¹⁰ malo dublje zadiranje u njihov privatan život. Međutim, postavlja se pitanje kakav stepen zaštite privatnosti pružiti princezi Karolini od Monaka. Princeza kao deo plemstva ne obavlja nikakvu javnu niti političku funkciju, a ipak se ne može reći ni da je anonimna ličnost. Iz tog razloga postoji i taj srednji stepen koji se baš i ne može na neki poseban način definisati. Kategorizacija se vrši tako što sud prvo utvrdi da ne postoje elementi donje granice, zatim gornje, i tako dobijemo tu lebdeću funkciju koja se ne može ekstremno prikloniti ni jednoj strani. U takvim slučajevima značajnu ulogu ima sud gde u svakom konkretnom slučaju određuje gde će se ta granica naći.

Danas se na privatnost političara drugačije gleda. Smatra se da ako je političar u kafani i veseli se i zapeva, da je to jako dobro. Političari ne da se ne bune, nego vole da vide sebe u medijima. U poslednje vreme često i naručuju video snimke za *youtube* gde se oni veličaju u smislu seksualnih i drugih uspeha, tako da ja mislim da to možete slobodno da objavite. Zašto da ne, ovaj je rekao na sudu da voli mlade devojke, voli da se proveseli, da ih gleda ko ćerke, što to mora svako da zna... a onda vi kažete, nama je interesantno što želimo da znamo ko predstavlja narod, kakvi su ti ljudi, ako se on toga ne stidi, rečeno je da se on opustio. Kontekst i tekst koji to prati je jako bitan. Ako on dokaže da se zbog toga razveo, niste vi krivi. Mislim da ne postoji stvar danas koju novinari ne znaju, samo se postavlja pitanje da li će to da objave ili ne. Za ono što se objavi, urednici i novinar imaju odgovarajući osećaj. Što se mene tiče, može slobodno da se objavljuje i porno

10 „...javnost ima opravdani interes da zna...“, član 4, Zakon o javnom informisanju, Službeni glasnik Republike Srbije.

film sa političarem iz Aleksinca i njegovom sekretaricom. Ta mlada devojka je pričala nešto o zapošljavanju i mi smo rekli da postoji javni interes kada se govori o zapošljavanju, a ona je rekla da joj se on sviđa. Ljudi imaju različit osećaj minimuma morala. Moral je takav da ne bi mogli da kažemo tačno šta je. Milje naših političara je takav da se oni grle, ljube, pevaju i provode. Izvode žene koje nisu njihove žene, to svi znaju, ali oni ih izvode i toga se ne stide, a nekad se time i hvale. I ako je to tako, ne vidim u čemu je problem. Ne znam, na kraju krajeva, šta je tu loše. On mora da dokaže da mu je nastala šteta. Kazna ne postoji za medije, osim u krivici. Pričamo o naknadi štete i kako zakon kaže: poremećaj duševne ravnoteže nekog lica, koliko god ljudi zbijali šale sa tim, nekom licu zbog objavljene informacije o njemu i stepena, trajanja i intenziteta tog disbalansa, bolova duševnih zbog povrede časti i ugleda i zakona daje pravo da na ime toga traži satisfakciju u vidu novčanog iznosa. To je suština svih ovih sporova, koliko god se ljudi smejali i govorili da su to ljudi bez ugleda i časti. Svaki čovek, time što je čovek, na osnovu ustavom zaštićenog prava na ljudsko dostojanstvo ima svoju čast, kao unutrašnji osećaj o sopstvenim vrednostima, i ugled, kao pogled okoline. Kad su političari u pitanju, njih ne zanima profesionalni ugled među kolegama, već politički ugled među biračima, što još isto veče u agencijskim statistikama mogu da proveru. U mnoštvu tih predmeta novinar nije pogrešio, to je dobra vest, ljudi to vole i to podiže popularnost, kao što je bio slučaj sa Dačićem kad je pevao. Kažu da to ozbiljno utiče na popularnost. U takvom okruženju ne vidim problem. Političar svakako mora da pazi šta radi, ali ako ne pazi, mora da trpi izveštavanje o takvom ponašanju.

Činjenične tvrdnje su navodi i informacije kojima je moguće utvrditi tačnost ili netačnost, a koje se odnose na nekoga u odnosu na koga se nešto tvrdi. Ako neko napiše da sam opljačkao trafik u pet popodne, a ja imam alibi, kao u krivičnom postupku, i dokažem da sam bio na drugom mestu, tužicu te novine, jer to je defamatorno da sam lopov i narušava moj ugled. Ako su novine za određenu osobu napisale da je uradio nešto što nije uradio, ili su mu pripisali neku osobinu koju nema, onda je ta informacija nedopuštena. Međutim, ako neki novinar kaže da smatra da je taj čovek pogrešio, da je mogao da izvadi banku iz stečaja ili da je banka pogrešno plasirala neki kredit, kao kod nas ta Agrobanka koja je izgubila 500 miliona evra, to je izražavanje mišljenja. Taj novac sad ne postoji i niko za to ne odgovara, a ljudi su bili u Upravi, plasirali su kredite u skladu sa poslovnim odlukama banke u kompanije koje su

loše poslovale i bilo je već jasno da će da propadnu u momentu davanja kredita. Novinar ima pravo da o tome piše. Ipak je reč o novcu, od kojeg zavisi naš život, i društvo onda o tome ima pravo da priča.

Dakle, jako je bitno da kad pišete i kažete neki svoj stav, ideju ili mišljenje, da to bude tvrdnja koja nema neki svoj objektivni lokalizator, i gde vi ne možete dokazati istinitost ili neistinitost, da to nije činjenična tvrdnja, već vrednosni sud, stav, mišljenje, ideja. Vi smatrate da sam ja loš advokat, ja uvažavam vaše pravo da iznosite mišljenje i stavove, to mi se sviđa ili ne, ali to je vaše mišljenje. Neko drugi će da kaže – Dušan Stojković je odličan. Samo cirkulisanje tih stavova i ideja u društvu, doprinosi dijalogu u društvu i javnoj debati, zato se i brani sloboda izražavanja. U protivnom, dolazi se do diktature, monopola i ograničavanja, što ni u kom slučaju ne doprinosi demokratskom društvu. To je osnovna suština prava na slobodu izražavanja.

Biografija

Advokat Dušan Stojković završio je Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. Upisan je u Advokatsku komoru Beograda 1997. Polja rada: medijsko pravo, internet pravo, pravo intelektualne svojine, privredno pravo, zastupanje pred sudovima. Vodio je radnu grupu za izradu Zakona o oglašavanju Republike Srbije 2003, učestvovao u pisanju novih pravila za dodjelu domenskih imena u Srbiji i pravila o tranziciji sa .yu na .rs. Bio je član radne grupe za izradu Zakona o elektronskim komunikacijama 2009, Komisije za autorsko i srodno pravo Republike Srbije 2010. Član je radne grupe za izradu Zakona o javnom informisanju 2011. i 2012. Pravni je zastupnik izdavačkog društva *Ringier Axel Springer* (dnevna izdanja: Blic, Alo, 24h, magazini: Nin, Puls itd.) kao i više javnih ličnosti u Srbiji i Crnoj Gori, među kojima su pjevačice (Jelena Karleuša, Svetlana Ražnatović – Ceca), glumice (Katarina Radivojević, Maja Mandžuka), vjerski poglavari (muftija Muamer Zukorlić) i sportisti (Filip Filipović).

Pravo na pravično suđenje u krivičnom postupku – poštovanje pretpostavke nevinosti i druga pitanja važna za novinarsku praksu

dr Radomir Prelević, advokat

Pretpostavka nevinosti, ili prezumcija nevinosti, spada u savremene garancije koje se odnose na pravično suđenje. Postavlja se pitanje koliko je ona važna u tim ukupnim mjerama koje se preduzimaju da bi suđenje bilo pravično?

Da vidimo koji su to elementi pravičnog suđenja. Prvo, zakonit sud. Ovi naši sudovi su ustanovljeni zakonom, pretpostavka zakonitosti im je u Ustavu, jasno je da su zakoniti. Međutim, puno je i drugih sudova koji su takođe zakoniti, ali nijesu osnovani aktima države. Recimo, arbitraža, ona je zakonit sud, nju su osnovale stranke, a zakonima je samo ostavljena mogućnost: dakle, u skladu sa zakonom.

Ja sam prije petnaestak godina tražio da se razdvoje krivični i građanski sudovi, postoji takva praksa. Meni je zasmetalo u nekakvom trenutku društvenih odnosa, da ne kažem političkih, da u krivičnim vijećima sjede parničari koji nikad nijesu radili krivicu i koji su se stalno ponašali po principu: „Nemoj da me diraš, ja sa ovim nemam ništa“. Dakle, on je samo brojka u tom vijeću od petoro. Ili, ako je troje profesionalaca, onda on samo popunjava taj broj, a njegov glas je jednako važan kao i onog koji zna materiju. Tako da sam ja tada tvrdio da to nije zakonito sastavljeno, jer nisu svi profesionalci. Međutim, to je već sasvim na rubu, tema teorije.

Drugo, da je tužilac koji postupa pred tim sudom, imenovan, ovlašćen po zakonu i da je on započeo postupak. Sud je tu samo da sudi, i mi smo, malo po malo, došli do tog akuzatorskog postupka, približavamo mu se, u smislu da sud i na glavnom pretresu dobija sve manju ulogu. Nekad je bilo da je sud glavni, a ti si tu nepotreban, on će sve da ispita, on će da reaguje, da se unese u materiju i time, u suštini, onu pretpostavku nevinosti degradira, jer on vodi stvar, time je kontaminiran i već je

zauzeo stav. Tako je to bilo, srećom, sad nije. U zakonu stoji da nije više obavezno da sudija pita, da se interesuje za stvar, nego samo da to može da čini. Ali, još uvijek u praksi radi ona prva inercija. Kad dođete u sud, sudija je i dalje glavni.

Nije netačno da se u npr. američkoj i drugoj sudskoj praksi dešava ono što gledamo u američkim filmovima, da sudija drijema, jedva prati šta se zbiva. Kod nas to ne može da se desi, sudija je kao Argus¹¹.

Zatim, posle te optužnice, dolazi pravo na odbranu i to je sad ono što najviše mrzi policija, tužioci, sudovi, zajedno sa novinarima, jer i oni treba da saznaju što više, jer i oni treba da imaju napismeno, što i ovi drugi, da bi pravilno izvijestili, pa su nekako konsternirani sa tim pravima na odbranu, takva je situacija još uvijek kod nas. Najprije, mi smo do skoro imali probleme oko branioca: da li on smije ili ne smije da razgovara o svemu i u svako doba sa tim koga brani. Recimo, kad smo donosili zakon 2003. i 2004. godine, neko ko je sad na najvišoj dužnosti, bio je član te radne grupe za izradu Zakona o krivičnom postupku i kad sam govorio o pravu na odbranu (ranije je bilo tako da nemaš kontakt s ovim koga braniš prije nego bude saslušan – on da izjavu, ukopa se, zakopa sam sebe i sad ti dođeš kao pop da potvrdiš ono što se dešava), kad je bila riječ o članu 12, gdje se kaže da okrivljeni (u toj fazi preciznije bi bilo osumnjičeni) ima pravo da razgovara sa braniocem, ovaj član je intervenisao: „Aaaaa, molim vas! Ne smije da ga podučava kako će da se brani, samo ima pravo da mu sugeriše da li će da ćuti ili da iznosi odbranu, a o sadržini ništa!“

Puno toga ni do danas nije zaživjelo u odnosu na pravo na odbranu, ali u svakom slučaju, pravo na branioca, na prevodioca, na uvid u sve pisane dokaze koje je tužilac lansirao u postupak, pravo na predlaganje svih vrsta dokaza – na sve to se ima pravo, ali se to još uvijek ne primjenjuje u praksi onako kako piše u zakonu. Evo primjera: naruči tužilac i prezentira kao dokaz za optužbu nalaz, uzmimo to kao stručan proizvod, znači nalaz vještaka, recimo, saobraćajka je u pitanju, i taj nalaz ima svoje objašnjenje, podatke i zaključak. Onda i optuženi traži da sud isto tako odobri njemu, tj. odbrani, da se kao sudski dokaz izradi nalaz vještaka. Ne vjerujem da je do sada u praksi crnogorski sud to glatko prihvatio. Da se uradi i vještačenje putem vještaka koga predlaže

11 **Arg, Argus** – Ime dolazi od grčke riječi αργος, argos = „blistav“, „sjajan“. Njegov epitet Panoptes znači „svevideći“. U grčkoj mitologiji div je s mnoštvom očiju, obično se govori o 100 ili 1000.

odbrana, to bi bilo najobjektivnije. To nije prihvaćeno i optuženi sam naručuje i plaća nalaz, i na taj nalaz se poslije gleda u stilu „samo da mi ne inficira spine i postupak“. Mislim da ga i ne drže u spisima, a kamoli da ga prihvate ravnopravno.

Na Vaše pitanje imamo li dovoljno vještaka, i šta je sa Forenzičkim centrom u Danilovgradu, gdje kažete sudije smatraju da postoji super tehnika, ali nema ko da radi, mogu samo da zaključim da postoji nepovjerenje, ne vjeruju im. Mislim i da je Vaš razgovor sa tim sudijom išao pogrešno. Naime, lista sudskih vještaka u Crnoj Gori je veoma obimna, po svim oblastima. Osim toga, napredovali smo, postoji udruženje vještaka, imaju svoj časopis, objavljuju imena, oblasti koje pokrivaju i brojeve telefona vještaka. Vještak, po zakonu, treba da ispuni, pored svih uslova, i taj da ga imenuje Viši sud u Podgorici ili Bijelom Polju, da bude postavljen na listu vještaka. To su formalnosti. Ali u oblastima u kojima nema dovoljno tih vještaka da bi bili imenovani od strane suda, onda može da posluži i bilo ko te struke. Uzmimo, recimo, oblast književnosti, to je uvijek problem, nema sudskog vještaka, svako je kvalifikovan, svakome je ispod časti, sad je on profesor, pa da se prijavi za sudskog vještaka, ne pada mu na pamet... Onda se u tim sporovima predloži da vještači fakultet u Nikšiću ili određeni profesor. E sad, što se tiče konkretne informacije – u oblasti medicine imamo u Crnoj Gori Medicinski fakultet, gdje imaju odbor za sudsko-medicinska vještačenja i postoji po oblastima dosta doktora. Mislim da u Crnoj Gori ta lista za medicinu iznosi 50 vještaka.

Jedan od elemenata prava na pravično suđenje, da pomenemo konačno i to, u stavu 2, člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima, odnosi se na garanciju pretpostavke nevinosti. Svako se smatra nevinim dok se ne dokaže njegova krivica pravosnažnom presudom. Kod nas to isto piše u članu 3 Zakona o krivičnom postupku i članu 35 Ustava. U Evropskoj konvenciji se ne govori o pravosnažnoj presudi i tim formalnostima, već se govori – dok se na osnovu zakona ne dokaže da je kriv. Inače, ova pretpostavka nevinosti, puno smo mi mastila potrošili trudeći se da stoji u zakonima „smatra se nevinim“, je pozitivno određenje. Jer, imali smo mnogo formulacija „ne smatra se krivim“, kao on jeste kriv, ali ga samo eto kolokvijalno ne tretiramo baš tako. Ali jezički to je ista stvar: *ne-vin* je samo kombinacija *negacije* i latinskog *kriv*. Znači, potpuno je isto, jer one dvije negacije „ne smatra se krivim“, a ovdje imamo „smatra se nevinim“, u logici bi trebalo da imaju znak jednakosti, ali to sad i nije toliko bitno.

Pretpostavka nevinosti je bila poznata i u antici i Rimskom pravu, koje je išlo do XV vijeka, a koje se primjenjuje u Južnoafričkoj republici još i danas. Tamo su došli Holandanci ili Englezi prije 200 godina, pa kako je bila bitna trgovina, najvažniji posao za koji im je pravo trebalo, bilo je naplaćivanje takse brodovima koji idu oko Afrike, pa onda moraš primjenjivati nešto što im je poznato. Tako je to do danas ostalo i još uvijek se njihovi sudovi pozivaju na Justinijanovu kodifikaciju.

Međutim, onih nekoliko vjekova inkvizicije je to uništilo, pa je Francuska revolucija to vratila na svoje mjesto i od tada je to univerzalna vrijednost. Jednostavno, ne može se više zamisliti postupak bez pretpostavke nevinosti. Ali, čuli smo od profesora Vojina Dimitrijevića za izuzetak, onaj primjer iz Indije kada nevjesta strada... Tamo prilikom zaključenja braka mlada donosi veliki miraz. U tim zaostalim, siromašnim sredinama tu mladu posmatraju kao zlatnu koku. Čim nestane tog novca, ona je višak, ne znaju šta će sa njom, ubiju je, i ovaj se ženi ponovo, jer kažu da je nestala. To je tako prošireno, da je u zakonu za takve slučajeve, kad strada mlada, predviđeno da se mladoženja i njegova porodica obavezno smatraju krivim i da će biti osuđeni ako ne dokažu da nijesu to učinili. Sličan slučaj imamo i mi, istina, tiče se novčane imovinske sfere, mnogi bi rekli da je to glavno u životu. Kod proširenog oduzimanja imovine iz Krivičnog zakonika, dakle „imovinska korist stečena krivičnim djelom oduzeće se“, to je staro načelo i to je pravilno, oduzeće se, da bi se, u osnovi, vratilo ono-me kome je krivičnim djelom oduzeto. Međutim, u stavu 2 tog člana 113, kaže se ovako: „Pored ove, oduzeće se i druga imovinska korist za koju postoji osnovana sumnja da je stečena kriminalnom djelatnošću, osim ako učinilac ne učini vjerovatnim da je njeno porijeklo zakonito (prošireno oduzimanje).“

Pazite sad, to je veliko pomjeranje, ne da je stečena „krivičnim djelom“, već „kriminalnom djelatnošću“, jer izvodi iz sfere egzaktnih norme, koja opisuje ponašanje, u nešto što je proizvoljno i diskutabilno. Osnovana sumnja je termin koji postoji u našem pravu. Evropska konvencija ne poznaje te stvari, kod njih čim ti policija stavi ruku na rame, ti si optuženi i tačka, zato da bi mogao da koristiš pravo na odbranu. Mi to zovemo sumnja, osnovana sumnja, pretkrivični postupak, samo da se ne bi uživalo pravo na odbranu od samog početka. Htio sam da objasnim da se kod nas vrlo lako dođe do te „osnovane sumnje“. Sumnja je kad te policija pozove da te ispita u svojstvu građanina, pa i u svojstvu osumnjičenog, da li si nešto napravio ili ne, a osnovana sumnja je onda kada se donese rješenje

o pokretanju istrage. Ni to znači nije neki veliki stepen, tada se smatra da tek počinje krivični postupak.

Koliko je važno precizno u novinarskom izvještavanju navoditi sve te pojmove?

Kad je HRA davala primjedbe na nacрте ustava i ZKP-a, zalagali smo se da od početka, zbog uživanja prava na odbranu, svako treba da ima status optuženog. Međutim, naši zakonodavci to formulišu sasvim drugačije i sad ćete da se iznenadite, parafriziraću, ima jedna odredba u ZKP koja se zove značenje izraza. *Osumnjičeni* je početni stadijum, zatim ide *optuženi*, zatim *osuđeni*, a onda se uvodi, nejerovatno, za sve njih zajednički naziv – *okrivljeni*! Otkud ja okrivljen kad sam samo optužen, ili kad sam samo osumnjičen... Jedan termin je lakši za baratanje, ali je moguće, da takav termin po sebi znači i direktnu povredu prezumpcije nevinosti, jer, dok sam još optužen, on me tretira kao da sam *okrivljen*, a na to nema pravo.

Želio bih da predstavim kojim propisima i kako je uređena ta pretpostavka nevinosti. Poslije toga bih govorio o tome kako ti propisi ograničavaju izvještavanja, slobodu izražavanja, dakle, na koje sve načine ne smije da se prekrši pretpostavka nevinosti – to je vidljivo, mjerljivo i ona, jednostavno, djeluje kao ograničenje za cjelokupnu priču i tekst koji mora biti kultivisan. Zatim, govoriću o primjerima iz prakse, ko krši pretpostavku nevinosti, kako se krši i kakve sankcije za to postoje.

Dakle, pretpostavka nevinosti je pravno uređena članom 11 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine, članom 6, stavom 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima iz 1950, našim Ustavom iz 2007, članom 35, Zakonom o krivičnom postupku (ZKP) iz 2009. godine, i takođe, medijskim pravom kod nas, u vidu Zakona o medijima iz 2002. i Kodeksa novinara Crne Gore iz 2002. Postoje značajni instrumenti za zaštitu pretpostavke nevinosti. Govori se o pretpostavci nevinosti optuženog ili okrivljenog, i onda se, obično, misli: „Pa šta ima tu, to može da povrijedi samo Sud?!“

Vrlo je važno razumjeti da mediji imaju visoko drugo mjesto na listi nosilaca obaveze za poštovanje pretpostavke nevinosti, odnosno, listi potencijalnih povređivača te pretpostavke. Državni organi, mediji, udruženja građana, javne ličnosti i druga lica, dakle, svi, dužni su da se pridržavaju pravila iz člana 3 ZKP: „Svako se smatra nevi-

nim dok se njegova krivica za krivično djelo ne utvrdi pravosnažnom presudom“. Vodite računa da se ne radi o prvostepenoj presudi, već pravosnažnoj. Dakle, uvijek treba navesti ko je osuđen po presudi tog i tog suda da je izvršio krivično djelo, ali da se zna da se o toj osobi ne može još uvijek govoriti kao o krivcu, jer presuda nije pravosnažna. Suština je da su mediji ti koji su pozvani da štite pretpostavku nevinosti, i oni su pozvaniji od svih ostalih, jer oni izlažu, prezentiraju svoje stavove, prenose, javno saopštavaju, stavljaju do znanja primarnu informaciju to.

Sad se prisjećam sudije koji kaže: „A sad ne možeš da ustaneš, a mogao si da preskačeš prozore i kradeš!“ – to sam doživio u sudnici. Međutim, ovaj sudija eliminisao bi time sebe u svakoj normalnoj situaciji da dalje sudi jer je ubijeđen da je ovaj počinio krivično djelo.

U praksi Evropskog suda za ljudska prava, u odnosu na zemlje u regionu bivše Jugoslavije, prva presuda u kojoj je utvrđeno kršenje pretpostavke nevinosti donijeta je u odnosu na Republiku Srbiju. U presudi u slučaju *Matijašević protiv Srbije*, Okružni sud u Novom Sadu, odlučujući o pritvoru, napisao je u svom rješenju da je optuženi „izvršio krivična dela koja su predmet ove optužbe“ i zaključio da bi on, da se pusti na slobodu, „vjerovatno nastavio da čini krivična djela“. Ni Vrhovni sud, ni Ustavni sud Srbije nijesu ispravili tu grešku Okružnog suda. Oba suda Srbije smatrala su da to nije toliko važno, da nije uticalo na donošenje krajnje presude, ali je Evropski sud za ljudska prava rekao da je to vrlo važno i da je Srbija prekršila pretpostavku nevinosti i Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. Interesantno je da se slično dešava i u Crnoj Gori, i to je primjećeno u izvještaju HRA *Ljudska prava u Crnoj Gori 2010–2011*, da je u slučaju optuženih za korupciju u vezi Katastra u Kotoru, Apelacioni sud takođe prilikom odlučivanja o žalbi protiv rješenja o pritvoru napisao: „Imajući u vidu težinu počinjenih djela...“ pa nastavio, tu očigledno nije riječ samo o štamparskoj greški, „a koja su posebno teška zbog načina izvršenja i posljedica djela“... „jer su optuženi u dugom vremenskom periodu zlorabljivali službeni položaj“,... „i činili koruptivna krivična djela, pri čemu je pribavljena imovinska korist za više lica“, što je skandalozno, jer u tom trenutku, jasno, nisu bili osuđeni ni prvostepenom, a kamoli pravosnažnom presudom. Dakle, novinari treba da se potrude i poštuju pravo mnogo više od Apelacionog suda u ovom rješenju o pritvoru.

Sad nešto o zakonskim ograničenjima. Prvo, taj Zakon o medijima, ima puno odredbi koje se odnose direktno na ovu pretpostavku nevinosti. Prije svega, tu je član 25: „Mediji i novinari su dužni da objektivno i tačno izvještavaju o sudskim postupcima“ i onda ima ovdje čitavo uputstvo: „Ukoliko je medij objavio da je protiv određene osobe pokrenut krivični postupak, ta osoba ima pravo kad se postupak okonča, da zahtijeva objavljivanje informacije o pravosnažnom obustavljanju krivičnog postupka.“ Međutim, vidjećete poslije, da je to i preuzeo i razradio Kodeks novinara, kao i Savjet Evrope u svojim čuvenim deklaracijama iz 2003, da se obavezno očekuje pravilno, precizno informisanje, da tu informaciju početnu propratiš do kraja. I onda ide čitav set odredbi, mislim deset, sve se tiču ove materije. Kod Zakona o medijima, imamo jedno ograničenje koje stalno previđamo, a to je član 11, u kome se kaže da: „nadležni sud može na predlog državnog tužioca, zabraniti distribuciju objavljenog programskog sadržaja medija kojim se poziva na nasilno rušenje ustavnog poretka, narušavanje teritorijalne cjelokupnosti republike.“ Znači, tako se to radi, sa knjigama, novinama... zna se da će biti objavljen taj i taj tekst, pa se provjeri ujutru je li objavljen, pa kod tužioca, tužilac sudu, sud zabrani distribuciju... A ima i ono kad se zabranjuje distribucija medija zbog kršenja zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina. I sad zamislite... postoji najmanje nekoliko ljudi u Crnoj Gori koji bi ovo mogli da izdejsvuju ako bi pretpostavka nevinosti u njihovom slučaju bila povrijeđena nekim tekstom. To je sasvim zamislivo. Osim toga, treba imati u vidu, da sve što je štampano nije medij, tako da se na ono što nije medij ne odnose ove odredbe za medije, a ja pravim isto to, a nisam medij. Samo da podsjetim, da se na osnovu čl. 6 Zakona o medijima, medijem ne smatraju bilteni, katalogi, publikacije...

Kodeks novinara Crne Gore u tački 10 direktno govori o pretpostavci nevinosti: „Kad izvještava o istražnim i sudskim postupcima novinar mora uvažavati pretpostavku da je svako nevin dok se ne dokaže suprotno i ne smije ničim prejudicirati ishod sudskog postupka“, a onda u smjernici postoji prilično obimno i tačno uputstvo. Skrećem pažnju na ove smjernice da sad ne bih interpretirao koja su to sve ograničenja.

Govorili smo o primjerima kad sud krši pretpostavku nevinosti. Ovo je crnogorski sud uradio 2010. godine, srbijanski sud 2006. godine, kaže – produžava se pritvor „jer je počinio krivično djelo“. To je taj slučaj *Matijašević*. Još Vrhovni sud 1972. godine u osuđujućoj presudi je naveo da se čovjek osuđuje „jer nije dokazao svoju odbranu“, a onda je

Savezni sud to ukinuo, jer se odbrane ne dokazuju, već optužba. Evropski sud za ljudska prava u slučaju *Mineli protiv Švajcarske*, u kome se Mineli žalio da je određivanjem sudskih troškova i naknade u postupku protiv njega, a koji je obustavljen zbog zastarjelosti, prekršeno pravo na pretpostavku nevinosti. Znači, on je oslobođen, nije bilo osuđujuće presude, ali su ga ipak obavezali da dijelom plati sudske troškove, pa je na taj način, takođe, prekršena pretpostavka nevinosti. U drugom slučaju, protiv Austrije, odbijen je zahtjev čovjeka, koji je bio optužen za ubistvo i oslobođen zbog, kako to sad kolokvijalno kažemo, nedostatka dokaza, da mu se nadoknadi šteta zbog neosnovanog lišenja slobode, jer je svojim ponašanjem tome doprinio, pa je sud našao da u toj sumnji – *in dubio pro reo* (sumnja u korist optuženog) nije bilo čvrstih dokaza. Postojala je samo sumnja, nije bilo dokaza da je kriv, on je oslobođen i jednostavno odbijanje da mu se plati za pritvor, sugeriše da je kriv, iako je formalno oslobođen, pa je i tu utvrđeno kršenje pretpostavke nevinosti.

E sad, drugi državni organi kako krše pretpostavku nevinosti... To su obično izjave policijskih službenika, ministara, predstavnika izvršne vlasti, koji govore o tome da je neko kriv, da će neko biti uhapšen. Milošević veli „uhapsićemo vas“, sad idite tamo da radite... U slučaju povodom teksta našeg Nikolaidisa, smijenjen je upravnik biblioteke u Beogradu, a tada srbijanski ministar policije kaže: „To on može da priča iz zatvora, a ne sa ovog radnog mjesta...“

Kršenje kod medija. *Dan*, 15.07.2012. godine, naslov – „Pljačkaši pumpe na slobodi“, nadnaslov „Tužilaštvo donijelo odluku da se Slobodanu Larčonu i Marku Boljeviću ne odredi pritvor“, i dalje „Osumnjičeni za pljačku benzinske pumpe pušteni odlukom tužilaštva da se brane sa slobode. Oni su iz pomenute pumpe odnijeli 8.000...“ itd. Uglavnom, u pitanju su sve same tvrdnje, iako tzv. pljačkaše očigledno štiti pretpostavka nevinosti.

Vijesti su prekjuče objavile: „Šole pucao, pa se predao“, dakle, „Šole“ izvršio radnju, nema šta... Međutim, današnje *Vijesti* javljaju: „Šole negira da je pucao“. Kaže, Šofranac je nakon saslušanja kod tužioca pušten na slobodu. Prema informacijama iz policije, on je negirao da je pucao na Radonjića i druge. Kad pogledate *Dan* o istoj stvari: „Šofranac pušten na slobodu“, i kaže se, „prema saznanjima *Dana*, nijesu potvrđene ni sumnje policije da je on uopšte koristio vatreno oružje“.

Sve to može drugačije. Da se govori o ugrožavanju, o pucnjava, a da se ne personalizuje tako da se krši pretpostavka nevinosti.

U posljednje vrijeme, novinari se trude da poštuju pretpostavku nevinosti tako što koriste riječ „navodno“, mada je ne koriste na važnim mjestima. Recimo, „navodno“ se svađao, „navodno“ je drug toga i toga, ali je zato sigurno pucao. Evo, sad tačno kako to glasi: „pucnjava je epilog navodne svađe“, taj je „navodno pravio probleme u kafani“ i „navodno prijetio“, ali se onda tvrdi: „Šofranac je hice ispalio, a zatim pobjegao.“

U istu grupu ide *Dan* prekjuče: „Pao i drugi napadač“. Znači, taj koji je lišen slobode, dati su inicijali, ali bitno je da je on napadač, taj koji je uhapšen je napadač. Isto, „Opljačkao Crkvu“. U tekstu piše da ima tek osnova sumnje, ali naslov je takav kakav je.

U jednoj smjernici iz Kodeksa, načelo 8 – zaštita privatnosti, a na temu izvještavanja o nasilju, kaže se: „Kada su u pitanju članovi porodice i drugi ljudi koji su indirektno pogođeni nesrećom ili koji nemaju ništa sa zločinom i nesrećom, mora se biti krajnje obazriv pri objavljivanju njihovih imena i slika.“ Tako da je, po mom mišljenju, bilo pretjerano, nepotrebno, izvještavanje o ovom nikšićkom slučaju – „Slavka Aleksić, majka osumnjičene za čedomorstvo, ispitana u policiji“ – tu je pitanje da li je povrijeđena ova instrukcija.

Isto tako, naslov u novini *Blic*, „Majka ubila novorođenče“, a žena je u komi. A milion varijanti može da bude, ona ni ne zna šta se o njoj piše.

Televizija Crne Gore je isto tako, na primjer, rekla, „Lišen slobode i drugi napadač na našeg novinara Boškovića“. Dok spiker ovo čita, na snimku su prikazana dvojica policajaca kako sprovode jednog civila. Sugerirše se da je taj čovjek koji se sprovodi sigurno „napadač“, ali to možda i nije tako. U vezi s ovim, ja sam lično imao iskustva, često sam o tome pričao, o kršenju pretpostavke nevinosti u slučaju *Orlov let*. Optuženi ljudi su i osuđeni, od pet godina pa do pola godine, međutim, moje konačno gledanje na to je bilo i onda, a i sada sam toga mišljenja (pogotovo slušajući najnovije vijesti o prijemu u Vašingtonu, „Crna Gora antiteroristička sila“ itd), da je to isfabrikovan slučaj, da bi se Crna Gora na godišnjicu 11. septembra, onda kad čuti svijet u bolu, vinula u nebeske visine kao veliki borac protiv terorizma, pa je došao kroz mjesec-dva potpredsjednik Amerike ili ministar odbrane. Čime ćeš ga dočekati ako ne... moraš imati nešto. Pa je onda ministar policije otišao u Južnu Ameriku u Sao Paulo,

mislim, i potpisao da smo članovi Interpola ili tako nešto... Znači, da se vratim na predstavljanje optuženih i čitavog slučaja u medijima... Ide vijest, koja je puno puta ponovljena, u svim obavještenjima, da je održano suđenje, na državnoj televiziji. Prije svega, to je uvijek bilo pokriveno slikom minsko-eksplozivnih sredstava poređanih uredno na stolu, baš uvijek. A to konkretno što je snimljeno, pronađeno je u nekoj pećini u koritima kod albanske granice i nikada nije u toku postupka dovedeno u vezu ni sa jednim od optuženih, niti je to bilo oduzeto od njih, ali je uvijek pisalo kao da im je to stavljano na teret. A to je bio policijski snimak.

Mediji uopšte nijesu dužni da objavljuju policijske snimke. Na primjer, dobijete izvide iz policije da je policija tokom noći uhapsila toga i toga, ali onda slobodno procjenjujete što ćete da objavite, isto kao što inače ocjenjujete što je interesantno, a što je za koš. Dakle, to je moja novina, ja je uređujem, ne koristim ovaj rječnik. Govorim drugačije. Neću reći „učinio je“, neću se izražavati u golim tvrdnjama i još to ilustrovati kojekakvim snimcima.

Na regionalnom skupu „Reforma odgovornosti za klevetu i uvredu“, koji je održan u Podgorici, 11. juna 2010, Akcija za ljudska prava je to organizovala, Mladen Srđić, sudija Vrhovnog suda Federacije BiH, pričao je kako u stvari postoje još uvijek velike razlike u mišljenjima ne samo između pravnika, novinara i pripadnika raznih profesija, već i unutar tih profesija, o tome da li se Ratko Mladić i Radovan Karadžić mogu nazivati ratnim zločincima, jer za to još nisu pravosnažno osuđeni. On je mišljenja da se u tako drastičnim slučajevima može upotrijebiti takva ocjena, s obzirom na autoritet organa pred kojim se protiv njih vodi krivični postupak (međunarodni, UN tribunal) na osnovu rada koji je učinjen i koji je već prilično javan na prikupljanju dokaza, pa da se sa stanovništa ojađenog naroda, pogođenog krivičnim djelima, može reći da su oni to djelo i učinili. Ipak, u sudskoj proceduri to izgleda drugačije, jer imao sam, kaže, slučaj čovjeka, zvao se Dominik Ilijašević, bio je optužen za ratni zločin, vodio se postupak protiv njega. Novine su pisale o njemu kao ratnom zločincu, kao i o još jednom licu, ne znam sada kojem. Za ovog jednog su već u toku postupka ustanovili da na tom određenom mjestu zločina nije ni bio prisutan. U odnosu na njega, kaže on, ja sam dosudio naknadu štete zbog klevete, a za ovoga drugoga sam, kaže, koji je izvjesno bio prisutan na mjestu zločina, prekinuo postupak da se sačeka ishod krivičnog postupka. I onda, kada se ispostavilo da je on osuđen, zaključio sam da tu nije bilo klevete. Tako da je ovaj primjer vrlo interesantan. Klevete nije bilo, jer se ispostavilo da je ono što je novinar napisao – tačno,

međutim, bilo je kršenja pretpostavke nevinosti, jer svakako suđenje nije bilo okončano u trenutku kada je o njemu izvješteno kao o ratnom zločincu. Ali, oni su tužili zbog klevete i taj spor su izgubili.

A sada o sankcijama. Sankcija za kršenje pretpostavke nevinosti je uvijek novčane prirode. Znači, naknada štete. Član 20 Zakona o medijima kaže: „Kad se u medijima povrijedi nečiji interes, novinar i osnivač će nadoknaditi štetu.“ Članovi 205, 206, 207, Zakona o obligacionim odnosima, takođe predviđaju da kad se povrijede pravo ličnosti ide naknada štete. Naš Zakon o krivičnom postupku ne propisuje kaznu za kršenje član 3, stav 2, o kome sam ranije govorio, a koji obavezuje sve da poštuju pretpostavku nevinosti. Jedna od verzija Nacrta zakonika o krivičnom postupku Srbije, predviđala je kaznu za povredu pretpostavke nevinosti, i to prilično visoke kazne, i do 1.500 eura za fizičko lice, a jedno deset puta više za pravno lice, odnosno za osnivača. Međutim, to još uvijek ne primjenjuju, ali je to interesantan pokušaj i moguće i neka mjera kolike te kazne treba da iznose, jer ovo je kazna kojom kažnjava sud i te pare idu u budžet, a povrijeđeni ima otvorena vrata da traži najmanje toliko, ili i više, kao što je bilo kod nas za klevetu ili uvredu.

Dalje, Zakon o medijima propisuje pravo na naknadu štete. Moguća je ona zabrana distribucije u krajnjem slučaju. Zatim je moguće da se tu ostvari i prekršaj, i to su prilično visoki iznosi, pogotovo ako povrijediš i ono njegovo pravo na ispravku, povodom kršenja pretpostavke nevinosti. Čak i Zakon o obligacijama kaže da sud može narediti objavljivanje presude ili što drugo čime se ostvaruje ovo pravo.

Tako, na primjer, u Zakonu o medijima se kaže: „Ko na osnovu pravosnažne presude ne objavi informaciju o ishodu krivičnog postupka, ili ne objavi ili obezbijedi objavljivanje ispravki i odgovora pravnog ili fizičkog lica, kad je objavljenim programskim sadržajem povrijeđeno neko njegovo Ustavom ili Zakonom ustanovljeno pravo, kazna za to je od 20-ostrukog do 50-ostrukog iznosa minimalne zarade u Republici“, to je od 1.000 do 2.500 eura otprilike...

Postoje još dvije sankcije za povredu pretpostavke nevinosti kada je povrijeđena od strane suda. To može da bude bitna povreda odredaba Krivičnog postupka i da bude ukinuta takva presuda, kao što je bio onaj slučaj da optuženi „nije dokazao svoju odbranu“, a drugi slučaj je ako je Evropski sud za ljudska prava našao da je povrijeđena pretpostavka nevinosti ili neko drugo pravo optuženog u krivičnom

pustupku, u tom slučaju posebna odredba u našem ZKP propisuje da se onda postupak ponavlja.

Znači, tek poslije pravosnažne presude može se sa izvjesnošću govoriti o krivici za izvršeno krivično djelo, a do nje se dolazi onda kada protiv prvostepene presude nije izjavljena žalba, pa je istekao zakonski rok, pa je tako postala pravosnažna. Ili, izjavljena je žalba, odbijena je, ili preinačena, ili preinačena i potvrđena, dakle, u svakom slučaju to su momenti kad je presuda pravosnažna. Kako se došlo do presude, da li ocjenom dokaza ili na osnovu priznanja, to je potpuno irelevantno.

E sad, u pripremi ove rasprave, postavljeno je pitanje: „Da li novinar može da na osnovu sumnje o pravilnom postupanju suda izvještava javnost o toj svojoj sumnji i njenim razlozima?“ Najbolji je primjer slučaj napada na Željka Ivanovića, jer svi smo imali utisak, ne samo Ivanović, da ti ljudi, koji su osuđeni za napad na njega u stvari nijesu napadači, da su oni prosto odigrali uloge okrivljenih. Znači, mi formalno o njima možemo govoriti kao o krivcima. Ali ja mislim da postoje razumni uslovi da se, uz sve načelno poštovanje prema sudu govori o tome da nešto u sistemu nije dobro, da postoje neki tamni uglovi u kojima se ti ljudi predstavljaju kao krivci, a u stvari su iznajmljeni krivci. E sad, da li bismo odgovarali ako započnemo tu priču u novinama? Tu je veoma važno znati da član 10 o slobodi izražavanja Evropske konvencije, u stavu 2 predstavlja određena ograničenja, da je u njima baš u tom tekstu, među onim zaštićenim dobrima, posebno zaštićen autoritet i nepristrasnost suda, da je u praksi Evropski sud gotovo uvijek dao za pravo sudu kad je sud napadnut, i uglavnom je novinar i medij osuđen, mada i tu ima izuzetaka, naročito kada se u javnom interesu radi o istraživanju pogrešnog postupanja suda i dođe do određenih tragova.¹² Ovaj naš primjer je primjer u kojem može razumna sumnja da se konstituiše i da se o njoj govori.

Pitali ste i da li je dozvoljeno da medij zahtjev za objavljivanjem ispravke objavi kao nekakvo „objašnjenje“. Interpretacija nije ispravka. Bio bih uporan u tome da mi ispravka nije objavljena. Ispravka je pitanje kome Zakon o medijima potpuno opravdano posvećuje veliku pažnju, kao i Kodeks. I kod toga, imam još jedno zapažanje, osim ovog vašeg. Postoje mediji koji redovno u istom broju daju ispravku, a što piše u zakonu da je nedozvoljeno. U članu 27 se definiše: „Pod ispravkom u smislu

12 Vidjeti Bilten VIII „Sloboda izražavanja i kritika rada sudova“, Akcija za ljudska prava, januar 2013, dostupan na internet stranici: http://www.hraction.org/?page_id=459 (prim ur.)

ovog zakona podrazumijeva se informacija kojom se ispravljaju pogrešni ili neistiniti navodi u objavljenom programskom sadržaju. Intervenirati se smije samo u pogledu dimenzije, u pogledu ponavljanja i u pogledu neprihvatljivih stavova.“ A to da se objavljuje odgovor novinara u istom broju, to je jednostavno nedozvoljeno, to direktno piše. Znači, ispravka je moj tekst. On može da kaže: „molim vas da objavite sledeće“, ili može da kaže: „molim vas, pošto je komplikovano i bolje da ista ruka to radi, molim vas da Vaš novinar dođe i uvjeri se“, može i ta forma; ali, jednostavno da ja napišem, a on da interpretira što sam ja ispravio, pri čemu najčešće to omalovažava, to je povreda prava.

Biografija

Radomir Prelević diplomirao je na Pravnom fakultetu u Nišu 1974. Magistrirao je i doktorirao na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Prije stupanja u advokaturu radio je u privredi i državnoj upravi. U imenik advokata Crne Gore upisan je 1991. Autor je knjiga: Istorija crnogorske advokature, Istorija jugoslovenske advokature, Na vrelima crnogorske ustavnosti, Pravo na odbranu u krivičnom postupku, Pritvor u krivičnom postupku. U svojstvu advokata žrtava kršenja ljudskih prava, postupao je u nekim od najznačajnijih slučajeva u Crnoj Gori: u predmetu Hajrizi i drugi, zastupao je 74 Roma čije je naselje u Danilovgradu spaljeno u prisustvu policije i koji su odatle protjerani 1995. Nakon uspješno okončanog postupka pred Komitetom UN protiv torture, država Crna Gora je pristupila poravnanju s oštećenima u iznosu od milion eura. U postupcima za naknadu štete zbog protivpravnog lišenja slobode i deportacije muslimanskih izbjeglica vojsci bosanskih Srba u Bosnu i Hercegovinu 1992. godine, koji su 2008. godine okončani poravnanjem sa Vladom Crne Gore, zastupao je 42 porodice žrtava ili 200 osoba. Zastupao je okrivljene i u slučaju „Orlov let“. Predsjednik je Senata Udruženja pravnika Crne Gore.

Iskustva iz prakse Vijeća časti Hrvatskog novinarskog društva

Dragutin Hedl,
novinar, istraživač, član Vijeća časti Hrvatskog
novinarskog društva

Temeljna načela novinarske profesije, njeni standardi, kodeks i etika bili su u bližoj povijesti naših prostora grubo zanemarivani, dramatično kršeni i sustavno gaženi. Osobito se to događalo u vrijeme neposredno pred rat, naročito bilo izraženo tokom rata, ali nažalost, ta je praksa još dugo ostala i nakon rata. Naravno, riječ je o govoru mržnje koji je zapljusnuo novinske stranice, TV ekrane i radijske valove. Mnogi mediji i mnogi novinari tada su se otvoreno stavili u funkciju ratnohuškačke propagande, posve zanemarujući elementarne postulate profesije.

Rat je, na sreću, odavno za nama. U medijima je (uglavnom) presahnuo govor mržnje i najteži oblici kršenja novinarske etike i profesionalnih standarda, onako kako su u medijskom prostoru eskalirali početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, postali su rijetkost. To, međutim, ne znači da se novinarstvo posve „izliječilo“ i da se danas ne krše etička načela profesije. Ta kršenja i dalje su prisutna u medijskom prostoru, pa je zato važno na njih upozoravati, s obzirom na snažan utjecaj koji mediji imaju u društvu i na štetu koju nepridržavanje kodeksa može izazvati.

Govorio bih o nekim iskustvima rada Vijeća časti Hrvatskog novinarskog društva (*dalje: HND*) na čijem sam čelu bio četiri godine, a sada sam član tog Vijeća, dakle, o iskustvima koje smo imali u tom petogodišnjem radu, o tome koje su najčešće primjedbe onih koji nam se žale, kako smo radili i kakvi su na kraju krajeva efekti onoga što smo činili radeći u Vijeću časti HND.

Biti predsjednik Vijeća časti HND-a, nezahvalna je funkcija, jer dobar dio kolega kojima su izrečene opomene zbog onoga što su učinili kršeći kodeks, shvatio je to kao osobnu stvar, a ne kao posao ljudi koji su se prihvatili da brinu o poštivanju Kodeksa i njegovih odredbi, te da strogo paze da se novinari koji rade vrlo odgovoran posao pridržavaju osnovnih načela koje novinarska profesija nalaže. Tako, nažalost, na

početku, prije nego što postanete član Vijeća časti imate puno više prijatelja nego što ih imate kada ste u njemu, ali to je naprosto cijena s kojom se morate pomiriti i koju morate platiti.

U Hrvatskoj, dakle, u HND-u, postoji Kodeks časti hrvatskih novinara. Da je taj Kodeks poštovan 90-ih, ne bismo imali situaciju koju smo imali u početku rata kada se dobar dio novinara stavio u ratnohuškačku funkciju i kada su zaboravljena elementarna načela profesije. Dio kolega, nažalost, tada je krenuo za bubnjevima i trubama koji su bili toliko glasni u vrijeme početka raspada Jugoslavije i rata koji je uslijedio, da su potpuno zaboravili i zanemarili ne samo Kodeks profesije, već i minimalne standarde koje novinar u svom radu mora primjenjivati.

Kako su godine prolazile i vrijeme rata ostajalo iza nas, stvari su se postepeno počele dovoditi u normalu i u HND-u je shvaćeno da je poštivanje Kodeksa vrlo važno zato što daje dignitet profesiji, zato što je čini ozbiljnom i društveno odgovornom, jer se mediji bave vrlo važnim društvenim poslom i nije nevažno na koji način će se taj posao obaviti i kako će se novinari prema svom poslu odnositi.

Nažalost, HND nije imalo dovoljno snage da nakon završetka rata provede, uvjetno rečeno, lustraciju unutar profesije, pa da se onim novinarima koji su ozbiljno kršili temeljna načela novinarske profesije, bar na neki način, ako se već ne bi isključili iz profesije, bar da doznaju da takav njihov način rada nije ostao nezapažen i da se onaj dio ljudi koji je radio pošteno i vodio računa o dignitetu profesije ne slaže s njihovim načinom rada koji je bacio sjenu, često i ljagu, na dobar dio novina i medija, ne samo u Hrvatskoj, već u cijeloj regiji.

Dakle, to se nije dogodilo i dobar dio novinara koji je sudjelovao u onom ratnom užasu, kada je dolijevao ulje na vatru, a znamo koliko je trebalo malo da se ionako zapaljiva situacija pretvori u nekontrolirani požar, dakle, koliko je novinara u tome sudjelovalo i s koliko su strasti to činili. Spomenut ću jedan tjednik u Hrvatskoj, koji je bio rodonačelnik takvog načina pisanja, *Slobodni tjednik* koji je izlazio u Zagrebu. To je bio opskurni, ali i vrlo opasni medij, jer je u ono vrijeme kad nije trebalo puno da se iskra pretvori u požar, uistinu radio sve da bi govor mržnje na svojim stranicama doveo do savršenstva. U njemu su objavljivani popisi ljudi, naravno srpske nacionalnosti, koji su proglašavani raznim četničkim štabovima. Neki od tih ljudi su netragom nestali i sudbina im se ni dan danas ne zna.

Te novine su odigrale vrlo ružnu ulogu, i, na svu sreću, prestale su izlaziti, same su se u sebe urušile, utopile se u vlastitoj mržnji, neprofesionalizmu i najgorem mogućem senzacionalizmu. Jer kad ste na takvom putu, kada želite da svaka sljedeća priča bude ne samo za oktavu viša, naravno za oktavu laži viša, već i u doslovnom smislu krvavija, to se moralo dogoditi. Bilo je novinara koji i danas rade u hrvatskim medijima, a koji su ostali poznati po rečenici da su za Hrvatsku spremni i lagati. Jedan od tih novinara je prisutan i danas u hrvatskom medijskom prostoru. Puno mojih kolega, pogotovo iz redakcije *Feral Tribune*-a u kojoj sam radio, pitalo se, a to je i moje stanovište, kakva je to zemlja za koju treba lagati? Jer, ako za svoju zemlju moram lagati, krajnje je upitno o kakvoj se to zemlji radi?

Dakle, to je bila jedna rečenica koja je ostala zapamćena, a koja je pokazala koliko je takvo stajalište dvojbeno i koliko je osoba koja je izrekla takav stav loše mislila o sebi, o svojoj profesiji i svojoj zemlji.

No, da se vratimo na današnje vrijeme kada je u HND-u ozbiljno shvaćeno da je Kodeks osnova novinarske profesije i da je poštivanje Kodeksa imperativ kojeg svaki novinar morati imati na umu kada prione poslu i kada krene u neku temu, nekakav komentar, ili kada naprosto radi svoj svakodnevni posao pišući izvještaje, vijesti i ostalo.

Dakle, četiri godine sam bio na čelu Vijeća časti HND-a i naša praksa je bila da se sastajemo jednom mjesečno. Vijeće časti čini desetak novinara, uglavnom onih s više radnog iskustva i s ugledom u svojoj sredini. To tijelo razmatra primjedbe na novinarske tekstove, pojedine novinare, urednike i novinske redakcije. Dakle, na našim mjesečnim sastancima imali smo obično 20-ak pritužbi na rad pojedinih medija, i naša je praksa bila da svaki od tih predmeta dodijelimo nekom od članova Vijeća da temeljito prouči predmet i na sljedećoj sjednici izvijesti je li novinar prekršio Kodeks i ako jest o kakvom se kršenju radi, te ukoliko je pogreška ozbiljna, predloži i određenu mjeru. Redovito smo vodili računa da uvijek zatražimo očitovanje novinara. Dakle, imali smo pritužbu, tražimo očitovanje novinara da objasni stvari koje možda nisu bile dovoljno jasne, i kad vidimo dvije strane probamo prosuditi što je tu zapravo na stvari.

Izvjestilac na Vijeću časti ukratko objasni slučaj i predloži određenu mjeru. Naše su mjere ograničene. Mogli smo izreći opomenu, težu opomenu i isključenje iz HND-a.

Opomena bi dolazila u obzir u situaciji kada bi novinar nehotice ili s nedovoljnom pažnjom, ili zbog nekih drugih manjih propusta, učinio grešku koja je mogla imati određenih posljedica za onog o kome je pisao.

Teža opomena se izricala u situaciji kada je prekršaj, pogreška, bila teža ili kada je bila opetovana, ponavljala se nekoliko puta.

Isključenje bi bilo u najdrastičnijim slučajevima kršenja Kodeksa i Vijeće časti rijetko ju je izricalo. U vrijeme kada sam ja bio predsjednik izrečena je samo jednom i to, Ivi Pukaniću, novinaru koji je, nažalost, godinu dana nakon toga bio ubijen u atentatu, što je naravno poznato u cijeloj regiji, kao i razlozi zbog kojih se to ubojstvo dogodilo.

Ivu Pukanića smo isključili jer je u tjedniku *Nacional*, čiji je bio vlasnik i urednik, objavio medicinsku dokumentaciju, uključujući i psihijatrijske nalaze svoje supruge. Kao što je poznato, on je bio u sporu sa svojom suprugom i iz potpuno neprihvatljivih razloga – da bi valjda prikazao o kakvoj se osobi radi – odlučio je to objaviti. Bilo je to potpuno skandalozno, jer je to učinio kao urednik i vlasnik novina koji je u sporu sa svojom suprugom.

Zbog naše odluke o isključenju Pukanića iz HND-a imali smo prilično nerazumijevanje dijela kolega koji su mislili da to nije bio dobar način, pogotovu su bili ogorčene kolege iz *Nacionala*. Iako su članove Vijeća časti nakon njegove smrti optuživali da oni imaju krvi na rukama, ostali smo pri uvjerenju da je mjera bila opravdana, primjerena težini njegova postupka jer je to činio netko tko je imao veliku medijsku moć i uz to je bio i vlasnik tjednika u kojem je objavio privatne podatke svoje supruge, i to ne bilo kakve, već liječničku dokumentaciju.

Ono što je najčešće bilo na dnevnim redovima Vijeća časti i najčešća pritužba koja je stizala na račun novinara jest objavljivanje neprovjerenih informacija. Prema Kodeksu, novinar je dužan temeljito provjeriti svaku informaciju koju namjerava objaviti. To nije uvijek jednostavno, ponekad su izvori informiranja zatvoreni, ponekad organi koji informacije imaju nerado ih daju, ponekad ste u dilemi da li je informacija koju ste dobili točna, pa je trebate dodatno provjeriti, ali je dužnost novinara da sve temeljito provjeri prije nego odluči objaviti tekst. I tu se, nažalost, dobar dio kolega spotaknuo, pa se najveći broj pritužbi odnosio na to da su dijelovi informacija ili cijele informacije nedovoljno provjerene i nanose štetu onome o kome se pisalo. Reagirali bismo čak i ako novine objave ispravak, jer ispravak, nažalost,

koliko god je nužan i koliko god može biti određena satisfakcija onome tko je u novinama oštećen, nikada u potpunosti ne može ispraviti učinjenu pogrešku.

Navest ću zgodnu anegdotu koja otprilike kaže što je to novinarska vijest, a što je ispravka. Anegdota kaže da vijest glasi ovako: „Petar Petrovič iz Volgovgrada dobio je na lutriji Moskviča“. Ispravka vijesti glasi ovako: „Vijest je u osnovi točna, ali nije riječ o Petru Petroviču, nego o Petru Nikolajeviču i nije iz Volgovgrada, nego iz Moskve, i nije riječ o Moskviču nego Ladi i nije auto dobio na lutriji, već ga je auto pregazio na cesti“.

Naravno da se u novinarskom poslu događaju greške, nismo savršeni, nismo strojevi, kompjuteri, i dogodi se da se greška učini. Ali ako se učini, novinar je dužan da je u najkraćem mogućem roku ispravi. Ako je riječ o dnevnim novinama, onda u sutrašnjem broju, ili nakon tjedan dana ako je u pitanju tjednik, ili odmah ako je u pitanju neki novinski internetski portal koji to može jednostavno popraviti, ili kad je riječ o radijskoj ili televizijskoj emisiji, u prvoj sljedećoj u kojoj se to može učiniti. Ima, međutim, novinara koji su prilično tašti pa će tvrdoglavo dokazivati kako nisu pogriješili, mada je evidentno da jesu. To je valjda u prirodi ljudi, da nerado i teško priznaju grešku, neskloni su da pogrešku isprave. Najmanje što možete uraditi kad se greška dogodi je da se ispričate i da priznate grešku, jer to je ljudski i to treba učiniti bez obzira koliko nekad bilo teško.

Jedna od stvari oko koje smo puno razgovarali i puno odluka donijeli i puno primjedbi i žalbi imali u Vijeću časti HND-a, bilo je ulaženje u privatnost pojedinih osoba. To su vrlo osjetljive teme, pogotovo kada se radi o ljudima koje nisu osobe iz javnog života, ili jesu, ali ono što je njihov privatni život ne mora biti i predmet javnog interesa. Zgražali smo se s koliko su strasti neki mediji u Hrvatskoj pratili određena zbivanja na estradi, o ljudima s crvenog tepiha, o osobama iz tzv. džet-seta, kako su pratili svaki njihov korak, sve što su uradili – uključujući i posve privatne stvari - našlo bi se u novinama. Fotografije njihovih posve privatnih situacija bile bi plasirane u medijima, do mjere koje zadire u potpunu privatnost, što je potpuno neprihvatljivo i ni na koji se način ne može opravdati. Ali neke novine su specijalizirane za takve stvari, ima ih hvala bogu u Hrvatskoj, koje vole virnuti kroz ključanicu, i u tome vrlo često pretjeruju, do granica neukusa. Sjetimo se samo Severine, njenog braka s jednim srbijanskim tajkunom, kako su punili

tjednima i godinama stranice takvih medija u Hrvatskoj i regiji. Priča o njihovom razvodu, o bebi koja se rodila, fotografiranje djeteta koje je bilo staro tek nekoliko dana, to je uistinu neshvatljiva i pretjerana pažnja prema osobi koja je samo osoba s estrade. Ali to valjda ima čitaoce i valjda mediji smatraju da objavljivanje takvih sadržaja ima učinke u nakladi, slušanosti i gledanosti i u toj su mjeri vrlo često prelazili granicu.

Kada je riječ o političarima, bili smo puno blaži u kriterijima, smatrajući da bi te osobe, budući da su javne i da su svakodnevno u medijima, trebale imati puno viši prag tolerancije prema onome što se smatra privatnošću i da bi novinari tu trebali imati puno veću slobodu. Javna osoba mora biti svjesna da je stalno u žiži javnosti, mora biti svjesna da je osoba koja ima veliku i odgovornu funkciju u društvu i da nije nevažno kako se ponaša i u privatnom životu.

Kad je bila riječ i o našem slavnom premijeru Sanaderu, kojega je policija hvatala po autocestama strane države i onda ga izručila Hrvatskoj, postavlja se pitanje da li u toj situaciji, kada se o njemu govorilo, o kriminalu u koji je ušao i o korupciji koja se oko njega vrtjela, da li je bilo primjereno u izvještavanju o tim kriminalnim aktivnostima izvještavati i o njegovim kćerima koje su živjele na visokoj nozi – jedna od njih je studirala u Americi, imala stan na Menhetnu kojeg, naravno, netko plaća. Smatrali smo da je primjereno, jer Sanader je javna osoba. Kćeri su mu punoljetne, vjerojatno su imale koristi od tog kriminalnog kolača koji je otac ispekao za obitelj, za širu i užu rodbinu. Smatrali smo da nije prijeporno ukoliko se u novinskim tekstovima spomenu i ti detalji. Kad bi se radilo o nekoj manje pozicioniranoj osobi, pretpostavljam da bi naš stav bio drugačiji, ali, dakle, ako je u pitanju javna osoba i to osoba koja pokriva jednu od dvije najvažnije političke funkcije u Hrvatskoj, smatrali smo da treba imati drugačije mjerilo i da treba dopustiti novinarima da istražuju u potpunosti, kako bi priču učinili cjelovitom. Dakle, kad su u pitanju političari, novinari imaju veću slobodu istraživanja i veću mogućnost zadiranja u privatnost, naravno, do mjere koju svako treba sam procijeniti i odvagnuti, vodeći računa da se ne prijeđu granice koja nadmašuju javni interes. Naravno, kad su u pitanju političari, javni interes treba pretpostaviti privatnom, jer ako je javni interes da se sazna sve o kriminalu i korupciji, onda je dopušteno istražiti jesu li u tome imale udjela i punoljetne kćeri bivšeg premijera Sanadera.

Jedna od kršenja Kodeksa koje nam je zadavalo mnogo muke i problema bile su informacije kojima se narušavala zaštita djece i malodobnih osoba. To je vrlo osjetljivo pitanje i tu smo, odlučujući o pri-tužbama, uvijek bili na strani djece i malodobnih osoba, smatrajući da je potpuno neprimjereno da se u novinama iznose detalji, a pogotovo identitet malodobnih osoba, pogotovo o osjetljivim temama kao što je seksualno iskorištavanje djece, pedofilija. Neprofesionalni pristup takvim temama ostavlja vrlo teške posljedice na psihi djece i na njihovo doživljavanje te priče kad se pojavi u medijima. Imali smo jako dobru suradnju s pravobraniteljicom za djecu u Hrvatskoj koja je često upozoravala da mediji vrlo često krše privatnost djece, da ne vode računa o tome da nekim podacima izravno ili posredno otkrivaju o kome se radi i da to nanosi ogromnu štetu toj djeci i njihovoj obitelji, prije svega njihovom razvoju, jer su maloljetna i nisu u situaciji da racionalno mogu prosuditi stvari.

Imali smo situacija kada su novinari neposredno otkrili identitet djece tako da su objavili tko su mu roditelji, pa nije teško zaključiti ni tko su djeca, ili ako se radi o manjim sredinama, opisali bi detaljno dob djeteta, u koju školu ide, pa u malom mjestu nije teško locirati o kome se radi. Bili smo vrlo rigorozni u sankcioniranju autora takvih tekstova i gotovo uvijek smo opominjali novinare, redakcije i urednike da budno paze da se takve stvari ne događaju.

Iako smo nailazili na razne, često i vrlo grube slučajeve kršenja prava na dobrobit djeteta, jedan primjer nas je šokirao. Na naslovnoj stranici jednih dnevnih novina u Hrvatskoj, tabloida, vidjeli smo sliku djeteta, čiji je identitet potpuno otkriven, a naslov teksta je „Živjet će još samo deset godina“. To je šokantan primjer kršenja Kodeksa, ali rekao bih i šokantan primjer nemorala novinara, kao i urednika koji je pustio ovakvu informaciju dodajući i podnaslov: „*Alen zna da umire*“.

Radilo se o dječaku starom deset godina, koji ima tešku neizlječivu bolest i njegov životni vijek uistinu može biti još deset godina. Dječak je vrlo bistar, sudjeluje u kolektivnoj psihoterapiji s osobama sa sličnim problemom. Oni o tome razgovaraju, ali činjenica da se dovodi na naslovnu stranu novina, s ovakvim naslovom i s ovakvom opremom teksta potpuno je šokantna i neprihvatljiva i ni na koji način se ne može opravdati.

Naravno, novinarku koja je to napisala i urednika koji je takvu opremu tekstu dao upozorili smo i pitali otkud na takav način prikazuju

sudbinu djeteta, ne misleći kako će on i njegova okolina na to reagirati. Rekli su da je sve urađeno iz humanih razloga da bi se potaklo prikupljanje novca za djetetovo liječenje. Objašnjenje nam je bilo neprihvatljivo. Jer, ako je postojala humana nakana da mu se pomogne, onda je neprimjereno da se dijete fotografira i da mu se stavi slika na naslovnu stranicu, nažalost, najprodavanijih novina u Hrvatskoj, koje su često imale ovakve uredničke izlete, a zbog tiraža i takve uređivačke politike puštale skandalozne stvari. To je, po mojoj ocjeni, bio jedan od najtežih primjera kršenje Kodeksa unatrag godinu dana i mi bismo tu osobu sigurno isključili iz HND. Međutim, ona nije naš član, pa smo izrekli težu opomenu. Takvih primjera bilo je dosta, pogotovo kad je riječ o seksualnom iskorištavanju malodobnih osoba.

I sam sam se, pišući o takvim temama, našao u delikatnoj situaciji pa sam bio silno oprezan da ne bih učinio medvjedu uslugu onima o kojima sam pisao. Prije tri godine u Osijeku sam istraživao temu koja je bila duboko uznemiravajuća. U Domu za odgoj djece i maloljetnih osoba u Osijeku bilo je indicija o postojanju organiziranog lanca maloljetničke prostitucije. Djevojčice, u dobi 14-15 godina, bile su podvođene, i to ne bilo kome, nego osobama iz javnog života, politike i biznisa. Među njima je, nažalost, bio i jedan zastupnik u Hrvatskom saboru - parlamentarac. Toj sam priči vrlo oprezno prišao, imao sam informaciju da se to događa, a onda došao u posjed pisama koje su djevojčice u očaju, tražeći pomoć, nastojale poslati na adrese onih za koje su smatrale da im mogu pomoći. Ali, te pomoći nije bilo. Krenuo sam istraživati što se događa u tom Domu, razgovarati s djevojčicama, ali vrlo pažljivo i obazrivo što nije bilo lako, jer su to djevojčice od 14 godina koje su prošle užase u seksualnom ropstvu i to s ljudima koji su u vrhu društvene piramide u jednom gradu. To nije nimalo laka situacija: uplašene su i nezaštićene, nemaju obitelj ili su iz problematičnih familija koje nisu skrbile o njima, pa su zato dospjele u dom. Upale su u mrežu makroa koji dobro znaju njihovu poziciju i koju ih iskorištavaju podvodeći ih za kutiju Marlboro, bon za mobitel, ili 10-15 eura. One su potpuno frustrirane. Pokušao sam da razgovori s njima idu postupno, jer je teško da se djevojčica od 14 godina otvori i govori o onom što joj se dogodilo s nekim tko kojoj može biti otac, ako ne i djed. Zato sam tome prišao vrlo oprezno, a zahvaljujući činjenici da sam poznavao čovjeka čiji je sin također bio u Domu, koji je dakle poznavao tamošnju situaciju, kao i te djevojčice i koji mi je pomogao da do njih dođem, s njima sam razgovarao oko mjesec dana u više navrata i vrlo obazrivo. Krećući od općih

pitanja ka konkretnim, saznao sam užasne stvari. Saznao sam da su podvođene i na najbrutalniji mogući način seksualno iskorištavane, da su bile objekt seksualnog iskorištavanja ljudi koji imaju visoke pozicije u društvu. Znao sam koji su to ljudi, jer su mi djevojčice rekle, raspitao sam se, provjerio i saznao da je to točno. Razgovarao sam s policijskim inspektorom koji je krenuo u istragu i koji je imao slične podatke do kojih sam i ja došao, razgovarao sam s ravnateljicom Doma koja mi je priznala da ima saznanja o prostituciji, ali da to nije organizirano, već individualno kad neka djevojčica pobjegne, pa je nema tjedan dana, jer je bila u nekakvom društvu. No, ravnateljica je nijekala postojanje uhodanog lanca prostitucije.

Moju sam redakciju detaljno upoznao o čemu se radi i rekao da ću priču napisati tako da se maksimalno zaštiti identitet tih djevojčica, i zamolio da se s puno pažnje oprema i svaki tekst, kako bi se zaštitile, a istodobno postigao cilj – da se tim djevojčicama pomogne i da se ta praksa prekine. Međutim, u tom poslu nismo uspjeli jer prilike u Hrvatskoj su bile takve da su institucije, prije svega istražni organi i sudstvo, stali na stranu onih koji su bili na vrhu društvene piramide, a ne onih koji su bili na njenom dnu i koji su bili žrtve ovih s vrha. Iako sam znao koji su ljudi iz politike i biznisa, a među njima su bili, nažalost, i neki policajci, nisam se usudio objaviti njihova imena jer sam znao ako dođe do suđenja, ne mogu reći koje su mi djevojčice to rekle. Čak i kad bi došle pred suca u svojstvu svjedoka od njih bi bilo nemoguće očekivati priznanje. Znao sam s koliko je grubosti postupano s njima kada je vođena istraga i kada su ih pitali tko su bili klijenti. Bile su maltretirane kad bi spomenule imena ljudi umiješanih u lanac prostitucije. S tim tekstovima, a bilo ih je nekoliko i potresli su Hrvatsku javnost, nažalost nismo uspjeli ništa uraditi, slučaj se i dalje nastavio, traje i danas, ali ne u mjeri u kojoj je bio ranije. No, društvo nije našlo snage da se obračuna s onima koji su eksploatirali djevojčice u toj ranjivoj i osjetljivoj skupini.

Vijeće časti dobivalo je dosta primjedbi na povrede ugleda i časti. To je vrlo osjetljiva stvar o kojoj treba voditi računa, i da se osoba o kojoj pišemo ne izvrzne ruglu, da se ne naruši njen dignitet, da se ne naruši njen ugled, da se ne prikaže u svijetlu kakva uistinu nije. Bili smo rigo-rozni kad smo ustanovili da se radi o izrugivanju osoba, pogotovo ako je riječ o osobama iz ranjivih i manjinskih skupina, gdje su samom činjenicom pripadnosti, izložene neugodama, a kada se to pojavi i u medijima može biti posebno teško.

Želim napraviti digresiju i reći kako se pod zaštitom ugleda pojedina, ranijih godina zapravo odvijao obračun s autorima i medijima kada bi se latili osjetljivih političkih tema, kakav su primjerice, ratni zločini.

Rekao sam da sam dugi niz godina radio u tjedniku *Feral Tribune* – novinama koje su bile lučonoša nezavisnog novinarstva u Hrvatskoj, koje su bile jedan od rijetkih primjera razuma u hrvatskom novinarstvu početkom i sredinom 90-ih. Objavili smo niz tekstova koji su govorili o ratnim zločinima, pogotovo o ratnim zločinima pripadnika Hrvatske vojske, što nije bilo nimalo popularno tada u Hrvatskoj, jer se smatralo činom izdaje i nepatriotizma i činom, kako se to znalo reći, prodavanja stranim interesima, pa su nas prozivali stranim plaćenicima i ljudima koji rade za Judine škode, kako je to rekao bivši hrvatski predsjednik Franjo Tuđman.

Ali se pokazalo da smo u tekstovima o Tomislavu Merčepu (a u *Feralu* smo ih objavili podosta), kojemu se u Hrvatskoj upravo sudi za ratne zločine, bili prijavljeni sudu. Merčep nas je tužio, mnogo smo sudskih parnica izgubili s visokim odštetnim zahtjevima, jer je Merčep tvrdio da je tim tekstovima povrijeđen njegov ugled i čast. Imali smo vrlo relevantne informacije i dokaze o tome da je on kao zapovjednik određenih postrojbi u Hrvatskoj vojsci bio odgovoran za zločine koji su se dogodili u Vukovaru, na početku samoga rata, u Pakračkoj poljani nadasve, i u Gospiću, gdje je ratovao, nakon što je bio povučen iz Vukovara. To smo potkrijepili izjavama svjedoka i dokazima, ali su sudovi u pravilu presuđivali u korist Merčepa, pa je on od *Ferala*, a kasnije i od drugih novina, *Globusa*, *Nacionala* ili *Novog lista*, dobivao značajne odštete za nanesene duševne boli, za povredu časti i ugleda. Sudovi su bili blagonakloni prema osobama kao što je Merčep, jer Merčep je u to vrijeme bio član parlamenta, čak je bio i predsjednički kandidat u jednim izborima, imao je visoki vojni čin, imao je određeni ugled u društvu, bar je on tako mislio. Mi smo u novinama platili ceh onoga što smo objavili, potpuno sigurni da smo objavili istinu, ali sudovi nisu tako mislili.

Danas, kad mu se sudi zbog svega onoga o čemu je *Feral*, a kasnije i druge novine, pisali, nitko ne postavlja pitanje tih presuda. Merčep je od odštete koju je dobio od novina sagradio vikendicu i na njoj stavio spomen ploču na kojoj piše kako ju je podigao zahvaljujući naknadi koju je dobio na sudovima zbog laži koju su o njemu širili hrvatski mediji. Ta vikendica i danas stoji, pretpostavljam i spomen ploča, ali stoji i činjenica da je Merčep manje-više odgovoran za ono što su novinari o njemu

pisali, što se sada pokazuje i na suđenju. Kakva će presuda biti ne znam, na kraju krajeva i nije moje da ocjenjujem i da ulazim u to, ali sudeći po onome što smo do sad čuli na sudu i svjedocima koji su govorili, teško je vjerovati da bi mogla biti drugačija od osuđujuće.

Dakle, sad se postavlja pitanje, što su u takvoj situaciji radili sudovi, na osnovu kojih dokaza su presuđivali i kako bi se u takvoj situaciji ponijelo Vijeće časti da je kojim slučajem oslobodilo novinara koji je na taj način pisao o Merčepu. Merčep je bio previše samouvjeren da bi se obraćao Vijeću časti, on je preskakao tu stepenicu, išao direktno na sudove, koliko znam nikada se nije obratio Vijeću časti.

Pitali ste za slučajeve jednostranog izvještavanja, pogotovo sa rasprava, na kojima su predstavljena suprotstavljena mišljenja. Da, naravno, to su stvari koje je Kodeks predvidio i jasno je da novinar, kada o nečem piše, mora čuti drugu stranu. To je abeceda novinarstva. Dakle, uvijek kada novinar o nečem piše, dužan je čuti drugu stranu, kako bi mogao odvagnuti argument obje ili više strana o kojima piše i biti upoznat s pričom iz ugla onih drugih. Vrlo često se događa da novinari ne pitaju osobe o kojima pišu. Možda im je ponekad neprijatno, jer je tema delikatna, pa misle da ta osoba ne bi željela odgovoriti, ali dužnost je pitati, bez obzira kakav će odgovor dobiti. Često će sugovornik i odbiti, to se i meni dešavalo, ali moja je obaveza da ga pitam, da ga uljudno pitam, da mu kažem o čemu namjeravam pisati i da mu dam priliku da iznese svoj sud o događaju, svoje viđenje problema. Uvijek kada bismo u raspravi na Vijeću časti utvrdili da novinar nije kontaktirao drugu stranu, izrekli bismo mjeru opomene ili teže opomene, ovisno o težini propusta.

Naravno da je važno da novinar uvijek kaže osobi s kojom razgovara gdje će tekst objaviti, koja je tema koju obrađuje i da ni na koji način ne koristi nikakvo tajno snimanje, nikakvu prijevaru, da se lažno predstavi nekome, pa da razgovara s njim kao običan građanin, da bi ga navukao na tanak led i čuo ono što mu sugovornik možda ne bi rekao kada bi znao da je u pitanju novinar. To je potpuno neprihvatljivo i novinar se mora uvijek jasno predstaviti, reći za koju redakciju radi, koju temu priprema. Sve drugo je izvan pravila ponašanja i Kodeksa.

Ako snimate osobu, važno je da joj to kažete i kad to činite telefonskim putem, jer vas ona ne vidi, i da je pitate da li se s tim slaže. Također je važno da sugovorniku, ukoliko traži, pošaljete izjavu na autorizaciju. Ako nije tražio, niste obavezni, ali vaša obaveza je da njegove riječi pre-

nesete maksimalno korektno i u duhu onoga što je stvarno rekao, a ne onoga što biste vi željeli da on u nekom trenutku kaže. To su stvari u kojima treba biti vrlo oprezan i Kodeks ih vrlo precizno definira.

Ono što je također bila relativno česta pogreška u izvještavanju u hrvatskim medijima bila je činjenica da se nije vodilo računa da osoba nije kriva dok to sud koji je nadležan ne dokaže. Dakle možemo govoriti da je netko osumnjičen i optužen, ali ne i da je kriv, sve dok to ne utvrdi sud. Mora se poštovati presumpcija nevinosti. U Hrvatskoj se, često pogotovo iza rata, olako baratalo terminom ratni zločinac i to je bio svatko na koga je neko pokazao prstom. Bez istrage i suda, ljudi su proglašavani ratnim zločincima. Čak i za one za koje smo uvjereni da to stvarno jesu, ne možemo bez sudske presude govoriti o ratnim zločincima. Nisu novinari ti koji nekoga mogu proglasiti krivim, a to su mnogi novinari činili, naravno uvijek kada je bio u pitanju netko druge nacionalnosti, ne i one koje je taj novinar. Te su se stvari u posljednje vrijeme dovele u red, pa novinar više ne srlja ispred suda i ne proglašava ljude krivima za nešto što sud još nije dokazao. To je iznimno važno, jer na taj način ne samo da dovodite te osobe u tešku situaciju, već se stavljate iznad onih koji su jedini nadležni da utvrde ili odbace nečiju krivicu za krivično djelo.

Pitali ste za pribavljanje informacija tajnim kanalima. I Kodeks Hrvatskog novinarskog društva predviđa mogućnost da se do neke informacije dođe na ne baš potpuno etičan način. To se prije svega odnosi na informacije koje imaju oznaku tajnosti, dokumente koji imaju određenu vrstu povjerljivosti i koji su, dakle, percipirani kao državna, kao poslovna tajna, itd. Ako dakle novinar i njegova redakcija procijene da je interes javnosti uistinu takav da bi tu informaciju trebalo objaviti, novinari i redakcija objavljuju takvu informaciju. Interes javnosti je - sa stajališta medija - nešto što bi trebalo biti ispred oznaka tajnosti na nekom dokumentu, bez obzira iz kojeg razloga on bio tako klasificiran. Čak i sudovi u Hrvatskoj u posljednje vrijeme blagonaklono gledaju na takve situacije jer onaj tko ima tajnu informaciju, zadužen je da je čuva, on je taj koji je krivac ako je procurilo nešto u javnost. Događa se često da iz raznoraznih razloga pojedine državne strukture i državni uredi u neakvim političkim obračunima vrlo rado podmeću dokumente protiv druge strane i koriste novinare u toj situaciji, da bi raščistili neke svoje račune i naškodili onom drugom koji im je u određenom trenutku suparnik ili protivnik. Tu treba biti oprezan i novinar mora ocijeniti da nije uvučen u neku igru koja može biti problematična. Upravo smo

u Hrvatskoj ovih dana svjedoci jednog takvog primjera. Radi se o povjerljivim informacijama koje su iscurile u javnost, o tome da je policija prisluškivala čelnike tajnih službi i neke vrlo istaknute biznismene i da je to rađeno mimo zakona. Sad su se u toj situaciji podijelila mišljenja jer ima onih, a ti su dokazi zadnjih dana nekako postali jači od onih drugih, da je u pitanju bio pokušaj obračuna dijela ljudi koji su ranije radili u tajnim službama, a sada više ne rade. Prije svega misle na šefa opozicije u Hrvatskoj koji je ranije radio u tajnim službama, a koji više nema uvida u stvari koje se tamo događaju, pa da je on, čini se, plasirao javnosti tu informaciju, koja je na neki način lažna i koja nije bila kako se to prvih dana govorilo, hrvatski *Watergate*, već podmetanje obavještajnog podzemlja. Vidjet ćemo kako će to izaći na kraj, ali novinar kad je u posjedu tajnih dokumenata, mora biti oprezan da ne bi upao u nečiju igru i bio samo moneta za potkusurivanje.

Novinari i urednici nekad su spremni i platiti za informaciju. Ako je ona važna, ako za nju postoji interes javnosti, novinari ne čine nečastan posao ako plate za informaciju, naravno, uz znanje uredništva, a ne da to plati iz svog džepa. Tu, naravno, treba biti oprezan i vidjeti da li ta informacija koja se nudi za novac ima vrijednost koja se može opravdati javnim interesom. Ako nema bespredmetno je o tome raspravljati. U mojoj redakciji u Jutarnjem listu, gdje sada radim, u dva-tri slučaja, platili smo neke informacije koje su bile od interesa za javnost, ali smo, naravno, prije toga vrlo temeljito odvagnuli koliko uistinu jesu relevantne za javnost, a koliko su predmet manipulacije. To je vrlo sklizak teren, zato treba paziti.

Što se tiče učinka mjera koje izriče Vijeće časti HND, mislim da efekti ipak postoje. Sada se, da li zbog toga što sazrijevaju neki procesi u društvu i zbog toga što je Vijeće časti počelo objavljivati na internet stranici HND-a svoje odluke, pa svatko tko ima pristup računalu, može vidjeti koji je novinar i zbog čega sankcioniran, s više obzira i opreza prilazi obradi pojedinih tema i određeni je pomak postignut. Naravno, stanje nije idealno, redakcije danas u ovoj ekonomskoj krizi u kojoj su se našle, nastoje zaposliti mlađe novinare i davati im manje plaće od onih starijima i iskusnijima, pa se događa da u većini redakcija radi puno mlađih ljudi koji nemaju dovoljno iskustva, a, nažalost, vrlo često, ni dovoljno obrazovanja za posao koji rade. Vrlo često događaju se početničke greške, a kako su često i urednici neiskusni, puštaju se kojekakvi tekstovi. Gledajući generalno, postignut je određeni učinak i manje je drastičnih kršenja novinarskog kodeksa nego što je to bilo ranijih go-

dina, a pogotovo u odnosu na devedesete, kada je to bila džungla i kada je praktički radio tko je što htio.

HND broji oko 2000 članova i prijem u HND ima određenu proceduru. Dakle, morate raditi profesionalno u određenoj redakciji, mislim oko dvije godine, novinarstvo mora biti profesija, a ne usputni posao, i naravno morate prihvatiti Statut i Kodeks HND i o tome dati određenu izjavu. Bilo je jedno vrijeme rasprava o tome da je uvjet za ulazak u HND visoka sprema, međutim, s obzirom na činjenicu da ranijih godina dosta novinara ušlo u Društvo bez visoke spreme, od toga se odustalo. Mada bi bilo poželjno da netko tko se bavi tako odgovornim poslom ima završen fakultet, ali u praksi nije tako i broj kolega koji nemaju završen fakultet u HND nije beznačajan.

Pitali ste me kako utječe naša odluka na članove kada se ustanovi da je Kodeks časti prekršen. Godinama unatrag, objavljujemo na stranici HND-a odluke Vijeća časti i time se postigao rezultat. Nije razlog objavljivanja stavljanje na stup srama, nego da bi se ukazalo na greške koje se pojavljuju, da bi se objasnilo zašto je neka osoba pretrpjela sankciju koju predviđa Kodeks časti. Nažalost, za one kolege koje prekrše Kodeks, a nisu članovi HND-a, možemo izreći samo mjere opomene i teže opomene, ali ih, naravno, ne možemo isključiti. Mislim da je i to dobro, dobro je da shvate da nijesu na ledini na kojoj nemaju nikakvih ograda, da su samom činjenicom što su izvan HND-a, u povlaštenom položaju i da ih se ne tiče ni Kodeks, ni profesija, ni pravila struke. Važno je da svima onima koji se oglašavaju u medijima i bave se tim poslom, HND ima pravo i mogućnost dati sud o njihovom radu i da bez obzira jesu li članovi društva, ali se bave tim poslom, moraju podlijetati Kodeksu koji je ujedno i kodeks profesije, a ne samo organizacije koja okuplja profesionalne novinare.

U HND-u, nažalost, nije bilo ni pokušaja lustracije. Govorilo se o tome, bilo je priča o tome da je to trebalo činiti, međutim, valjda zbog nekakvog kompromisa, jer je prijetila opasnost da bi se HND moglo podijeliti na one koji bi mogli biti predmet lustracije i one koji to ne bi, pa se iz nekih oportunističkih razloga pribjeglo tome da se zaboravi ta ružna epizoda u kojoj su neki strasno sudjelovali.

Danas dio kolega i dalje radi u medijima, oni, naravno, više ne koriste jezik i metode kao u vrijeme kada je to bilo, hajdemo reći, „društveno poželjno“, već su se, na neki način, zavukli u redakcijske

kutke gdje više nemaju utjecaj koji su nekad imali. Ali, zanimljivo je, kad se pojavi neka konfliktna situacija, neka tenzija, napetost u društvu, naročito međunacionalna napetost, evo njih za čas, evo istog starog rječnika koji se upotrebljavao ranije. Ali kako su ipak druga vremena i druga pravila ponašanja, to više nema onu dimenziju i one razmjere koje je imalo u vrijeme kad je to bio prihvatljiv način novinarskog rada.

Po mom sudu oko lustracije je trebalo nešto uraditi. Možda ne lustracija u pravom smislu, ali možda uraditi nekakvu knjigu, kako je to učinjeno u Srbiji, gdje su navedeni najdrastičniji primjeri kršenja novinarske profesije. Samo ću ukratko ispričati jedan užasavajući primjer, koji pokazuje kako su neki novinarski tekstovi, nažalost, bili izravni uzrok smrti pojedinih ljudi.

U *Slobodnom tjedniku* kojeg sam spomenuo, objavljena je 1991. godine informacija o oficiru JNA, Hrvatu, za kojega su te novine tvrdile da je u Tenji, mjestu pored Osijeka, pretežno naseljenom srpskim življem, a koje je sudjelovalo u otporu hrvatskim vlastima i bilo u sastavu Krajine, tvorevine u Hrvatskoj nastale 1991. godine i koje su uglavnom činili Srbi. Dakle, novine su objavile kako je taj oficir JNA, Hrvat, i kako njegove jedinice pucaju po Osijeku, svakodnevno gađaju Osijek i kako je on uzrok smrti ljudi koji su stradali u bombardiranju grada. Taj čovjek, kada su te novine navodeći mu puno ime i prezime, o njemu na taj način pisale, nije bio u Tenji, nego u zatvoru JNA u Tuzli, zatvoren po nalogu KOS-a pod optužbom da se htio priključiti Hrvatskoj vojsci i da je o tome pregovarao sa Hrvatskom vojskom. Kasnije se ispostavilo da je imao takve kontakte i da je htio preći na hrvatsku stranu, budući da je Hrvat po nacionalnosti. Ali *Slobodni tjednik* proglasio ga je četnikom koji je sudjelovao u granatiranju Osijeka i uzrokovao smrt mnogih ljudi. On je kasnije prebačen u zatvor u Nišu, tamo proveo nekih 6-7 mjeseci, kasnije je u razmjeni zarobljenika bio prebačen na hrvatsku stranu. A što se u međuvremenu dogodilo? Kada je to objavio *Slobodni tjednik*, njegov otac koji živi u Valpovu, gradiću pored Osijeka, kada je pročitao to i vidio reakciju okoline koja je na njega prijeko gledala i izrugivala mu se, objesio se na tavanu u obiteljskoj kući. Čovjek nije mogao podnijeti pritisak javnosti. Znao je da mu je sin optužen bez ikakvih razloga za nešto u čemu nije sudjelovao i učinio je ono što je njemu bio najlakši izlaz iz situacije – počiniti suicid. Novinar koji je pisao o tome, dobro ga znam, danas radi u jednom državnom mjesečniku, jednoj državnoj

kompaniji, živi jako dobro, ima dobar status, ne znam kako spava, kako se osjeća kad se pogleda u ogledalo, ali je činjenica da mu nije pala dlaka s glave.

Dakle, bilo bi poželjno da takvi drastični i dramatični primjeri ostanu zabilježeni u nekoj publikaciji da se ne bi reklo da su baš svi bili čista obraza u tom turbulentnom vremenu u kome je trebalo imati dostojanstva i držati kičmu uspravno. Nisu bili baš svi na toj poziciji, nego su mislili da je bolje stati iza truba i bubnjeva, pa talambasati i činiti situaciju koja je ionako bila mučna, još dramatičnijom, težom i krvavijom.

Pitali ste za članstvo HND-a. Po mojoj procjeni, nemam točan podatak, oko 90 posto novinara koji rade u medijima u Hrvatskoj su članovi HND-a. Dobro je biti član udruge koja može zaštititi novinara i koja će stati iza njega ako postupa po pravilima Kodeksa i ako se nađe u situaciji koja zahtijeva pomoć.

Pitali ste i kako procijeniti vjerodostojnost informacija koje dobivate i koliko odnosi novinara i izvora informacija trebaju i mogu biti bliski. Moj dobar prijatelj i dugogodišnji urednik, jedan od najboljih hrvatskih novinara, Viktor Ivančić, urednik *Ferala*, ima zgodnu izreku koja veli: „Ako vam neki čovjek pridrži kišobran kada je vani veliki pljusak, teško ćete prema njemu više moći biti do kraja objektivni.“

Dakle, kako biti kritičan prema nekom tko vas je spasio od kiše?

Mislim da je velika bliskost novinara i izvora informiranja, prije svega političara, velika opasnost. Naravno, dobro je imati izvore u svim krugovima, dobro je poznavati političare, dobro je s njima se čuti, dobro je saznati što misle, kakve se stvari kuhaju u njihovim strankama, ali je opasno biti s njima na ručkovima, ići na ljetovanja, ili kako se to dešavalo u Hrvatskoj, biti član visokih tijela pojedinih političkih stranaka. Jedna urednica HRT-a, eno je i danas na istom mjestu, mada ne tako više eksponirana kao prije, bila je članica Glavnog odbora Hrvatske demokratske zajednice i u isto vrijeme urednica na televiziji. Neću reći ime, ali vjerujem da znate o kome se radi. Dakle, u našem Kodeksu, u članu 22. izrekom stoji ono što je vrlo precizno rečeno, a glasi ovako: „Novinar, kao i svaki drugi građanin, ima pravo na političko i drugo opredjeljenje, on, međutim, u svom djelovanju zauzima profesionalnu distancu prema aktualnim zbivanjima, što je jedan od preduvjeta za objektivno i profesionalno izvještavanje o događajima“.

Dakle, ako ste prijatelj s nekim političarom „koji vam je pridržao kišobran kada je padala kiša“, mada se to nikada u praksi neće dogoditi jer političari rijetko nekom drže kišobran, mora postojati distanca između izvora i vas kao posrednika između javnosti i događaja, između javnosti i pojedinih osoba. Svako intimnije prijateljstvo s političarem uvijek dovodi u pitanje vašu objektivnost i ne možete biti objektivni prema nekom s kim ste svaki dan na ručku, tko vam daje određene informacije, pa mu trebate biti zahvalni. Tu je poželjna distanca, što, naravno, ne znači da treba okrenuti glavu kad sretnete nekog iz visoke politike. S njim treba kontaktirati, ali u mjeri koja vas ne obavezuje da činite ustupke ili da ne daj bože trgujete. Dogodilo mi se nekoliko puta u karijeri da sam otišao nekom političaru kako bih ga pitao oko nekih zanimljivih stvari koje ga se tiču, da ga molim da se oko toga referira. I onda dobijem odgovor: „Hajde, ostavi to po strani, dat ću ti nešto puno zanimljivije...“ Naravno, iz drugog tabora.

To sam, naravno, uvijek odbijao, nisam pristajao da nekog amnestiram zato što će mi dati neke materijale za suprotni tabor. Političari uvijek imaju u svojim ladicama kompromitirajući materijal za drugu stranu. Rekao bih da je to gotovo jedno od pravila ponašanja u politici: uvijek je dobro za drugoga imati takve materijale, pa ih onda po potrebi davati novinarima koji će zagristi u tu priču jer je to zanimljivo. Mi se u Hrvatskoj nekad znamo šaliti da postoje dvije vrste istraživačkog novinarstva: istraživačko i istražno. Istražno je ono kada vam neko iz tajnih službi doturi dokument, pa vi kao istražujete, a zapravo imate sve napisano. To je ruganje onima koji tako plasiraju informaciju u medijima. Naravno, istraživačko novinarstvo je nešto drugo, zahtijeva puno rada, vremena, i nije previše jeftino, pa ga zbog toga i nema previše u medijskom prostoru u Hrvatskoj, a čini mi se ni u regiji.

Biografija

Drago Hedl rođen je u Osijeku 1950. Nakon studija književnosti radio je kao urednik osječkog književnog časopisa *Revija*. Objavljivao književne kritike i eseje. U novinarstvu je od početka osamdesetih prošlog vijeka. Bio je novinar i glavni urednik *Glasa Slavonije*, potom novinar i urednik *Slobodne Dalmacije*, *Feral Tribunea*, *Novog lista*, a godinu dana u Londonu uređivao je časopis *War Report*. Bio je dugogodišnji saradnik *Radija Slobodna Evropa*. Sada je reporter *Jutarnjeg lista*. Bio je predsjednik Vijeća časti Hrvatskog novinarskog društva, sada je član Vijeća. Saradivao je i u brojnim novinama i časopisima, uključujući londonski *Guardian* i *Private Eye*, te američki *Time*. Dobitnik je više hrvatskih i inostranih novinarskih nagrada, među kojima su nagrada za novinarsku izvrsnost koju dodjeljuje američki *International Center for Journalists* (2006), nagrada Srednjoevropske inicijative za istraživačko novinarstvo (2008), nagrada Hrvatskog helsinškog odbora „Joško Kulušić“ za širenje medijskih sloboda (2006), austrijska nagrada Erhard Busek za izniman doprinos međuetničkoj komunikaciji i pomirenju (2011), hrvatsko odlikovanje Red Stjepana Radića, za poseban ljudski i profesionalni doprinos borbi za ljudska prava, promociju pravde i demokratije, te otkrivanje istine (2011) i srpska nagrada Jug Grizelj (2012). Njegova istraživačka knjiga „Glavaš – kronika jedne destrukcije“ dobila je nagradu Jutarnjeg lista za najbolje publicističko djelo objavljeno u Hrvatskoj 2010. Uz spomenutu, objavio je još devet knjiga, igrana su mu tri dramska teksta, autor je nekoliko dokumentarnih filmova, među kojima i nagrađivanog dugometražnog *Vukovar, završni rez*. Živi i radi u Osijeku.

Prava i obaveze novinara prema sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava

Peter Noorlander,
direktor *Media Legal Defence Initiative*, London

Advokat sam, radim u oblasti medijskog prava i medijskih slučajeva pred sudovima posljednjih deset godina. Moje iskustvo prevashodno je vezano za oblast ljudskih prava, što znači da pitanja u vezi sa novinarstvom i novinarskom etikom posmatram iz perspektive nekoga ko je radio u oblasti ljudskih prava i iz perspektive onoga što bi Evropski sud za ljudska prava presudio u konkretnim slučajevima.

Svakodnevno se u poslu suočavamo s različitim slučajevima i navešću par primjera o tome šta radimo svakog dana. Imamo jednu vrlo malu kancelariju u Londonu (*Media Defence Law Initiative*) i iz te kancelarije koordiniramo nekih 100 predmeta godišnje koji se tiču odbrane novinara u raznim zemljama širom svijeta. Neke zastupamo neposredno, u nekim slučajevima sarađujemo sa advokatima koji zastupaju novinare, a u drugim slučajevima interвениšemo kao zainteresovana strana. Primjera radi, pred Evropskim sudom za ljudska prava trenutno smo uključeni u slučaj gdje su nam stranke, pored novina *Bild*, poznate samo po inicijalima.¹³

Jedna od ključnih uključenih strana je gospodin S. Ne znamo njegovo ime, znamo samo da je bio kancelar Njemačke, tako da, donekle, ukazuje o kome se radi. Druga osoba je gospodin T. Ne znamo ko je, ali znamo da je lider opozicije. Gospodin S. je pregovarao sa vladom Rusije u vezi sa ugovorom o gasnom cjevovodu od Rusije do Njemačke. Ugovor je potpisan između dvije Vlade i trebalo je formirati preduzeće koje će upravljati cjevovodom. Ugovor bi bio vrijedan mnogo novca. Gospodinu S., politički gledano, nije sjajno išlo. Njegova stranka upravo je bila izgubila na regionalnim izborima i bilo je jasno da gube podršku javnosti. Gospodin S. je tada najavio prijevremene izbore. Gospodin T. je onda rekao: „To radiš samo zato što znaš da ćeš da izgubiš, a imaš vrlo unosan

13 *Axel Springer v Germany*, br. predstavke 48311/10, postupak u toku (*prim. ur.*)

ugovor koji ćeš uskoro da sklopiš sa Vladom Rusije i o kome trenutno pregovaraš.“ Novine su željele da objave ove navode i napisale su članak na tu temu, a gospodin S. ih je tužio za klevetu. Slučaj je okončan tako što je sud u Njemačkoj utvrdio da novine nijesu smjele da ponove ono što je rekao lider opozicije. To je vrlo neobična situacija, jer je lider opozicije dao politički komentar o trenutnom lideru Vlade. I pored javne rasprave o ovom pitanju, novinama nije dozvoljeno da objave priču. I to je jedan od predmeta koji se trenutno vode pred sudom u Strazburu.

Jedan drugi slučaj koji vodimo u Strazburu u vezi je sa pravom na pristup državnim informacijama.¹⁴ Jedan novinar u Azerbejdžanu želio je da zna kako državno naftno preduzeće finansira svoju novu zgradu sjedišta, za koju je objavljeno da košta 250 miliona dolara. Novinar je želio da zna da li se troškovi pokrivaju iz državnog budžeta, ili iz drugih izvora i na šta će se utrošiti ta sredstva. Nije mu bilo dozvoljeno da dođe u posjed tih informacija. Sudovi su odbili njegov zahtjev za pristup informacijama, s obrazloženjem da se ne radi o pitanju od javnog interesa. Sada tom novinaru pomažemo sa predstavkom za Evropski sud za ljudska prava, koji će odlučiti o tome da li je odbijanje pristupa informacijama prekršilo njegovo pravo na slobodu izražavanja.

Drugi slučajevi koje vodimo odvijaju se pred sudovima Ruande, Filipina i mnogih država širom svijeta. Eto, to je ukratko ono što svakodnevno radimo.

Zamoljen sam da govorim o novinarstvu i ljudskim pravima. Iskorišću vrijeme koje imam tako što ću prvo objasniti zašto su ljudska prava nešto što je dobro samo po sebi, a zatim ću obrazložiti zašto su ljudska prava važna za novinare i zašto ih treba uključiti u svakodnevni rad.

Dakle, ljudska prava, zašto su ona tako dobra ideja?

Savremeno shvatanje ljudskih prava, u stvari, potiče iz iskustva o zločinima počinjenim tokom Drugog svjetskog rata. To ne znači da ljudska prava nijesu postojala prije Prvog i Drugog svjetskog rata, ali savremeno zakonodavstvo u vezi sa ljudskim pravima potiče iz perioda poslije 1945. godine. Uspostavljeno je kako bi se ljudi pojedinačno zaštitili od zloupotreba moći od strane države. Tiče se pitanja kao što su: pravo na život, pravo na zaštitu od mučenja, pravo na slobodu i pravo na slobodu izražavanja. Takođe, tzv. „druga generacija“ prava štiti određena socijalno-ekonomska prava.

14 *Chobanoglu v. Azerbaijan*, predmet još uvijek nema broj (*prim. ur.*)

U novije vrijeme zakonodavstvo u oblasti ljudskih prava prepoznalo je i tu činjenicu da nije samo država ta koja može da prekrši ljudska prava pojedinaca, već su to i moćne kompanije, uključujući i medije. Sve je više slučajeva pred sudovima, i pred Evropskim sudom za ljudska prava, u kojima se pojedinci žale na postupanje koje je prema njima preduzeo neko drugi, uključujući medije. U Strazburu ima značajnih slučajeva u kojima je utvrđeno da su mediji prekršili pravo na privatnost. Ovo je potpuno drugačije u odnosu na slučajeve koji su stizali pred Evropski sud za ljudska prava prije petnaest ili dvadeset godina, kada su novinari bili ti koji su se žalili Sudu zbog kršenja njihovih prava na slobodu izražavanja.

Shvatanje ljudskih prava se razvijalo tokom vremena. Većina konvencija o ljudskim pravima je izrađena i usvojena 50-ih, 60-ih i 70-ih godina prošlog vijeka, ali sudovi ponovo tumače njihovo značenje. Stoga, ukoliko želite da razumijete ljudska prava, nije dovoljno samo da pročitate međunarodne ugovore, već je potrebno i da znate šta su sudovi i tribunali izjavljivali u vezi sa značenjem tih ugovora, primjenjujući ih na svakodnevne slučajeve. Oni su važni, jer su mehanizam putem kojeg pojedinci mogu da ostvare zaštitu. Odlično je ako je vaša država potpisala međunarodni ugovor, kojim je građanima obećala puno uživanje ljudskih prava. Ali, ako poslije to ne učini, onda morate imati pravni lijek, pa je tako Evropski sud za ljudska prava, u našem dijelu svijeta, ono najvažnije mjesto kojem možete da se obratite ako imate neku žalbu na to kako država štiti vaša ljudska prava. I pred ovim sudom su procesi trajali dosta dugo, do 6, 7, 8 godina, ali sada uvode nove mehanizme i obećali su da će novi predmeti biti rješavani brzo. Eto, to bi bila ona tri minuta koja sam htio da potrošim na opštu priču o ljudskim pravima.

Sad bih prešao na pitanje zašto su ljudska prava važna novinarima?

Kao prvo, novinari su ljudska bića, pa samim tim imaju ljudska prava. Imaju pravo na slobodu govora, pravo na privatnost, pravo na ličnu slobodu itd. Drugo, novinari moraju biti svjesni toga da ljudi o kojima pišu članke, takođe, imaju ljudska prava. To znači da moraju biti svjesni prava na privatnost drugih ljudi i njihovog prava na pravično suđenje. Treće, novinari mogu da odigraju važnu ulogu u obrazovanju drugih ljudi o ljudskim pravima. Prosječna osoba na ulici vjerovatno nema nikakvu predstavu o suštinskom značenju ljudskih prava. Vjerovatno će znati da ovaj neodređeni koncept ljudskih prava postoji, ali neće znati šta

to zapravo znači. Izvještavajući o pitanjima koja se tiču ljudskih prava, novinari mogu da imaju važnu ulogu u obrazovanju i podizanju nivoa svijesti o ljudskim pravima svojih čitalaca i javnosti uopšte. Razradiću ta tri razloga detaljnije.

Dakle, kao prvo, novinari imaju ljudska prava. Ovo uključuje pravo na slobodu izražavanja – tako zarađuju za život. Bez prava na slobodu izražavanja ne bi mogli da obavljaju svoj posao, tako da je ovo pravo za njih ključno.

Ali i druga ljudska prava su podjednako važna za novinare. Pravo na privatnost, na primjer: novinar čiji telefon se prisluškuje ne može na pravi način istraživati priče niti razgovarati sa svojim izvorima o osjetljivim pitanjima. Problem je i ako se nadgleda elektronska pošta novinara. Novinarima je pravo na privatnost neophodno. Iako se ovo čini očiglednim, ne treba izgubiti iz vida da su, prije svega par godina, holandske bezbjednosne službe prisluškivale telefonske razgovore novinara, ozvučujući njihove kancelarije postavljanjem mikrofona. U Njemačkoj je čak, tajna služba ubacila svoje tajne agente u jednu novinarsku redakciju. Sve ovo se dešavalo prije par godina, u demokratskim zemljama, a ne tokom Štazijevog režima u Istočnoj Njemačkoj. Trenutno se pred Evropskim sudom za ljudska prava vodi slučaj, upravo na ovu temu, protiv Holandije.

I pravo na pristup informacijama je jako važno za novinare. Ako nemate informacije, ne možete napisati priču. U većini evropskih zemalja postoji Zakon o slobodnom pristupu informacijama, a koliko znam i Crna Gora ima takav zakon. Većina ovih zakona donijeta je u posljednjih deset godina. Oni mogu biti izuzetno važni jer nude dokaz na papiru koji je vama osnova za priču. Ako imate takav dokaz, to je mnogo bolje nego priča nekog anonimnog izvora. Evropski sud za ljudska prava je tek prije 2-3 godine prepoznao pravo na pristup informacijama, kao posebno zakonsko pravo u okviru zakonodavstva koje uređuje ljudska prava. To je oblast koja se stalno razvija i zbog toga se trudimo da sudu u Strazburu predamo što više slučajeva, kako bi razjasnili standarde.

Novinari imaju pravo na život, pravo na zaštitu od napada. Država je obavezna ne samo da istraži ubistva i napade kada se dogode, već i da ih spriječi. Novinarima se mora obezbijediti sigurna radna sredina.

Dalje, novinari imaju pravo na slobodu udruživanja, na formiranje sindikata. Novinari imaju i pravo na zaštitu od diskriminacije,

posebno kada je u pitanju pristup i dobijanje informacije. Na primjer, ako Vlada pruži informacije nekom novinaru, a odbije pristup tim istim informacijama drugim novinarima, onda to predstavlja mogući slučaj diskriminacije, zabranjen članom 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Novinari u sklopu svog prava na izražavanje imaju pravo da štite anonimnost i povjerljivost svojih izvora. Kada se novinaru obrati potencijalni izvor informacija: „Imam važne informacije koje bih želio da podijelim sa tobom, ali ne želim da mi ime bude objavljeno“, novinar ima pravo da zaštiti to ime.

Dakle, sve ovo zvuči dobro, ali morate imati u vidu da, uz izuzetak prava na život, nijedno od ovih prava nije od onih, kako ih pravnici nazivaju, apsolutnih prava. Posebno pravo na slobodu izražavanja može biti ograničeno. Novinari ne mogu pisati i emitovati šta god im padne na pamet. Ne mogu narušiti privatnost drugih ljudi, osim ako za to nemaju dobre razloge, pravničkim jezikom govoreći, „javni interes“ mora da postoji za tako nešto. Novinari ne mogu da naruše ugled drugih ljudi, osim ako to što iznose nije istina ili ako imaju dobre razloge da vjeruju da je ono što objavljuju istinito.

Ni pravo na zaštitu izvora nije apsolutno pravo, iako su novinari skloni da misle da jeste. Evropska konvencija o ljudskim pravima kaže da u ekstremnim slučajevima i kada se informacija ne može dobiti nekim drugim sredstvima, od novinara može da se traži da imenuju svoje izvore informacija. Ovo je naročito relevantno u kontekstu policijskih istraga teških krivičnih djela. Recimo, neko je ubijen, a novinar ima informaciju o tome, ali je dobio na povjerljiv način. U tom slučaju, policija, ako ne postoji drugi način da se informacija dobije, ili, ako ne postoje neke druge informacije koje bi riješile slučaj, može da zatraži od novinara da otkrije informacije.

Treba da spomenem da nijesu samo novinari ti koji imaju ta prava. I preduzeća imaju „ljudska“ prava. Recimo, TV ili radio stanica, ima pravo na slobodu izražavanja. To podrazumijeva da kada se prijave za licencu za emitovanje programa, njihova prijava mora biti razmotrena na pravičan i razuman način. Ako se njihova prijava za licencu odbije, onda imaju zakonsku mogućnost žalbe zbog kršenja njihovih „ljudskih“ prava.

Novinari i emiteri imaju pravo i na zaštitu od nasumičnih policijskih akcija. Dakle, policija ne smije da vrši pretres redakcija, ako nije u pitanju prestižniji javni interes. Kao primjer mogu da navedem događaj koji se nedavno desio u Holandiji, kada je policija izvršila pretres kancelarija jedne izdavačke kuće, koja je trebalo da objavi reportažu o vjenčanju u kraljevskoj porodici. Policija je prijetila da će zatvoriti izdavačku kuću ako im se ne preda CD sa fotografijama nezakonite ulične trke. Policija je tvrdila da su im fotografije potrebne u vezi sa pljačkom banke tokom koje je korišćeno jedno od vozila koje je učestvovalo na trci. Ovo je dovelo do rasprave koja je potrajala do kasno u noć, ali koja je okončana predajom CD-a policiji. Slučaj je završio u Evropskom sudu za ljudska prava koji je utvrdio da je izdavačkoj kući prekršeno pravo na slobodu izražavanja.¹⁵

Za primjenu i bavljenje ljudskim pravima ključno je znati kada i kako se ona mogu zakonski ograničiti. To je utvrđeno Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Član 10, koji štiti pravo na slobodu izražavanja, sastoji se iz dva glavna dijela. U prvom dijelu se navodi da svako ima pravo na slobodu izražavanja, a u drugom dijelu je data lista situacija u kojima država (a to uključuje kako druge, tako i policiju) može da ograniči to pravo. Ovim se jasno daje do znanja da se sloboda izražavanja može ograničiti kada je neophodno zaštititi nacionalnu bezbjednost, javni red ili, recimo, prava drugih. Oni koji su pravili nacrt Konvencije, željeli su da pošalju i jednu vrstu dodatnog signala medijima, pa su uključili odredbu da pravo na slobodu izražavanja podrazumijeva i dužnosti i obaveze. Uslov da se „dužnosti i obaveze“ ispunjavaju i odredba da se pravo na slobodu izražavanja može ograničiti zbog poštovanja „prava drugih“ se od tada razmatra u sudovima i tribunalima, uključujući i Evropski sud za ljudska prava, a sve više u posljednjih deset godina. Kada je ovaj Evropski sud počeo da donosi presude u vezi sa pravima na slobodu izražavanja od 70-ih do 90-ih godina prošlog vijeka, posebno se isticao aspekt zaštite prava na slobodu izražavanja i potreba da se novinarima omogući da objavljuju informacije od javnog značaja. Tokom ovog perioda Evropski sud je razvio sudsku praksu koja je bila veoma naklonjena zaštiti slobode govora, međutim već od 2000. do 2005. godine pa nadalje, Sud je postao više zaštitnički nastrojen prema „pravima drugih“. Fokus je pomjeren na pitanje reputacije i prava na privatnost i Sud je počeo da razmatra pitanje ovlašćenja masovnih medija, kao i potrebu da od njih zaštiti pojedince.

¹⁵ Sanoma v. Netherlands, predstavka br. 38224/03, presuda od 14. septembra 2010.

Ono čime se najteže baviti je pitanje prava na privatnost. U većini slučajeva novinari pišu o ljudima, tako da se njihove priče uglavnom, u većem ili manjem stepenu, tiču prava na privatnost. Postoje nečasni, ekstremni primjeri, kao što je nedavni slučaj objavljivanja fotografija vojvotkinje od Kembridža (ili „princeze Kejt“) u toplesu i obnaženog princa Harija na žurci u hotelskoj sobi u Las Vegasu. Engleska štampa je objavila i fotografije Maksa Mozlija, predsjednika Svjetske automobilske federacije, koji je navodno bio uključen u orgiju sa pet prostitutki. Novine su se nekako dokopale video snimka cjelokupne orgije, koji su objavili na internetu. Gospodin Mozli je bio užasnut, tužio je novine zbog narušavanja privatnosti i dobio odštetu. Trebalo bi vjerovatno da spomenem da su mediji u Engleskoj trenutno u krizi, upravo zbog narušavanja prava na privatnost posljednjih deset godina. Vlada je pokrenula istragu velikih razmjera zbog afere hakovanja telefona, u koju su mediji bili uključeni. Istraga je pokazala da su novinari hakovali telefone i govorne pošte hiljada holivudskih zvijezda, kao i velikog broja običnih građana. Vlada, zbog posljedica svega toga, razmatra uvođenje novih zakona koji bi posebno regulisali ovakve situacije. Pokrenute su i krivične istrage protiv medija koji su najdalje otišli u tome.

Neki novinari, sa kojima o tome razgovarate, reći će vam, da su to priče koje su bile od javnog interesa, naši čitaoci su željeli to da znaju i mi smo morali da im obezbijedimo te informacije.

Načelno je tačno da čitaoci imaju pravo da znaju i da novinari imaju obavezu da im pruže informacije. Često se, ipak, ono za šta je javnost zainteresovana razlikuje od „javnog interesa“. Na primjer, dobar dio engleske javnosti je vrlo zainteresovan da vidi princezu Kejt nagu, ali i pored toga, jasno je da takve informacije i fotografije nijesu od „javnog interesa“. Dakle, tu možemo postaviti pitanje, šta je onda javni interes? Teško je odgovoriti na to pitanje. Jedan sudija ga upoređuje sa slonom: teško ga je opisati, ali čim ga vidite, znate šta je u pitanju.

Navešću par primjera o pitanju javnog interesa iz prakse Evropskog suda za ljudska prava. U jednom klasičnom slučaju iz Francuske¹⁶, gdje su novine objavile poresku prijavu direktora firme Reno, proizvođača automobila, podignuta je tužba za povredu prava na privatnost, koju su domaći sudovi podržali tako da su se novinari žalili Evropskom

16 Fressoz and Roire v. France, predstavka br. 29183/95, presuda od 21. januara 1999.

sudu za ljudska prava. Novinari su tvrdili da su te informacije objavili u kontekstu radnih sporova da dokažu da dok se uvode smanjenja troškova za radničku klasu, direktori sebi isplaćuju visoke plate. Evropski sud za ljudska prava je zaključio da je objavljivanje poreskih prijava u ovom kontekstu bilo opravdano.

Drugi primjer ticao se slučaja u Švajcarskoj od prije nekoliko godina.¹⁷ Jedna novina u Švajcarskoj je pisala članak o tome da li švajcarske banke treba da isplate nadoknadu jevrejskim porodicama za zlato koje su im nacisti oduzeli i deponovali u švajcarskim bankama. Novine su uspjele da se dočepaju diplomatskih pisama u kojima ambasador Švajcarske kaže da je to veoma osjetljivo pitanje, da moraju biti pažljivi, zaštititi banke itd. Novine su objavile djelove tih pisama kao dio ove uvjerljive priče, zbog čega ih je švajcarski sud osudio za povredu tajnosti podataka. Obratili su se Evropskom sudu za ljudska prava. Nakon pažljivog razmatranja slučaja, Veliko vijeće Suda je zaključilo da su novinari objavili senzacionalistički članak, da su citate navodili selektivno, da je presuda adekvatna i da njihovo novinarstvo nije izdržalo test „javnog interesa“. Sud je zaključio da je u osnovi novinarskih aktivnosti bila namjera da naprave skandal.

Posljednji primjer je iz Engleske i tiče se programa Sadama Huseina „nafta za hranu“. Nakon invazije Iraka, novinari su u jednoj od palata Sadama Huseina pronašli pisma, zbog kojih je optužen engleski političar Džordž Gelovej. Gospodin Gelovej je dugo bio prijateljski nastrojen prema Sadamu Huseinu i prepiska je ukazivala da je bio uključen u program putem kojeg se nafta nelegalno prodavala raznim zemljama, a dobijeni novac ponovo kanalisao Iraku. *Dejli Telegraf* je smatrao da je to sjajna priča, o čemu je i objavio seriju članaka u kojima je spomenuo gospodina Geloveja (koji je pripadao radničkoj ljevici, dok je *Dejli telegraf* poznat kao desničarski nastrojen časopis). Gospodin Gelovej je, međutim, imao vrlo dobre advokate koji su tužili časopis zbog klevete i uspjeli da dobiju spor zbog senzacionalističkog tona članaka. Engleski sudovi su smatrali da je, pošto novinari nijesu mogli da dokažu autentičnost dokumenata, senzacionalistički ton priče nadvladao „javni interes“.

Moram da kažem da je Evropski sud za ljudska prava donosio i presude u kojima je bio sasvim zadovoljan sa novinarima koji su pisali senzacionalističke članke. To se prevashodno odnosilo na ranije presude iz 80-ih i 90-ih godina prošlog vijeka, kada je Sud naglašavao da

17 Stoll v. Switzerland, predstavka br. 69698/01, presuda od 10. decembra 2007.

novinari imaju pravo da budu napadni, naročito karikaturisti.¹⁸ Pitanje je gdje povući liniju? Ipak, skorije presude Suda ukazuju na to da mediji sve više prelaze liniju. Jedno od najvažnijih pitanja koje Sud razmatra je pravo koje javnost ima na dobru novinarsku priču i valjanu informaciju o pitanjima od javnog interesa. Interes javnosti se ne može zastupati senzacionalističkim i jednostranim informacijama. Sud sada insistira na informacijama koje su uravnotežene. Trenutno se u Strazburu radi na razvoju te pravne oblasti, ali ono što je sigurno jasno, jeste da Sud nema više isključivo zaštitnički stav prema novinarima. Sud sada zahtijeva od novinara da budu veći profesionalci, da njihovi članci budu uravnoteženiji nego što su sada.

Pitate me šta je toliko senzacionalističko bilo u tim člancima?

I jedno i drugo, i jezik i forma u kojoj je članak napisan. Članak o Švajcarskoj i o tome da li treba ili ne isplatiti nadoknadu jevrejskim porodicama napisan je na vrlo senzacionalistički način. Naslovi su bili senzacionalistički, a priča je puna nagovještaja da dotični ambasador gaji simpatije prema nacistima. To je bio glavni problem – sveukupni ton u kojem je članak bio napisan. Isti problem je bio i sa člankom na temu Sadama Huseina – bio je to napad na pojedinca, kome je nedostajala uravnoteženost i objektivnost.

Još nešto sa čim se novinari bore je pretpostavka nevinosti. Svi koji su pred sudom smatraju se nevinim dok se ne dokaže suprotno. Dakle, kada novinar piše priču i u njoj optužuje nekog za prevaru ili korupciju, mora da ima u vidu da se te osobe smatraju nevinim – koliko god novinar mislio da su krivi – dok ih sud ne proglasi krivim. Novinari mogu i dalje da pišu ove priče, ali ne mogu izjaviti da je neko zbog činjenice da mu se sudi zbog krađe, prevare ili ubistva – lopov, ubica ili da je korumpiran.

To je poprilično teško, naročito kad imate novinare koji žele da pišu o korupciji, o navodima, tj. tvrdnjama koje policija još uvijek nije istražila i koje sud nije razmatrao. Evropski sud za ljudska prava navodi da novinari moraju da imaju u vidu da i ministri u Vladi imaju pravo na pravično suđenje i pravo da budu smatrani nevinim dok ih sud ne proglasi krivim. Dakle, kada novinari pišu takve članke, moraju da paze kako će formulisati svoje članke. Moraju da se trude da budu razumno uravnoteženi. Ne

18 Primjer ovakvog slučaja je Oberschlick v. Austria, predstavka br. 11662/85, presuda od 23. maja 1991.

mogu da napišu „gospodin X je lopov“, već „da postoje tvrdnje ili navodi da je gospodin X ukrao javni novac“. Čak i kad pišu o navodima, ne mogu ih „usvojiti“. Moraju jasno dati do znanja da samo izvještavaju o njima. Sve ovo vodi do komplikovanih pitanja. Imamo mnogo slučajeva u kojima novinari, manje-više, samo iskopiraju članke sa internet stranica ili inostranih novina, a da pri tom nijesu svjesni da tako otvaraju mogućnost da budu tuženi zbog informacija koje objavljuju.

Ovo nas dovodi do par pitanja koje treba da odgovorim. Prvo pitanje se tiče dnevnih novina *Dan* koje su tužene zbog prenošenja članka hrvatskih medija u vezi sa krijumčarenjem cigareta, u koje je navodno bio uključen premijer Đukanović. Iako je nešto objavljeno u Hrvatskoj, to ne znači da novinari u Crnoj Gori mogu to samo da iskopiraju i objave. Ako to urade, onda mogu da očekuju da se protiv njih pokrene pravni postupak, da im Đukanović kaže: „Izvolite, dajte dokaze za to.“ Ako je jedini odgovor novinara na to da nema dokaza, ali da je priča objavljena u Hrvatskoj, to sudu vjerovatno neće biti dovoljno.

Ako novinar, dakle, hoće da napiše takav članak, mora jasno da naznači da su to tvrdnje koje cirkulišu u stranim medijima ili na internetu, a mora i da odradi svoj dio posla. Mora dobiti izjavu od druge strane, ne može mu jedini posao biti kopiranje.

Postoje i slična kompleksna pitanja koja se tiču zaštite izvora. Kako da, kao novinari, izvještavate o nečemu kada imate izvor koji će vam pružiti važne informacije, recimo o krijumčarenju cigareta, ali čije ime ne smijete da objavite, niti tu informaciju možete da dokumentujete. Kao novinari, vi ste tada u dilemi jer imate dobru priču, ali nemate čime da je podržite, osim anonimnim izvorom. Kao advokat, ja bih u toj istoj situaciji rekao novinaru: „Ako imaš samo jedan izvor informacija, koji neće da otkrije identitet, a nemaš nikakve druge informacije, izvini, ne možeš to da objaviš.“ Šteta je što tako, ali ako objavite takav članak, tužiće vas i nećete moći da se odbranite. U ovoj situaciji novinar će morati malo da se potruži i da dobije dodatne informacije prije objavljivanja.

Ima još jedna stvar koja se tiče izvora, njihove motivacije ili razloga zbog kojih odaju informacije. Može se desiti da izvor samo pokušava da iskoristi novinara. Vi, kao novinari, morate da istražite razloge zbog kojih vam izvor daje te informacije, ali i da duplo provjerite tačnost informacija. Ako imate i druge informacije koje vam potvrđuju to što vam je izvor rekao, onda ne treba da brinete o motivaciji, ali ako nemate ni-

šta drugo što bi potvrdilo informacije koje ste dobili od izvora, onda bi motive izvora trebalo ispitati, a to može i da bude dobra osnova za neku drugu priču.

Onda, imam još jedno pitanje koje se tiče nelegalnog snimanja. Koliko sam informisan, crnogorski zakon zabranjuje snimanje privatnih razgovora bez saglasnosti sagovornika. Dakle, ne smijete da snimate razgovore. Međutim, mogu se dogoditi situacije kada je to novinaru jedini način da dobije priču. Šta onda da radite? Ako analiziramo stanje u drugim zemljama u Evropi, vidjećete da postoje različiti primjeri. Na primjer, u Španiji, Vrhovni sud je prije samo par mjeseci presudio da novinari to ne mogu da rade. Dakle, iz Španije dolazi jedno veliko NE. U Engleskoj je hakovanje telefona i prisluškivanje govorne pošte krivično djelo. Ipak, postoji i odbrana u vidu „javnog interesa“. Situacija je ista i u nekim skandinavskim zemljama – snimanje privatnih razgovora je krivično djelo, osim ako se ne radi o pitanju od javnog interesa.

Evropski sud za ljudska prava trenutno ima jedan predmet iz Švajcarske u kojem su dva novinara istraživala način prodaje osiguranja na pogrešan način. Ovi novinari su napravili tajni video snimak intervju sa prodavcem na kom se vidi da je ta osoba korumpirana. Snimak su objavili u okviru svog programa, zatamnivši lice i izmijenivši glas te osobe. Švajcarski sud je ipak, u skladu sa Krivičnim zakonom, osudio novinare na uslovnu i novčanu kaznu. Predmet je trenutno pred Evropskim sudom za ljudska prava i vidjećemo šta će Sud reći. Ne znam šta bi bilo kada bi se takva situacija desila u Crnoj Gori prema vašim zakonima, ali svakako bi bilo komplikovano.

Sljedeće pitanje je da li bi bilo korisno da svi mediji imaju pravnog savjetnika. Moj odgovor je DA. Ne mogu sve medijske kuće sebi da priušte da zaposle advokata na puno radno vrijeme, ali bi ipak trebalo angažovati kao spoljnog saradnika nekog advokata, koji može da pruži savjet o pitanjima vezanim za medijska objavljivanja. Ako imate situaciju da imate priču za koju smatrate da je od bitnog javnog interesa, ali niste sigurni koje bi mogle da budu zakonske posljedice, tražite pravni savjet. Nemojte to da objavite, pa da čekate da vas tuže, prvo se obratite advokatu.

I samo bih rekao još jednu stvar, tiče se klevete. Informisan sam da ona u vašoj zemlji nije više veliki problem. Evropski sud za ljudska prava sada ima stanovište da je pravo na ugled i reputaciju nešto što je

zaštićeno članom 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji štiti pravo na privatnost, i to može dovesti da se pred Sudom nađe veći broj predmeta ove problematike. Već se od 60 do 70 procenata predmeta u Strazburu vezanih za slobodu izražavanja tiče klevete, a ako se u skladu sa članom 8 pokrene još predmeta, taj procenat će se povećati. Većina ovih slučajeva se tiče određivanja razlike između činjenično zasnovane tvrdnje i mišljenja. Na primjer, činjenično zasnovana tvrdnja bi bila da vi kažete: „Piter je ukrao pivo iz sobe u hotelu i nije ništa platio“. To je tvrdnja zasnovana na činjenicama. Mišljenje bi bilo da kažete: „Ja mislim da je Piterova današnja prezentacija bila loša, obično smeće, on je idiot.“ Moj odgovor za prvu tvrdnju, u vezi sa krađom piva, bio bi da vam tražim da to dokažete. Ako ne možete, tužiću vas za klevetu. Nasuprot tome, druga tvrdnja, da je moja prezentacija smeće, i da ne znam o čemu pričam, je vaše mišljenje. Ne možete da dokažete da ste u pravu, a ja vam to ne mogu ni tražiti. To je vaše mišljenje i sve što mogu je da se ne složim sa vama. Dakle, ako sutra objavite članak koji je jako negativan u vezi sa mojim predavanjem, ja tu ništa ne mogu da uradim, ali ako objavite članak i navedete da sam ukrao pivo iz hotela, tužiću vas.

Prije pauze sam možda pretjerao sa naglašavanjem negativnog aspekta novinarskog rada – kleveta, povreda privatnosti itd. Želio sam da istaknem da novinari mogu da objavljuju priče, ali to ne može da bude samo kopiranje. To mora da bude njihova sopstvena priča. Ne mogu samo da navedu da je neka internet stranica ili inostrani časopis naveo tvrdnje da se Đukanović bavio korumpiranim poslovima, već sami moraju napisati profesionalan i dobro istražen članak.

Potreban vam je takođe i dobar pravni savjet.

Dobio sam Etički kodeks novinara Crne Gore preveden na engleski jezik, i mogu da kažem da je jako dobar, ali nikad neće u potpunosti moći da obuhvati svaku moguću situaciju. Dvije strane u njemu govore o privatnosti, ali sadrže, ipak, dosta uopštene informacije. Kada govorimo o privatnosti, pitanja su često zasnovana na činjenicama i specifičnosti konteksta. Tu zaista postoji puno detalja i sitnica, a u engleskoj postoji izreka koja kaže: „Đavo je uvijek u detaljima“.

Govorio sam o pravima novinara – slobodi izražavanja, privatnosti, slobodi, o pravima drugih osoba o kojima se piše – pravo na privatnost i pravo da se smatraju nevinim dok se ne dokaže krivica.

Treći način na koji novinari mogu da budu povezani sa ljudskim pravima jeste prosto da pišu o toj temi. Dosta takvih tema su, zaista, od velikog javnog interesa i samim tim predstavljaju dobre teme za novinare sa kojima bi trebalo da upoznaju građane Crne Gore. Ali ne samo to, već bi novinari sami trebalo da odigraju ulogu u edukaciji građana Crne Gore o ljudskim pravima. Navešću par primjera.

Što se tiče izvještavanja o ljudskim pravima, tu novinari imaju važnu ulogu, naročito u situacijama kada se krše prava ranjivih grupa. Na primjer, prije par mjeseci u Engleskoj je objavljena priča o zlostavljanju osoba sa intelektualnim invaliditetom. Tukli su ih i zlostavljali, i fizički i psihički. Niko ništa o tome nije znao, pa čak ni njihove porodice. Kako se radi o osobama koje ne mogu da govore u svoje ime, potrebni su im mediji. Jedan novinar je čuo glasine o tome i počeo je da istražuje. Pomoću skrivenih kamera, postavljenih čak i u bolnicama, snimili su dio zlostavljanja koji se događao, otkrivši tako veliko kršenje ljudskih prava. Da nije bilo medija, niko nikada ništa o tome ne bi saznao. Dakle, novinari su važni za razotkrivanje slučajeva kršenja ljudskih prava.

Novinari mogu i još više doprinijeti ljudskim pravima. Da sad izađem odavde i, recimo, pitam recepcionera: „Možete da mi kažete šta su to ljudska prava?“ On neće moći da mi pruži jasan odgovor jer ima samo neku nejasnu ideju o tome. To je zaista šteta jer su ljudska prava osnova našeg svakodnevnog života. Ona uređuju odnos između države i građana i govore nam šta drugi smiju ili ne smiju da nam urade. Omogućavaju nam da zadovoljimo svoje interese, doprinesemo društvu, i da, na kraju krajeva, uživamo u životu. I ovo treba i drugi da znaju. Ako se Vlada Crne Gore obrati Ujedinjenim nacijama ili Savjetu Evrope i potpiše međunarodni ugovor iz oblasti ljudskih prava, građani to treba da znaju. Mediji o tome treba da obavijeste javnost. Da budem iskren, iznenadio bih se kada bi vi koji ste ovdje znali koje je sve međunarodne ugovore iz oblasti ljudskih prava Crna Gora potpisala. Jutros sam provjerio i saznao da je Crna Gora 2011. godine potpisala jedan ugovor o ljudskim pravima za koji nisam ni znao da postoji, a radi se o Konvenciji Ujedinjenih nacija za zaštitu svih osoba od prisilnog nestanka, a koja zahtijeva od Vlade Crne Gore da odradi određene stvari kako bi se postarala da ljudi ne nestaju, da postoji vladavina prava i da članovi porodica nestalih osoba imaju na raspolaganju adekvatne pravne lijekove. Siguran sam da veliki dio građana Crne Gore ne zna ništa o ovome. Ne znaju da njihova Vlada potpisuje ove ugovore iz oblasti ljudskih prava na međunarodnom nivou, a sigurno ne znaju

šta to znači u praksi. I to je uloga koju treba da odigraju novinari, edukacija o ljudskim pravima mora postojati, i siguran sam da bi se većina vas složila da bi bilo odlično da je prosječni građanin Crne Gore svjestan svojih prava utvrđenih zakonom i njihovih ograničenja.

U vezi sa pitanjem o zaštiti novinarskih izvora: izgleda da je zaštita izvora prema crnogorskim zakonima na većem nivou nego bilo gdje drugo u Evropi. Prije nego što odgovorim na vaše pitanje u vezi sa gospodinom S., vratio bih se kratko na temu upotrebe privatnih dnevnika i prepiske. Vaše pitanje je, takođe, bilo, i kako izmijeniti Kri-
vično pravo.

Jedno od pravnih sredstava koje treba imati na umu je Direktiva Evropske unije o zaštiti podataka. Ona zahtijeva da sve zemlje članice Evropske unije preduzmu korake kako bi zaštitile podatke o ličnosti, a podaci o ličnosti su svi podaci na osnovu kojih bi se određeni pojedinac mogao identifikovati. U pitanju je prilično široka definicija. Prema Direktivi o zaštiti podataka, države moraju da obezbijede izuzetke ili odstupanja od zahtjeva da se zaštite podaci, ako se ti podaci obrađuju u novinarske svrhe. Ovo omogućava novinarima da obavljaju svoj posao. Ima i par predmeta na ovu temu, među kojima je predmet protiv Finske, u kojem je Evropski sud pravde u Luksemburgu zaključio da se ovi izuzeci za obradu podataka u novinarske svrhe odnose i na upotrebu skrivenih uređaja za snimanje. U slučaju koji se trenutno vodi protiv Švajcarske, jedan od naših argumenata pred Sudom u Strazburu je bio taj što smo naveli da je taj Evropski sud pravde u Luksemburgu, udaljen svega nekoliko stotina kilometara od Strazbura, već donio neke presude na tu temu, pa da se mora obezbijediti jedinstven pristup. Trenutna situacija na tu temu širom Evrope je prilično nejasna. Kao što sam već naveo, u Španiji postoji apsolutna zabrana, što je izgleda suprotno pravu Evropske unije. Slično je i u Bugarskoj, gdje postoji zabrana upotrebe skrivenih uređaja za snimanje. Dok neke druge zemlje, kao Engleska, Francuska, Njemačka i Grčka to dozvoljavaju.

Međutim, upotreba privatnih dnevnika i prepiske je vrlo interesantno pitanje. Neke zemlje koriste Zakone o zaštiti autorskih prava kako bi dnevnici i prepiska ostali tajni. Na primjer, u Engleskoj je princ Čarls, na osnovu Zakona o zaštiti autorskih prava, uspio da spriječi svog bivšeg batlera da objavi djelove iz njegovih privatnih dnevnika koje je batler imao. Dakle, argument nije bio zaštita ličnih podataka, već zaštita autorskih prava. Za advokate je ovo posebno zanimljivo,

jer nam otvara jednu novu široku oblast koju možemo da istražujemo. Sličnih slučajeva imamo trenutno i u Njemačkoj.

Evropski sud za ljudska prava ima različite pristupe ovim pitanjima. Ne brine samo o zaštiti autorskih prava ili podataka o ličnosti, već o značajnom načelu koje se nalazi u osnovi svega toga – zaštita prava na privatnost i „prava drugih“. Tako da Sud teži da razmatra samo krajnji rezultat svega toga. Ako je krajnji rezultat priča koja je bila od javnog interesa, a nije objavljena, onda je Sud sklon da to proglasi kršenjem slobode izražavanja, bez obzira da li to uključuje autorsko pravo ili Zakon o zaštiti podataka o ličnosti.

E, sad da se vratim na slučaj gospodina S. Ne možemo vam reći o kome se radi jer bi to predstavljalo kršenje njemačkih zakona, ali znamo da je kancelar ili bivši kancelar. Teza koju zastupamo je da nije u javnom interesu da se medijima ne dozvoljava da prenesu ono što je lider opozicije izjavio u vezi sa osobom koja vodi zemlju. Medijima mora biti dozvoljeno da citiraju izjave lidera političkih stranaka. To je kao da izvještavaju o političkoj debati i donekle su i prenosioci poruka te debate. Tako da, ako gospodinu S. ne odgovara to što je o njemu rekao gospodin T., onda bi trebalo da tuži gospodina T., a ne medije koji su prenijeli tu informaciju.

Dakle, šta je to što bi novinar trebalo da uradi kada dođe u posjed privatnih pisama? Pa, prvo treba da vidi o čemu se radi, ako je u pitanju važna priča, treba da popriča sa urednikom, a onda da pozove advokate. Oni treba utvrde kakve sve informacije sadrže pisma i o kakvom se problemu radi. Ako je u pitanju pismo u kojem se otkrivaju neka prevara ili korupcija, umjesto pisma, prevara treba da čini priču. Pismo može da se iskoristi kao izvor informacija, ali ne može se samo skenirati i objaviti. Pismo treba da posluži kao izvor informacija na osnovu kojih se može napisati priča. Međutim, to nije uvijek lako. U predmetu iz Švajcarske, o kome sam ranije govorio, novinari su kritikovani, jer nijesu objavili cijelo pismo, već su samo citirali određene djelove za koje je smatrano da su senzacionalističke prirode. Presuda Evropskog suda za ljudska prava nam ukazuje na to da su novinari morali da objave pismo u cjelosti. Sve ovo nas to na kraju vodi do urednika koji treba da ima dobar pravni savjet.

Što se tiče pitanja objavljivanja fotografija snimljenih na javnim mjestima: ako je u pitanju političar koji se nalazi na javnom mjestu, to

je dozvoljeno, ali ako ste u službenoj zgradi, primjenjuju se drugačija pravila. U takvoj zgradi morate poštovati pravila dok god su jasna i dok god se primjenjuju bez izuzetka. Uopšte gledano, zvaničnici mogu ograničiti snimanje unutar službenih zgrada. Prosto je tako. Ako imate jaku sumnju da nešto kriju, onda možete da probate na nečemu da izgradite svoj slučaj, ali vidjeli biste sigurno da je to veoma teško. Ali ako se nešto, što može da vidi svaki građanin, desi na otvorenom, onda ne postoji razlog zbog kog bi vam snimanje bilo zabranjeno. To je ono što na engleskom jeziku zovemo „pravo na prikupljanje novosti“ i dio je vašeg prava da istražujete informacije, teren i napravite vijest. Ovo je dio prava na slobodu izražavanja svakog novinara i ne vidim nikakav problem da snimate sve što je na ulici, osim, naravno, nekog vojnog postrojenja, ili nuklearne elektrane gdje bi moglo da bude ograničenja.

U vezi sa pitanjem o objavljivanju izjava političara: bio je jedan zanimljiv predmet protiv Poljske pred Evropskim sudom za ljudska prava koji je bio u vezi sa intervjuom sa jednim lokalnim političarem.¹⁹ Intervju je sniman. U skladu sa poljskim zakonom, novinari su transkript intervjuja poslali političaru na autorizaciju i on je odbio da odobri tekst za štampu. Novinari nijesu objavili intervju, ali su zato objavili članak u kome su opisali sa kim su uradili intervju, i koji su završili pitanjem čitaocima: „Da li biste željeli da objavimo intervju?“ Pristigao je veliki broj odgovora „da“ i oni su intervju objavili. Tužili su ih, ali su novinari dobili slučaj pred Evropskim sudom za ljudska prava. To je, naravno, trajalo nekih šest, sedam godina, što je bilo veoma zabavno advokatima, mada sumnjam da je bilo zabavno i novinarima, ali eto, na kraju su, ipak, dobili.

Biografija

Peter Noorlander je advokat specijalizovan za medijsko pravo i ljudska prava. Trenutno je izvršni direktor *Media Legal Defence Initiative* - MLDI, organizacije iz Londona koja novinarima širom svijeta pruža pravnu i finansijsku pomoć. Vodio je parnice pred domaćim (državnim) i međunarodnim sudovima, uključujući i Evropski sud za ljudska prava, i neki

19 Wizerkaniuk v. Poland, predstavka br. 18990/05, presuda od 14. juna 2011.

od slučajeva doprinijeli su unapređenju zaštite novinarskih izvora i proširili su opseg slobode medija. Prije dolaska u MLDI, radio je u okviru Medijskog programa Instituta za otvoreno društvo, gdje je vodio portfolio za pružanje pravne pomoći medijima. Bio je i viši stručni saradnik u ARTICLE 19. Bio je uključen u veliki broj uspješnih parnica vezanih za slobodu izražavanja i u raznim državama i na međunarodnom nivou. Peter posjeduje iskustvo u radu kao trener i održao je veliki broj treninga na temu klevete i zakona o slobodnom pristupu informacijama različitim ciljnim grupama. Uspješno je lobirao za unapređenje slobode izražavanja i zakonske regulative i prakse u oblasti ljudskih prava u zemljama od Velike Britanije, do Jermenije i Sudana kao i kod međunarodnih organizacija poput Savjeta Evrope, Ujedinjenih nacija i Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda. Pružao je konsultantske usluge u vezi pitanja medijskog prava i ljudskih prava organizacijama kao što su UNDP, UNESCO i Savjet Evrope. Član je Komisije za slobodu izražavanja Kancelarije Ujedinjenog Kraljevstva za spoljne poslove i poslove Komonvelta (*UK Foreign and Commonwealth Office's Freedom of Expression Panel*).

Primjena Zakona o zaštiti od klevete i odnos sudstva i medija u BiH

Mladen Srdić,
sudija Vrhovnog suda Federacije
Bosne i Hercegovine

Kad se pokrene pitanje odnosa sudstva i medija, može se reći da sudije obično ne misle dobro o novinarima, ali i obrnuto, kao da postoji neko temeljno nerazumijevanje između dvije vrste profesionalaca. Ipak, mislim da smo uspjeli u posljednjih nekoliko godina da uspostavimo nekakvu komunikaciju, pogotovo zahvaljući Vijeću za štampu BiH, da se ne gledamo kao preko nišana, da postoji neki odnos sudstva i medija, koji se barem u nekim djelovima razvija u nekom pozitivnom smjeru. A što se tiče Zakona o zaštiti od klevete u BiH, o čemu će najviše biti govora, valja napomenuti da, kao što znate, u BiH sad sve postoji u najmanju ruku dvostruko. Ja sam sudija Vrhovnog suda Federacije BiH, a ne BiH, jer Vrhovnog suda BiH nema. Znači, postoji Vrhovni sud Republike Srpske i Vrhovni sud Federacije BiH, pa me to podsjeti uvijek na ono što je Hajnrih Bel, njemački pisac, rekao prije 40-50 godina: „Toliko volim Njemačku da mi je drago da imaju dvije“. Tako u Bosni i Hercegovini imamo tri Zakona o zaštiti od klevete, dva entitetska i zakon Brčko Distrikta. Stoga ovaj Zakon o zaštiti od klevete postoji u tri varijante i svaka od tih varijanti se štampa u tri jezika, tako da službeni list kod nas kad izađe bude veoma obiman i potroši se puno papira, jer sve mora biti na, kako stranci kažu, „Bi-Es-Si“ jeziku (*Bosnian-Serbian-Croatian*), i između ta tri zakona postoje neke male razlike koje su praktički zanemarljive i za novinare ne predstavljaju neku važniju temu.

Ovdje valja istaći da je u Bosni i Hercegovini već niz godina u toku pravosudna reforma, na čijem legislativnom nivou se javila potreba i za donošenjem zakona koji bi regulisali pitanje odgovornosti za klevetu. Činjenica je da BiH, u pogledu raznih reformi, predstavlja neku vrstu eksperimentalne zemlje za cijeli region, a mi smo do sada preživjeli te eksperimente, ne znam sa kakvim posljedicama. Osnovna ideja kod donošenja novih zakona je bila dekriminalizacija klevete, koja bi trebala da doprinese većoj slobodi izražavanja medija. Također se prilikom do-

nošenja zakona težilo i usvajanju evropskih standarda u ovoj oblasti, izraženim ponajprije u članu 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, te jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu. Razlozi za dekriminalizaciju klevete bili su očigledni. Izražavanje u kome se o nekome iznosi nešto loše, pa makar bilo i netačno, ne daje legitimnost krivičnopravnoj represiji. Jedan od razloga za dekriminalizaciju uvrede i klevete jeste i u tome što presuda za ova djela ostaje u kaznenoj evidenciji i lice se smatra osuđivanim. Većina novinara se sjeća vremena kad je kleveta bila krivično djelo i onda je tu bio krivični postupak koji je imao veliku medijsku pažnju, a kazne su obično bile sudska opomena, možda neka novčana kazna, vrlo rijetko neki uslovni zatvor itd. To je novinarima tada izgledalo čak i bolje nego ovo sada kad imamo samo građansku odgovornost za naknadu štete i te odštete mogu biti daleko veće, iako kod nas nisu, ali teoretski mogu biti veće od tih novčanih kazni i sudskih opomena.

Materiju zaštite od klevete u Bosni i Hercegovini regulišu Zakon o zaštiti od klevete u Federaciji BiH, Zakon o zaštiti od klevete Republike Srpske, Zakon o zaštiti od klevete Brčko Distrikta, a također se supsidijarno primjenjuje Zakon o obligacionim odnosima, Zakoni o parničnom postupku i Zakoni o izvršnom postupku entiteta. Enitetski Zakoni o zaštiti od klevete su donešeni u toku 2001. i 2002. godine, ali njihova praktična primjena je počela tek u toku 2004. godine. Prevashodni razlog za ovo stanje predstavlja neiskustvo sudija, kao i drugih učesnika u postupku u ovoj oblasti, i, na neki način, izbjegavanje donošenja odluka, te su predmeti ove vrste sporo, bolje rečeno, nikako, rješavani do donošenja novih entitetskih Zakona o parničnom postupku. Naime, ovim procesnim zakonima je znatno ubrzan prvostepeni parnični postupak i ograničena mogućnost odlaganja ročišta i drugih načina za odugovlačenje postupka. Stoga su prve presude iz ove oblasti donešene početkom 2004. godine, od strane Kantonalnih sudova u Federaciji. Karakteristika prvih tužbi podnesenih na osnovu novog zakona su enormno visoki tužbeni zahtjevi, koji su se kretali i oko milion KM, što je vjerovatno rezultat nerealnih očekivanja, a posebno i nepostojanja sudske prakse u ovom pogledu. Također se specifičnost ogledala u tome što je veliki broj postupaka vođen po tužbi novinara i medija, protiv drugih novinara i medija, što se veoma rijetko događa u drugim zemljama. Inače, zbog nedostatka domaće sudske prakse, bilo je odmah neophodno direktno primjenjivati međunarodne standarde iz ove oblasti, posebno standarde sadržane u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i os-

novnim slobodama, a tako i u presudama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu. Ovdje valja napomenuti da upravo iz ove oblasti (kada je zaštićeni elemenat iz stava 2, člana 10 Konvencije – ugled ili pravo drugih) ne postoji veoma obimna jurisprudencija Evropskog suda u Strazburu, budući da je praksa Evropskog suda daleko obimnija kada su drugi zaštićeni objekti bili predmet spornog izražavanja (kao što su npr. interes nacionalne sigurnosti i sprječavanje nereda ili zločina). Vremenom se sudska praksa ipak razvila u izvjesnoj mjeri, a pogotovo su značajne odluke Ustavnog suda BiH, donesene u okviru njegove apelacione nadležnosti kojima se obogaćuje jurisprudencija, i pruža prilika nižestepenim sudovima da imaju uvid u recentne standarde postupanja u slučajevima klevete i uvrede. Ovdje je od velike pomoći jurisprudencija Ustavnog suda BiH. Naime, Ustavni sud BiH ima i apelacionu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u Ustavu, kada ona postanu predmet spora zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini. Odlukama Ustavnog suda se preispituju odluke redovnih sudova kojima je postupak okončan po redovnim i eventualno vanrednim pravnim lijekovima, tako da ove odluke, koje imaju i formu odluka Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, predstavljaju važan izvor sudske prakse.

Dakle, karakteristika prvih postupaka po novom zakonu je bila da su vrlo često medijski tajkuni tužili tajkune. Uglavnom se tuže međusobno političari, tajkuni, novinski magnati i novinari. Znači, mi smo specifična zemlja u kojoj je veliki broj novinara i tužitelj, a ne samo tuženi. Nadalje, sudovi su u tim prvim presudama donosili odluke u kojima su odštete bile relativno male, budući da postoji obaveza da se zakon tumači restriktivno u pogledu visine naknade štete, čega su se sudovi i pridržavali, pa su došli do nekih iznosa, koje ću okvirno saopštiti, pa vi možete uporediti sa naknadama štete kod vas u Crnoj Gori. Dakle, za naknadu štete, ukoliko se nađe da je tužbeni zahtjev osnovan, dosuđuju se iznosi i od 1 KM, što bi bila simbolična svota kad je utvrđen osnov, pa visina tužitelju nije ni važna, pa do otprilike 5.000 KM. Naravno, nekoliko presuda je bilo premašilo te iznose, a jedan od najviše dosuđenih iznosa je bio oko 16.000 KM. Tako da se ti iznosi kreću prosječno oko 1.000–1.500 eura, ništa od tih nekih početnih milionskih iznosa koji su bili u početku utuživani, tako da sad tužitelji i ne traže više, jer znaju da neće dobiti. Druga karakteristika ovih postupaka je da, preciznu statistiku sad nemam, ali mislim da oko 50 posto tužbenih zahtjeva pravosnažno bude odbijeno, a pedeset posto usvojeno, ili čak i više bude odbijeno, i pri tome su ti iznosi koji se dodijele kod usvojenih, relativno manji. Vi znate

da su mediji u BiH siromašni, kao i ovdje, pretpostavljam, i ti iznosi od 10.000 eura i 15.000 eura mogu da vrlo štetno utiču na održivost medija. Mi znamo da je u susjednoj Hrvatskoj bila situacija u kojoj je Feral Tribjun (*Feral Tribune*), jedan satirični list, faktički ugašen tim kaznama za klevetu. To su bile toliko česte kazne, ne i toliko visoke, i u parničnom i krivičnom postupku, pa su zbog tih odšteta prestali sa radom. Dakle, ovi koji se tužbama traže i dosuđuju (ukoliko su tužbeni zahtjevi osnovani) su uglavnom dosta umjereni, i u većini slučajeva ispunjavaju zakonski uslov da ne dovode do velikih materijalnih poteškoća ili stečaja štetnika, to jest, ne dovode u opasnost opstanak medija. Naravno, oko ovog pitanja postoje različita mišljenja, od onih da su naknade štete koje se dosuđuju minorne, do onih da su ti iznosi preveliki, zavisno od ugla gledanja. Valja napomenuti da u skorije vrijeme raste broj tužbenih zahtjeva zbog klevete u kojima tužitelji potražuju samo simboličan novčani iznos (npr. 1 KM) i objavljivanje presude i ispravke u mediju koji je odgovoran, što pokazuje da zaista žele da zaštite svoj ugled i čast, a ne da steknu neku veću imovinsku korist.

Druga osobina ovih postupaka je da bi trebalo da budu hitni, pa tako Zakon o zaštiti od klevete FBiH predviđa da se postupak po tužbama za naknadu štete zbog klevete iznesene u sredstvima javnog informiranja smatra hitnim, te da je sud dužan postupiti po tužbi za naknadu štete zbog klevete iznesene u sredstvima javnog informiranja u roku od trideset dana od dana prijema tužbe u nadležni sud. Međutim, u praksi se ovi predmeti ne rješavaju ništa brže nego ostali parnični predmeti. Postoji mišljenje da donošenje odluka od strane sudova u ovim postupcima nakon dužeg perioda gubi smisao, pošto određena informacija kojom je tužitelj oklevetan može pasti u zaborav javnosti, te i naknadno objavljivanje presuda nije efikasno i njime se ne ublažuju posljedice povrede ugleda oklevetanog. Vi znate da u BiH ima toliko drugih važnih sporova, a zaštita časti i ugleda je na izvjestan način luksuzno pravo. Mi imamo toliko imovinskih odnosa neriješenih u BiH, toliko stanova koje ljudi nisu vratili poslije rata, toliko nezaposlenih radnika sa radnim sporovima, sve su to prioriteti, da ne govorimo o sporovima iz porodičnih odnosa. Znači, postoji toliko hitnih i prioriternih predmeta, pa povreda časti i ugleda iz ugla suda, i nije baš prioritet.

Također, postoji problem tretiranja uvrede, koja je nekada bila i krivično djelo. Razlika između klevete i uvrede je što kleveta ima neko činjenično utvrđenje, dok je uvreda vrijednosni sud, i ta granica vrlo često zna da bude tanka. U sudskoj praksi se pojavilo pitanje osnova-

nosti zahtjeva za naknadu štete postavljenih u smislu Zakona o zaštiti od klevete, kada se u postupku utvrdi da se u konkretnom slučaju ne radi o kleveti, ali se ustanovi postojanje izražavanja koje predstavlja uvredu kojom je nanesena nematerijalna šteta. U nekim slučajevima su sudovi odbijali tužbeni zahtjev ako bi ustanovili postojanje samo uvrede. Međutim, po pravilima parničnog postupka u oba entiteta, sud nije vezan pravnom kvalifikacijom tužbenog zahtjeva, pa ne postoje formalno-pravne prepreke da se u takvim slučajevima dosudi naknada štete i za počinjenu uvredu, u smislu relevantnih odredbi Zakona o obligacionim odnosima. Tako je o jednoj sudinici iz Bihaća napisano u *Slobodnoj Bosni*, „neka tamo sudinica, neki hermafrodit, neko čudovište...” Ona je sada sudija Kantonalnog suda u Bihaću, jedan vrstan pravnik, i ona je tužila za klevetu, ali u pitanju nije kleveta, već uvreda. Uprkos tome, radi se o vrijednosnom sudu koji ne može biti zaštićen slobodom izražavanja i sud je njoj dosudio odštetu, naravno, ne visoku, sa obrazloženjem da se ne radi o kleveti po Zakonu o zaštiti od klevete, ali se radi o uvredi, i odšteta je dosuđena po opštim odredbama Zakona o obligacionim odnosima.

Ustavni sud BiH je u predmetu po apelaciji *Slobodne Bosne* kojom su osporene presude redovnih sudova u ovom predmetu zaključio da, citiram: „Smatra se da, iako se može prihvatiti postojanje legitimnog cilja, kad je riječ o suštini spornog teksta, jer se radilo o pitanju značajnom za javnost, te da s obzirom na prirodu spornog izražavanja tužiteljica nije bila obavezna da zatraži njegovu ispravku, a u toku postupka apelanti nisu pokazali nikakvu spremnost da se izvine tužiteljici, ipak se moraju smatrati odgovornim za uvredljivo izražavanje o tužiteljici. Naime, u konkretnom slučaju, opći interes koji dopušta pokretanje pitanja o tragediji radnika Žitoprerade iz Bihaća, ne može se braniti omalovažavanjem osobe tužiteljice, nepoštivanjem i ponižavanjem njenog dostojanstva kojim se napada i povređuju njena čast i ugled, uslijed čega je trpjela psihičke bolove koje ona nije dužna tolerirati bez obzira na funkciju koju je vršila u Općinskom sudu. Redovni sudovi su, prema priloženoj medicinskoj dokumentaciji, utvrdili da je tužiteljica nakon objavljivanja spornog teksta u kojem su se apelanti na uvredljiv način izražavali o njoj pretrpjela duševne bolove i patnju zbog narušenog ugleda i časti, te da se liječila izvjestan period zbog psihičkih tegoba... Međutim, iako Zakonom o zaštiti od klevete nije predviđena mogućnost sudske odgovornosti za uvredu, jer se njime podržava «pravo na izražavanja (...) koja mogu uvrijediti, šokirati ili uznemiriti», to ne znači i da se podržava neprofesionalno i zlonamjerno postupanje. Mogućnost sudske odgovornosti za

uvredu i dalje postoji. Naime, ZOO predviđa da za pretrpljene duševne bolove zbog povrede ugleda i časti sud može, ako smatra da okolnosti slučaja to opravdavaju, dosuditi pravičnu naknadu materijalne štete. Na osnovu svega navedenog, Ustavni sud zaključuje da nema kršenja prava na slobodu izražavanja iz člana II/3.h) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 10 Evropske konvencije.“

Dakle, možemo zaključiti da kada izražavanje predstavlja uvredu, a ne klevetu, i kada je tom uvredom nanijeta šteta nekom licu, tj. povrijeđen mu je ugled uslijed čega su nastupili duševni bolovi, naknada te štete se u BiH ostvaruje u parničnom postupku pred nadležnim sudom, ali ne na osnovu Zakona o zaštiti od klevete, već na osnovu odredbi Zakona o obligacionim odnosima. U ovakvim slučajevima je veoma važno da sudovi procijene kontekst cijelog izražavanja (npr. da li je ono bilo isprovocirano ili nije ponašanjem oštećenog i sl.).

Inače, kleveta se u teoriji često definiše kao neistinita komunikacija koja šteti ugledu druge osobe ili kao nezakonit čin namjere i nepažnje kojim se uzrokuje povreda druge osobe putem iznošenja ili širenja neistinitih činjenica trećoj osobi. Prema Zakonu o zaštiti od klevete Republike Srpske, kleveta je, zapravo, iznošenje ili pronošnje nečeg neistinitog što može škoditi ugledu nekog lica, a Zakon Federacije klevetu definiše kao radnju nanošenja štete ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošnjem izražavanja neistinitih činjenica identifikovanjem tog fizičkog ili pravnog lica trećem licu. Predmet pronošnja ili iznošenja mogu biti samo tvrdnje koje se odnose na određeni događaj, objektivna stanja, radnje, pojave i slično, čija se istinitost može objektivno utvrđivati i ocjenjivati, dok se tvrdnje koje predstavljaju samo vrijednosne sudove ne mogu smatrati klevetom. Iz ovoga proizilazi, da kada se procjenjuje da li neko izražavanje predstavlja klevetu, izuzetno je važno utvrditi da li se iznosi ili pronosi neka činjenica ili se radi o vrijednosnom sudu, tj. mišljenju. U principu se može odgovarati samo za iznošenje neistina kojima se narušava nečiji ugled, ali i kada je takva informacija objavljena u medijima, oni se neće smatrati odgovornima kada novinar ili publikacija imaju legitiman cilj, kada je u pitanju nešto od značaja za javnost i kada su razumni naponi uloženi u utvrđivanje činjenica. Dakle, odbrana na osnovu „bona fide“ postupanja na izvjestan način može zamijeniti dokazivanje istinitosti. Na žalost, u praksi koja postoji u Bosni i Hercegovini vrlo je rijetko naići na dobronamjerno postupanje kada je u pitanju utvrđivanje činjenica i njihovo prezentiranje javnosti.

Prema praksi Evropskog suda, zajedno sa informacijama koje se mogu potvrditi, razna mišljenja, kritike ili špekulacije koje se ne mogu potkrijepiti dokazom također su zaštićeni članom 10 Konvencije. Dakle, vrijednosne ocjene, posebno u oblasti politike, uživaju posebnu zaštitu, a također su zaštićena i mišljenja izražena grubim ili pretjeranim jezikom, pri čemu stepen te zaštite zavisi od konteksta slučaja. Na prvi pogled, čini se jednostavno ustanoviti razliku između mišljenja i činjenične konstatacije, ali to nije uvijek tako u praksi. Da navedem jedan primjer. U presudi iz 2004. godine, Kantonalni sud u Sarajevu je odbio tužbeni zahtjev, u predmetu u kome je više novinara tužilo tuženog S. A. iz Sarajeva, a u presudi je između ostalog navedeno i sljedeće: „Također, po mišljenju ovog suda, tužbeni zahtjev nije osnovan i iz drugih razloga. Naime, u smislu člana 7, stav 1, tačka a Zakona o zaštiti od klevete ne postoji odgovornost za klevetu ako je izražavanjem izneseno mišljenje. Mišljenje se definiše kao izjava koja ne sadrži činjeničnu konstataciju za koju se može dokazati da je neistinita ili se ne može opravdano tumačiti kao iznošenje stvarnih činjenica u određenim okolnostima, uključujući jezik koji se koristi (retorika, pretjerivanje, satira ili poruga). U konkretnom slučaju, sporno izražavanje tuženog predstavlja njegovu kritiku djelatnosti ‘A...’, kao medija. Tuženi tako navodi da je ‘D... A...’ antinovinarska pojava, najveći karcinom u našem novinarstvu, da radi po mjeri nove bošnjačke mafije, da terorišu javnost svojim natpisima, da je to pojava koja se koristi metodama laži, konstrukcija, harangi i sl., te da su medijska Al-Kaida, a koje izjave tužitelji i navode kao činjenični osnov za tužbu. Poređenje rada ‘D... A...’ sa karcinomom, Al-Kaidom, terorisanjem javnosti i dr., očigledno je izrečeno u prenesenom značenju, tj. metaforično i njime se ne izražavaju činjenice, već se iznosi vrijednosni sud, uz veliku dozu pretjerivanja. Stoga ovaj sud smatra da se radi o izražavanju mišljenja od strane tuženog. Također, ovaj sud je mišljenja da čitaoci spornih izražavanja nisu mogli isto shvatiti doslovno, pa pretpostaviti da su tužitelji članovi terorističke organizacije kao što je Al-Kaida i da bukvalno terorišu javnost, pošto je pretjerivanje u izražavanju očigledno. Dakle, iako se radi o izuzetno grubim i neodmjerenim kvalifikacijama, pa i optužbama, ta okolnost nije dovoljna da bi se ovo izražavanje moglo smatrati klevetom u smislu Zakona o zaštiti od klevete. Ovo tim prije što je i članom 2, tačka b Zakona predviđeno da pravo na slobodu izražavanja štiti sadržaj izražavanja, kao i način na koji je iznesen i ne primjenjuje se samo na izražavanja koja se smatraju pohvalnim ili neuvredljivim, nego i na izražavanja koja mogu uvrijediti, ogorčiti ili uznemiriti.“ Dakle, ovakvom odlukom, koja je kasnije potvrđena od strane Vrhovnog suda

FBiH, sud je zauzeo stanovište da, i pored očiglednog pretjerivanja, izražavanje tuženog suštinski predstavlja vrijednosni sud, a ne činjenični iskaz čija se istinitost može dokazivati. Takođe se, u konkretnom slučaju, djelimično radi i o metaforičnom izražavanju, što treba posebno oprezno procijeniti, kada se ustanovljava da li se radi o činjeničnom iskazu.

Da bi se neko izražavanje moglo smatrati klevetom, tvrdnje koje predstavljaju to izražavanje treba da se odnose na tačno određenu osobu ili više osoba. Određenost osobe na koju se odnosi kleveta može biti izričita, a može biti i takva da se osoba ne mora izričito imenovati, dovoljno je da se prema okolnostima iznesenim u izjavi zna na koga se izjava odnosi. U praksi može doći do problema u pogledu identifikacije određene osobe, pogotovo kada se spominje samo njeno ime i prezime, a to ime je često u našoj zemlji. Kao primjer možemo navesti presudu Kantonalnog suda u Sarajevu broj P-117/03 od 17. 08. 2004. godine, u slučaju u kome je tužitelj Dušan Lukić, a zbog članka u kome je objavljeno da je izvjesni Dušan Lukić za vrijeme rata bio učesnik nemilih događanja u Doboju. Ovom presudom je odbijen tužbeni zahtjev zbog nedostatka identifikacije tužitelja, a u obrazloženju je između ostalog navedeno i sljedeće: „Kao jedan od elemenata koji treba da se ispune da bi došlo do izražavanja koje se može smatrati klevetom, potrebno je da postoji identifikacija fizičkog ili pravnog lica trećem licu. U konkretnom slučaju, ovaj sud smatra da u spornom izražavanju nema ovog elementa. Naime, lice koje se spominje kao član rukovodstva SDS-a, a navedeno u izjavi svjedoka, koja je prenešena u članku, označeno je samo kao ‘Dušan Lukić’. Uz ovo ime nije navedeno ni jedno drugo obilježje tog lica, npr. profesija, ime oca, ili adresa stanovanja. Notorno je da su ime Dušan i prezime Lukić veoma česti u Bosni i Hercegovini. U ovom postupku nije bilo moguće utvrditi da je za vrijeme kada su se zbivali događaji opisani u svjedočenju, a objavljeni u članku, u Doboju postojao samo jedan Dušan Lukić i to baš tužitelj. Nadalje, u članku je precizno navedeno da se radi o izjavi svjedoka čiji su inicijali navedeni i koja je u članku stavljena između navodnika. U cjelokupnom članku, koji je veoma obiman, uglavnom se govori o ratnim aktivnostima drugih lica, dok se ime Dušan Lukić više nigdje ne spominje. Imajući gore navedeno u vidu, ovaj sud je mišljenja da nisu ispunjeni uslovi predviđeni Zakonom o zaštiti od klevete, a da se sporno izražavanje može smatrati klevetom.“ Rješavajući po žalbi na gore navedenu presudu, Vrhovni sud Federacije je u svojoj presudi broj GŽ-130/04, kojom je potvrdio prvostepenu presudu, naveo: „Da se ne bi ponavljali razlozi prvostepenog

suda, ovaj sud još primjećuje da, suprotno žalbenim tvrdnjama, ime Dušan i prezime Lukić jesu česti u našoj zemlji. U spornom članu nabrajaju se glavni rukovodioci SDS-a u Doboju sa označenom funkcijom bilo kao ženski policajac, predsjednik izvršenog odbora, profesor, ljekar, predsjednik SDS-a, dok kod imena Dušan Lukić izostaje advokat ili bivši sudija, a da se radilo upravo o tužitelju sigurno bi i to bilo označeno, pa je pretpostaviti, s obzirom na to da je tužilac ugledna ličnost kao advokat u Doboju koji nije malo mjesto sigurno bio označen funkcijom. Dakle, ovaj sud vjeruje tužiocu da on nije lice označeno u navedenom spornom članku, ali pod tim imenom i prezimenom, bez bliže oznake nije jasno zbog čega se tužitelj i našao prozvanim.“

Shodno odredbama Zakona, naknada štete vrši se isključivo sa namjerom nadoknade štete nanesene ugledu oštećenog, a ta nadoknada mora biti proporcionalna prouzrokovanoj šteti. Naknada štete se dosuđuje prema pravilima Zakona o obligacionim odnosima, koji propisuje oblike naknade štete u slučaju povrede ugleda i časti. Nematerijalna šteta na ime povrede ugleda je šteta koja je vezana za nematerijalno dobro i to za moralno-psihičku stranu ličnosti oštećenog, i očituje se u duševnim bolovima koje oštećeni trpi. Veoma je zanimljivo pitanje da li se naknada štete zbog nanesene klevete mora u svakom slučaju vezati uz nastanak duševnih bolova, što isključuje odgovornost za apstraktnu povredu časti i ugleda. Ovo je veoma sporno pitanje. Također, Zakon ne specificira vrstu štete koja može nastati nanošenjem povrede ugleda fizičkog ili pravnog lica. Iz ovoga proističe i dilema da li pravnom licu može nastati nematerijalna šteta iznošenjem ili pronošenjem izražavanja neistinitih činjenica. Pošto se u odnosu na pitanja koja nisu uređena ovim zakonima primjenjuju odgovarajuće odredbe zakona kojim su uređeni obligacioni odnosi, Zakona o parničnom postupku i zakona kojim je uređen izvršni postupak u enitetima, to znači da se u konkretnoj situaciji supsidijarno ima primijeniti Zakon o obligacionim odnosima, koji regulira naknadu štete. U smislu člana 200, stav 1 ZOO, za pretrpljene duševne bolove zbog povrede ugleda i časti, sud će dosuditi pravičnu novčanu naknadu. Prema tome, da bi nastupila nematerijalna šteta zbog povrede ugleda, podrazumijeva se i postojanje duševnih bolova, kao uslov koji se prethodno mora ispuniti. Notorno je da pravna lica ne mogu osjećati duševne bolove, pa tako ni duševne bolove nastale usljed povrede ugleda. Stoga je u nekim presudama izraženo mišljenje da u slučaju povrede ugleda pravnog lica može nastati samo materijalna, a ne i nematerijalna šteta. Nasuprot

ovom mišljenju, neke kolege smatraju da se povrijeđen ugled pravnog lica ipak na kraju može odraziti samo na materijalnu štetu, koju će to pravno lice pretrpjeti zbog gubitka povjerenja građana u njegove proizvode, usluge i sl.

Poseban problem predstavlja način na koji će se u parničnom postupku ustanoviti visina nastale nematerijalne štete za tužitelja, ukoliko se ispostavi da postoji kleveta. Situaciju komplikuje i okolnost da je prema novim entitetskim Zakonima o parničnom postupku u isključivoj dispoziciji stranaka da predlažu dokazna sredstva, budući da je djelimično napušteno načelo materijalne istine. Stoga su u nekim predmetima, u kojima tužitelji nisu predložili dokaze na okolnost visine štete, budući da su ustanovili da je šteta izvjesno nastala, prvostepeni sudovi po slobodnoj procjeni odredili njenu visinu. Vrhovni sud FBiH je ovo prihvatio kao pravilno, te je u nekoliko svojih presuda naveo da u odnosu na visinu dosuđene nematerijalne štete, taj sud nalazi da je prvostepeni sud pravilno primijenio odredbu Zakona o parničnom postupku kada je visinu naknade utvrdio po svojoj slobodnoj procjeni, a da se postojanje štete procjenjuje prema usvojenim društvenim normama i mjerilima, pri čemu nije od presudnog značaja koliko se lice protiv kojeg je kleveta iznesena i subjektivno smatra povrijeđenim. Bitno je da je iznošenje neistinitih činjenica moglo dovesti do nastajanja štete ugledu i časti tužitelja, a to je utvrđeno u postupku kao izvjesno. Prema tome, visina nastale štete je ovim, na izvjestan način, objektivizirana. Rješavajući po apelaciji na jednu od presuda Kantonalnog suda u Sarajevu, koja je potvrđena presudom Vrhovnog suda FBiH, Ustavni sud BiH je u predmetu AP 1145/04, odlukom od 02.12. 2005. godine odbio istu kao neosnovanu u odnosu na čl. II/3.e) i II/3.h) Ustava Bosne i Hercegovine, te član 6, stav 1 i član 10, stav 1 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Apelanti su u ovom slučaju smatrali, između ostalog, da je prvostepeni sud pogrešno primijenio odredbe člana 127 Zakona o parničnom postupku, koji daje ovlaštenja sudu da prema svojoj ocjeni utvrdi visinu štete. U odluci je navedeno sljedeće: „Ustavni sud zaključuje da se u konkretnom slučaju način na koji su Kantonalni i Vrhovni sud tumačili pozitivno-pravne propise ne može smatrati proizvoljnim i ne predstavlja kršenje ustavnih prava apelanata. U obje pobijene odluke su navedeni svi potrebni razlozi i data detaljna obrazloženja. Također, ne postoje drugi elementi koji bi ukazivali da je postupak bio nepravilan, a apelanti nisu osporili nijednu procesnu radnju u postupku donošenja pobijanih odluka.“ Međutim, u nekim drugim predmetima, u kojima su apelanti

također smatrali da su redovni sudovi pogrešno primijenili odredbe iz člana 127 Zakona o parničnom postupku koje daju ovlaštenja sudu da prema svojoj ocjeni utvrđuje visinu štete, prihvatajući tužiteljeve navode da je samo objavljivanjem spornog teksta tužitelju nastala šteta bez ijednog dokaza provedenog u vezi sa tim okolnostima, Ustavni sud BiH je zauzeo drugačiji stav. Tako je u predmetu broj AP 1289/05, Ustavni sud donio odluku kojom se usvaja apelacija podnesena protiv presude Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine i presude Kantonalnog suda u Sarajevu, utvrđuje se povreda prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6, stav 1 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i prava na slobodu izražavanja iz člana II/3.h) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 10 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i ukidaju se gore navedene presude. U ovoj odluci Ustavni sud navodi, citiram: „U konkretnom slučaju redovni sudovi nisu utvrdili relevantne činjenice za donošenje odluke o postojanju pravnog osnova za naknadu štete, nego su proizvoljno zaključili da postoje šteta i odgovornost apelanata, zbog čega je došlo do povrede prava apelanata na pravično suđenje. Što se tiče navoda apelanata o povredi člana 10 Evropske konvencije, Ustavni sud smatra da su redovni sudovi u osporenim presudama dali pravilnu distinkciju između onoga što predstavlja vrijednosne ocjene i činjenice u odnosu na objavljenu informaciju, te da nisu izašli izvan dopuštenog stepena slobodne procjene u tom pogledu, ali nepravilnim utvrđivanjem sredstva, u ovom slučaju naknade štete, za zaštitu cilja, u ovom slučaju tužiočevog prava na «istinu», nisu stvorili potreban uvjet za ispitivanje principa proporcionalnosti između sredstva i cilja, koji je neophodno zadovoljiti pri dopuštenom miješanju u pravo na slobodu izražavanja.“ Dakle, diskreciono pravo suda u vezi s visinom naknade nematerijalne štete zbog klevete ograničeno je upravo zahtjevom proporcionalnosti izraženim u članu 10 Evropske konvencije, odnosno zahtjevom da razlozi i opravdanja koje su dali sudovi za miješanje u pravo na slobodu izražavanja budu relevantni i dovoljni, tj. da su sudovi svoje odluke zasnovali na prihvatljivoj analizi relevantnih činjenica. Postavlja se i pitanje koja bi to dokazna sredstva bila svrsishodna radi dokazivanja postojanja nematerijalne štete zbog povrede časti i ugleda nekog fizičkog lica. Neke kolege smatraju da se u takvom slučaju treba provoditi vještačenje po vještaku neuropsihijatru, na okolnost postojanja duševnih bolova, dok je po mišljenju drugih i samim saslušanjem tužitelja kao parnične stranke, te eventualno svjedoka, moguće ustanoviti postojanje i stepen nastale nematerijalne štete.

Naši zakoni izričito propisuju da kleveta postoji i kada se pronosi nečije tuđe izražavanje koje je neistinito, i kojim se nanosi šteta. Veoma često predstavnici medija u kome je objavljeno sporno izražavanje ističu da oni nisu prvi iznijeli takvo izražavanje, već da su ga prenijeli iz nekog drugog medija, te samim tim smatraju da nisu odgovorni za štetu nastalu istim. Ovakvo mišljenje je u principu pogrešno i da odgovornost za pronošenje takvog izražavanja postoji, shodno gore navedenoj izričitoj zakonskoj odredbi. To ne znači da će svako pronošenje neistinitog izražavanja biti sankcionirano, već će u svakom pojedinačnom slučaju pažljivo razmotriti okolnosti od kojih zavisi postojanje klevete. U pogledu ovog pitanja, prema opšte prihvaćenim međunarodnim standardima, smatra se da ipak novinari imaju pravo i iz drugih medija prenositi informacije kojima se povrjeđuje nečiji ugled, ali pod uslovom da su te informacije vjerno citirane, i da su prenijete uz primjerenu dozu pažnje, kao i da je, eventualno, i strani na koju se odnosi sporno izražavanje data mogućnost komentiranja i reagiranja. U praksi se često dešava da neki medij iznese neko sporno izražavanje, da ga drugi nekritički prenese, i da oštećeni podnese tužbu zbog klevete samo protiv ovog drugog medija. Tada odgovorna lica u tom mediju veoma često ističu kako je nepravedno da su samo oni tuženi, i svoju odbranu zasnivaju na tome da je sporna informacija već objavljena u drugom mediju i da je oštećeni trebao da tuži taj medij. Međutim, oštećena lica imaju puno pravo da izaberu da li će podnijeti tužbu protiv svih medija u kojima je objavljeno sporno izražavanje, ili samo nekih, i ona nekad opravdano mogu smatrati da im je šteta načinjena uglavnom kad je objavljeno pronošenje izražavanja, a ne originalno izražavanje (npr. upravo list koji je pronosio izražavanje ima veći tiraž, ili je uticajniji, ili se prodaje u mjestu u kojem živi oštećeni, ili je eventualno gledanost emisije u kojoj je objavljeno pronošenje izražavanja, pa time i nanijeta šteta, daleko veća nego one emisije gdje je izražavanje prvi put izneseno).

Posebno pitanje, u domenu razumnog iznošenja ili pronošenja izražavanja, kao osnova za oslobađanje od odgovornosti za klevetu, bilo bi pitanje koliko može biti razumno ili opravdano iznošenje izražavanja kojim se neko lice predstavlja kao kriminalac, čime se krši presumpcija nevinosti. Činjenica je da se veoma često u medijima pojedina lica kvalifikuju kao ljudi koji čine krivična djela, a notorno je da ta lica nisu osuđena od strane nadležnog suda. To znači da se ne poštuje presumpcija nevinosti, kao jedan od osnovnih principa prava. O ovom pitanju, Ustavni sud Bosne i Hercegovine u predmetu broj AP

1289/05, u kojoj je, doduše, usvojio apelaciju, ali radi povrede prava na pravično suđenje, a ne povrede prava na slobodu izražavanja, navodi sljedeće: „Kantonalni sud je u postupku utvrdio da se protiv označenih lica ne vode krivični postupci radi uzimanja i davanja mita, niti se u podnesenim optužnicama ovo djelo spominje. Dalje, ovaj sud konstatira da se princip pretpostavke nevinosti mora poštivati i u informacijama koje se daju u štampi, te da se iznošenje ovakvih navoda pozivajući se na slobodu izražavanja i informiranja ne može dopustiti. Prema navedenom, ograničenje slobode izražavanja apelanata ne odnosi se na iznošenje ‘vrijednosnih ocjena’ od apelanata, nego na iznošenje tvrdnji o činjenicama koje su dokazive. U parničnom postupku sud nije ovlašten da utvrđuje činjenice događaja vezanog za mito, već se, u skladu sa zakonskim propisima, pozvao na nepostojanje optužnice, odnosno krivičnog gonjenja od nadležnih organa u vezi sa ovim djelom, što je u pogledu krivičnih djela jedina zakonita i pravilna mogućnost utvrđivanja istinitosti činjenica. S tim u vezi, redovni sudovi su ocijenili da su apelanti prekoračili dopuštenu granicu slobode izražavanja i potrebnu toleranciju tužioca, odnosno da su apelanti iznijeli činjenice koje nisu utvrđene kao istinite kao da su istinite. Osnovno pravilo je da se u izražavanju niko ne smije optuživati da je učinio krivično djelo ukoliko nije osuđen pravosnažnom krivičnom presudom. Naravno da se ovo pravilo krši veoma često, i teoretski gledano, svako takvo izražavanje je klevetničko i podliježe odgovornosti. Međutim, postoje neke situacije kada i takvo izražavanje može biti razumno u smislu odredbi Zakona o zaštiti od klevete koje regulišu oslobađanje od odgovornosti. To su npr. slučajevi kada se protiv lica na koga je upereno izražavanje vodi krivični postupak za određeno krivično djelo, što znači da je etabiliran određeni stepen sumnje da je to lice zaista odgovorno.

Novinarske slobode obuhvaćaju i pravo novinara na zaštitu anonimnosti svojih izvora, iako to pravo nije eksplicitno navedeno u članu 10 Evropske konvencije. Praksa Evropskog suda je da novinar ima pravo da zaštiti izvor, a naš zakon ide dalje od te prakse i kaže da novinar ili fizičko lice ima pravo da ne otkrije identitet svog izvora, dakle, ovo pravo je zakonski dato. Iz ovoga se može zaključiti da naši zakoni u ovom pogledu idu korak dalje od odredbi Konvencije, pa čak i sudske prakse Evropskog suda, što je, naravno, veoma dobro. Zbog ovako preciznog i izričito definisanog prava novinara da ne otkrivaju svoje izvore, ovo pitanje nije sporno u praksi, mada, valja napomenuti, da okolnost da imaju slobodu neotkrivanja svog izvora informacija, neki novinari shvataju kao

način da oni izbjegnu odgovornost za eventualnu klevetu, pa često na sudu izjavljuju da su neku informaciju dobili iz povjerljivog izvora koji ne mogu otkriti, te i nisu dalje provjeravali njenu istinitost.

Jedan od najvažnijih problema u pogledu primjene standarda u slobodi izražavanja je svakako tretman javnih osoba, pogotovo političara u medijima i odnosa tog tretmana sa pitanjima koja se tiču opšteg javnog interesa. U pogledu ove materije su se iskristalizirali dosta ujednačeni stavovi u pravnoj teoriji i praksi. U našim entitetskim zakonima, tretiranje izražavanja koje se odnosi na pitanja od političkog ili javnog interesa (ako je oštećeni bio ili je javni službenik, ili je kandidat za funkciju u javnom organu i ako vrši, prema opštem shvatanju javnosti, značajan utjecaj na pitanja od političkog ili javnog interesa) je tako riješeno da je osoba koja je autor izražavanja odgovorna za eventualno izazvanu štetu iznošenjem ili pronošenjem izražavanja, samo ako je znala da je izražavanje neistinito, ili je nepažnjom zanemarila neistinitost izražavanja. Dakle, u ovim slučajevima se primjenjuje blaži standard odgovornosti, nego u ostalim slučajevima koje nemaju komponentu javnog interesa ili javnu osobu kao oštećenog (u kojim slučajevima je za odgovornost autora dovoljan nastanak štete usljed neistinite informacije). Ovo je, u svakom slučaju, veoma napredno rješenje koje ide u korist slobode izražavanja i u skladu je sa principima uspostavljenim u odlukama Evropskog suda. U sudskoj praksi se uglavnom poštuje princip da privatna lica uživaju veći stepen zaštite od političara i javnih ličnosti, mada ima i izuzetaka, tj. presuda u kojima ovaj standard nije ispoštovan od strane prvostepenih sudova. Ipak, možemo reći da smo u ovom pogledu napredniji u odnosu na neke zemlje u regiji, pogotovo od Srbije, pa i Crne Gore, u kojima se još uvijek često dešava da sudovi dosuđuju veće odštete javnim ličnostima i političarima, smatrajući da oni imaju veći ugled u društvu i da trebaju biti više zaštićeni od običnih građana. Kantonalni sud u Sarajevu je u jednoj svojoj presudi zaključio čak i da je predsjednik jedne mjesne zajednice osoba koja je javni službenik, dužan trpjeti veće kritike nego privatno lice. Pri tome je sud uzeo u obzir da je taj predsjednik mjesne zajednice bio odgovoran za dodjelu humanitarne pomoći i donacija za obnovu u MZ (u vezi sa čim je i ispoljeno sporno izražavanje u medijima), što je u tako maloj sredini sigurno bilo pitanje od javnog interesa za stanovnike.

U sudskim postupcima koji se vode povodom izražavanja koje eventualno predstavlja klevetu, postavlja se pitanje na kome leži teret dokazivanja određenih činjenica. Prema odredbama važećih Zakona o

parničnom postupku u oba entiteta, svaka stranka je dužna dokazati činjenice na kojima zasniva svoj zahtjev, a sud će slobodnom ocjenom dokaza utvrditi činjenice na osnovu kojih će donijeti odluku. Iz ove zakonske formulacije mnogi izvlače zaključak da je teret dokazivanja u cjelokupnom postupku uglavnom na tužitelju, pošto on postavlja svoj tužbeni zahtjev u parnici. Smatramo da je ovakvo mišljenje pogrešno, i da teret dokazivanja u parničnom postupku mora biti ravnomjernije raspoređen između parničnih stranaka, s tim što se mogu postaviti jasna pravila oko toga ko zapravo treba da dokaže koje činjenice u postupku. U našoj sudskoj praksi, kod utvrđivanja postojanja klevete uglavnom je zauzeto stanovište da je teret dokazivanja o istinitosti izražavanja koje je difamirajuće za tužitelja na strani onoga koji je iznosio ili pronosio informaciju. To je, po našem mišljenju, logično, jer kada se za nekog tvrdi da je npr. „korumpiran“ u nekom konkretnom slučaju, i ako to lice podnese tužbu zbog klevete, normalno je da istinitost te tvrdnje mora dokazivati onaj koji ju je iznio. Očigledno bi u praksi bilo skoro nemoguće i dokazati „negativnu“ činjenicu. Naravno, kada je u pitanju uvreda ili iznošenje nekog vrijednosnog suda, nije ni moguće dokazivanje istinitosti (zbog čega je uostalom i potrebno uvijek vršiti distinkciju između činjenica i vrijednosnih sudova). Valja istaći da u slučaju da je tuženi (obično medij, odgovorni urednik u mediju ili novinar) dužan da u postupku dokaže istinitost izražavanja, treba primijeniti pravilo da se u medijskom pravu od novinara ne može zahtijevati isti stepen utvrđivanja istinitosti činjenica kao u sudskom postupku, a za slobodu izražavanja i objavljivanja činjeničnih iskaza nije nužno postojanje dokaza njihove apsolutne istinitosti, već je dovoljno da je objavljena informacija prethodno provjerena kao istinita u skladu sa okolnostima konkretnog slučaja, odnosno, u skladu sa standardnom novinarskom profesionalnom pažnjom. U praksi bi to bi značilo da se u sudskom postupku od tuženih novinara zapravo ne traži dokazivanje apsolutne istinitosti objavljenih činjenica, već upravo gore navedeni stepen moguće istinitosti. Važno je da sudovi pristupe ovom pitanju na pravi način i da u svakom pojedinačnom slučaju koji se pojavi pred sudom, procijene istinitost izražavanja u medijima u skladu sa gore navedenim standardima.

U pogledu činjenica nastanka i visine štete, teret dokazivanja je očigledno na tužitelju, koji, dakle, u postupku mora dokazati da je materijalna ili nematerijalna šteta po njega zaista nastala, kao i visinu te štete. Dakle, moglo bi se reći da je teret dokazivanja u sudskim postupcima raspoređen između stranaka, tako da i tužitelj i tuženi

imaju dužnost da dokazuju svoje tvrdnje. Prevashodna obaveza da se dokaže istinitost činjenica koje su navedene u spornom izražavanju, jeste na strani onog ko je objavio te činjenice, i stoga, prilikom iznošenja i pronošenja informacija koje mogu biti sporne, treba unaprijed obratiti pažnju na koji način se te činjenice mogu kasnije dokazati u sudskom postupku.

Poseban problem predstavlja terminologija koja se upotrebljava u medijima. Veoma čest slučaj je da se političari i druge javne ličnosti, pa čak i drugi novinari, u medijima nazivaju „fašistima“ „mafijašima“, „kriminalcima“, „ratnim zločincima“ i slično. Ovakve formulacije se neodmjereno i olako upotrebljavaju, što u javnosti nakon izvjesnog vremena izaziva suprotan efekat od željenog, a također u pravilu predstavljaju klevetu. Dakle, ukoliko postoji javni interes da se ukaže na neke radnje koje vrše javne osobe, a posebno političari, to bi se trebalo činiti na znatno odmjeraniji način, bez upotrebe agresivnog izražavanja, pri čemu je najvažnije dobro činjenično utvrđenje i profesionalno ponašanje od strane novinara. Na taj način mediji mogu da ostvaruju svoju važnu funkciju „psa čuvara“ u demokratskom društvu, pri čemu će i rizik da takvo izražavanje predstavlja klevetu biti daleko manji.

Biografija

Mladen Srđić je 1990. godine izabran za sudiju Općinskog suda I u Sarajevu, a 2003. godine za sudiju Kantonalnog suda u Sarajevu. Za sudiju Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine izabran je 2007. godine. Saraduje sa Centrom za edukaciju sudija i tužitelja FBiH kao edukator. Bio je predavač na velikom broju seminara u organizaciji raznih institucija u Bosni i Hercegovini i inostranstvu u oblasti građanskog prava, a posebno u oblasti primjene člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama - prava na slobodu izražavanja.

Iskustva Vijeća za štampu Bosne i Hercegovine u vezi sa zaštitom privatnosti i zabranom govora mržnje

Ljiljana Zurovac,
izvršna direktorica Vijeća za štampu
Bosne i Hercegovine

Počecu prva, pošto su ovdje moje kolege novinari, da ih ne „prepa-damo“ odmah sa sudijom (Mladenom Srdićem, *prim. ur*)...

Dakle, ja sam Ljiljana Zurovac, novinarka, od 1980. godine radila sam kao novinarka Radio-televizije Sarajevo, na drugom programu Radio Sarajeva. To je moje najljepše profesionalno razdoblje, na Radio Sarajevu, gdje su upravo Nadrealisti i nastali, u našoj emisiji *Primus*. Mladen i ja se tada nismo poznavali, njegov je brat, Elvis J. Kurtović, bio član našeg tima, a Mladen je otišao da bude „ozbiljan čovjek“.

Mladen i ja smo se susreli prilikom suradnje Vijeća za štampu sa sudijama. Danas ćemo pričati o tome kako smo razvili tu nevjerovatnu prijateljsku vezu, kojoj se i u Evropi čude kako može postojati (osim možda u Švedskoj, što imaju sličnu suradnju između medija i pravosuđa, tj. sudija i tuženih). Mi smo, čak, i policiju od prošle godine uključili u borbu protiv govora mržnje. Mislim da su nam teme zajedničke, budući da i ovdje u Crnoj Gori ima dosta sličnih stvari. Prilično poznajem medijsku situaciju u Crnoj Gori, jer imam stalne kontakte sa kolegama koji su bili, ili još uvijek jesu, u nekim od samoregulacijskih tijela i medija. Ove godine imali smo priliku nekoliko puta se sresti na internacionalnim i regionalnim skupovima, konferencijama. Imala sam priliku čuti kako se stvari odvijaju. U biti, u cijelome regionu, novinari su nekako u istoj poziciji u odnosu na politiku i tranziciju iz koje nikako da izađemo i krenemo nekim boljim koracima naprijed, u „svijetlu budućnost“. Sve se prelama preko nas, preko našeg posla.

Ja sam prestala raditi na radiju 1992. godine i nisam radila sve do 1996. godine. Tada sam počela raditi na Radio FERN-u (*Free Elections Radio Network*), prvoj nezavisnoj radio stanici koju su osnovali Švajcarci (koja je trebalo da postoji tri mjeseca – dok traju prvi izbori u BiH). Po-

trajala je, srećom, pet godina, budući da je bila okupila sve profesionalce novinare, koji su napravili prvi put ponovno zajednički program za cijelu državu, bez obzira ko je i odakle je ko. Išli smo u krajeve u koje niko nije u to vrijeme išao i ljudi su rado prihvatili taj program. Ugasili su Radio FERN 2001. godine, zvali su to, stapanjem sa Javnim servisom, koji su tada osnovali i koji je zaživio i, eto, živi i danas.

Mi imamo, znate, tri javna servisa u jednoj maloj zemlji, imamo entitetska dva i jedan veliki, za cijelu BiH, i oni se nekako bore za prevlast publike, a političari se natječu ko će više uticati na koji Javni servis i imati premoć nad njim. Paralelno sa svojim novinarskim poslom, vodila sam, kao direktorica, regionalnu Visoku školu novinarstva *Media Plan*, sve do 2005. godine, kada sam počela raditi u Vijeću za štampu u BiH. Vijeće je osnovano 2000. godine, kao prvo samoregulacijsko tijelo za štampane medije, a nakon što su bosansko-hercegovačka udruženja novinara usvojila Kodeks za štampu BiH.

Preuzela sam Vijeće za štampu u BiH 2005. godine. Ono je u to vrijeme postojalo četiri godine i bilo dovedeno do ruba raspadanja, nešto kao što se kod vas dogodilo prije dvije, tri godine, kada je Novinarsko samoregulatorno tijelo prestalo sa radom, mada zbog drugačijih razloga.

Kao prvo samoregulacijsko tijelo u Jugoistočnoj Evropi, Vijeće za štampu u BiH bilo je osnovano od stranih organizacija, OHR, OSCE itd, ali uz podršku šest udruženja novinara iz BiH.

Prve četiri godine predsjedavajući su, također, bili stranci, iz UK *Press Complaints Commission*. Članovi su bili predstavnici udruženja novinara, civilnog društva i akademske zajednice. Nažalost, novinska industrija, vlasnici štampanih medija, nisu bili uključeni u rad Vijeća za štampu. I to je bio jedan od glavnih razloga zašto je Vijeće došlo u krizu i zamalo prestalo sa radom nakon četiri godine, kada su se stranci povukli iz aktivnog rada Vijeća.

Kada sam došla na mjesto izvršne direktorice Vijeća za štampu u BiH, prva mi je zadaća bila okupiti vlasnike štampanih medija iz cijele zemlje da bismo reosnovali samoregulacijsko tijelo i postavili ga kao dio novinske industrije, kao što treba i biti.

Zajednički interes, koji je novinske izdavače okupio u ideji reosni-
vanja samoregulacijskog tijela u našoj zemlji, bio je poboljšanje praktične
primjene Zakona o zaštiti od klevete i boljeg razumijevanja slobode me-

dija i medijskog izvještavanja od strane sudstva. Taj zajednički interes je pomogao da se ponovo osnuje Vijeće za štampu u BiH, kao jedinstveno samoregulacijsko tijelo za štampu (a od prije dvije godine i za *online* medije). Veoma je važno da imamo visoko educirane sudije, koji prepoznaju važnost slobodnog medijskog izvještavanja i koji će ozbiljno, s tim razumijevanjem, pristupati donošenju odluka kada su tužbe na medije u pitanju, koristeći, također, iskustva Europskog suda za ljudska prava. To je, također, bio i interes sudija, da, primjenom evropskih standarda, lakše rješavaju predmete tužbi po kleveti na medije.

Znači, napravili smo plan kako ćemo raditi sa sudijama. Najteža stvar je bila ući u krugove pravosuđa i predstaviti našu ideju i zajednički interes. Tako smo se sudija Mladen Srđić i ja upoznali na jednom takvom skupu, gdje je Mladen bio pozvan kao sudija Vrhovnog suda i jedna sutkinja iz Banjaluke, na banjalučkom skupu sa sudijama. Ja sam bila jedina novinarka. I, evo Mladena svjedoka, kada sam se predstavljala, svi su reagirali, kao, šta će novinarka tu, ovo je naš skup, naša rasprava. Pa smo mi rekli, to je benigno, ja samo da vas upoznam da postoji jedno medijsko medijacijsko tijelo, koje bi možda vama moglo olakšati, što je činjenica, da vas ne zatrpavaju ljudi sa toliko puno tužbi na medije, od kojih se većina mogu rješavati u Vijeću za štampu, prije nego dođu na sud, jer je većina ljudi zadovoljna moralnom satisfakcijom objave ispravki, demantija, reagiranja, ili izvinjenja, te nakon toga odustaju od planirane tužbe na medije. Tako smo dijelili informacije na nekoliko sličnih skupova. Pola godine kasnije, Vijeće za štampu je organiziralo četiri velike konferencije, u Sarajevu, Mostaru, Brčkom i Banjaluci, sa sudijama, tužiteljima, predsjednicima sudova. To je bilo izvanredno, bio je to vrlo dobar dijalog o potrebama, manjkavostima, neslaganjima i potrebi poboljšanja odnosa medija i pravosuđa, i postignuti su zbilja vrlo dobri rezultati. Tu nismo zvali novinare, samo je Vijeće to organiziralo i razgovarali smo o tome kako možemo zajedno ispuniti ono što nam je u našem poslu krajnji i zajednički cilj, a to je – interes javnosti, jer i pravosuđe i mediji rade u javnom interesu. Interes javnosti je ono što stoji u našem Kodeksu za štampu i mi smo javni interes, koji je bio član 15 u našem Kodeksu, sada stavili da bude član broj jedan, pošto smo i mi novinari zaboravili da radimo u javnom interesu, a ne u interesu onog ko nas plaća, ili neke partije.

A javni interes svakog sudije je da dosudi presudu kakva treba u odnosu na pravo, na zakon i svoj posao. U to vrijeme, 2007. godina je u pitanju, nije bilo web stranica sudova, nije bilo zajedničke e-mail adrese,

nije bilo čak ni PR čovjeka u sudovima, kojem se novinar može obratiti i koji mu može dati informaciju. I, naravno, onda kojekakve informacije dođu u medije. Upravo smo o tome razgovarali sa sudijama, sa predsjednicima sudova, da novinar mora dobiti informaciju o slučaju koji se vodi. Posebno tada, kada je počeo raditi Sud BiH za ratne zločine, kada novinar dobije zadatak, ne može se vratiti u redakciju bez i jedne informacije. Ako sud nema osobu koja zna šta će reći, koja zna šta smije reći a propo procesa, onda će novinar upitati portira, advokata, bilo koga, pa će taj u svome interesu, tj. u interesu svoga klijenta, reći informaciju. Tako smo nekako, sa te medijske strane, pokušali sugerirati predstavnicima pravosuđa da imaju pres ured, ili bar sudiju koji će biti zadužen za kontakt sa medijima. Predsjednica Suda Bosne i Hercegovine, tada je rekla: „Ovo se meni jako sviđa, ja ću uspostaviti prva web stranicu, adresu i na web stranici stavljati najave procesa.“ Ona je to uradila i onda su je slijedili i drugi, čak i mali sudovi koji nisu imali puno finansijskih mogućnosti. Svi ljudi iz pravosuđa sada imaju jedinstvenu e-mail adresu *pravosudje.ba*, sa imenom osobe ispred toga, tako da je vrlo lako i jednostavno komunicirati.

U junu 2007. godine, mi smo otišli i korak dalje, kad kažem mi, to je Vijeće za štampu. Napravili smo veliku konferenciju, na moru, onako da nam bude lijepo i ugodno, novinari, urednici, sudije. Dakle, to je za povijest bilo, ta konferencija.

Mada, imala sam dilemu kako da postupim. Bilo je jedino rješenje pustiti da to bude pravi *conflict resolution* (rješavanje konflikta), kako smo ga učili tamo gdje sam to trenirala i radila ekspertizu, jer drukčije se nije moglo. I onda smo ih postavili baš ovako, jedan prema drugome, dvije zaraćene formacije, i prva sesija od dva sata je bila „ja sam tebi, a ti si meni“ - bez rezultata.

Međutim, vrijeme za kavu je smirilo energije. Sišli smo na lijepe terase, more, pletene udobne stolice... Ostavili smo pauzu sat vremena, jer, ljudi su, konačno, počeli normalno komunicirati. To je bilo veoma dobro. Jedan predsjednik suda, koji je bio najžešći kritičar medija, sada nam je veliki prijatelj, na svaku konferenciju šalje svoje sudije i sutkinje, naglašavajući važnost toga što smo radili i što radimo zajedno.

Diskusija dva dana nakon te „historijske“ prve sesije, bila je izvanredna i dala je odlične rezultate. Rezultati su da svake godine dva ili tri puta mi radimo obuke, seminare za sudije i tužitelje, kako što bolje pri-

mijeniti Zakon o zaštiti od klevete i kako obostrano poboljšati suradnju između pravosuđa i medija. U suradnji sa Vijećem Evrope doveli smo nekoliko puta, zaključno sa junom ove godine, stručnjake iz Evropskog suda za ljudska prava, da ih uče kako primijeniti taj član 10, jer kod nas, uglavnom su se sudije pozivale u presudama na onaj drugi dio člana 10, koji kaže, „postoje i izvjesna ograničenja“.

Donoseći primjere sa Suda u Strazburu, ti advokati i sudije su pokazivali kako su presuđivali po određenim tužbama na medije. Naše sudije su bile oduševljene! Mnogo sudija je reklo: „Ja sam“, citiram, „bukvalno progledao/la kod ovih primjera... sad mi je jasno o čemu se radi... zašto nas ovo nisu učili prije nego smo počeli primjenjivati Zakon...“ itd. Sudije sada sami traže od nas određene teme koje bi im bile od koristi da ih bolje razumiju kada su mediji u pitanju. Sljedeći petak ponovo imamo okrugli stol gdje ćemo govoriti o *online* medijima, dakle, traže sami teme koje ih zanimaju da bi i mogli bolje primjenjivati Zakon o zaštiti od klevete. Također, svake godine imam po nekoliko poziva da budem kao ekspert, svjedok na procesima gdje su tužbe protiv medija, da bi se pojasnile dileme oko novinarskog teksta ili opreme teksta.

Hoću reći, mi nismo neprijatelji jedni drugima, moramo poznavati i učiti stvari jedni od drugih. Mislim da je to jako bitno i za Crnu Goru, pogotovo što je Zakon sada u funkciji i što se mora primjenjivati kako valja.

Vijeće za štampu u BiH je član Alijanse nezavisnih vijeća za štampu Evrope, AIPCE. Ima par zemalja iz svijeta koje su nam se pridružile posljednjih godina, konsultirajući se oko nekih stvari, kako reagirati kada su prekršeni članovi Kodeksa za štampu. Imamo godišnju Skupštinu Vijeća za štampu, nedavno je bila u Antverpenu, gdje je flamansko vijeće bilo domaćin.

Na toj godišnjoj Skupštini sve zemlje iznose ono što je krucijalno bilo teško kršenje Kodeksa za štampu u toku godine. Vjerujte da nam se stvari poklapaju, bez obzira da li je Švedska i Norveška, gdje samoregulacija medija postoji 100 godina, ili je to tek osnovano Vijeće, npr. iz Hrvatske. To je sve više i više kršenje privatnosti, ona je sve više na udaru zbog povećanja senzacionalizma u medijima, zbog onlajn medija, socijalnih medija, jer to su sada novi mediji koji preuzimaju vođstvo u popularnosti u medijima. Također, ima dosta kršenja Kodeksa kod predstavljanje djece i maloljetnika. I, što je najgore, u posljednje vrijeme imamo dosta

govora mržnje kroz huškački i diskriminacijski jezik u izvještavanju ili u komentarima na web portalima. Pored žalbi građana, koje dobijamo zbog tih kršenja, i Žalbena komisija posebnim saopćenjima redovito reagira prema javnosti i medijima.

Zašto se to događa? Zašto takva kršenja prava na privatnost, protiv zaštite djece i maloljetnika? Evropska konvencija za zaštitu prava djece je dopunjena prije, mislim, dvije godine, gdje se kaže da je svaka osoba koja je ispod 18 godina maloljetnik (nema više ono stariji i mlađi maloljetnik, ako su ispod ili iznad 15 godina, kao što je prije bilo). Dakle, sva pravila važe za maloljetnika ako su ispod 18 godina, što znači moraš mu zatamniti lice, staviti masku, inicijalima ga imenovati. Uvijek, u svakoj situaciji, a posebno ako su žrtve, ili su učesnici u krivičnim djelima. Puno takvih slučajeva ima kada su djeca žrtve pedofilije ili maloljetničke prostitucije. Stavi se, na primjer, maska na lice i stave se inicijali djeteta, ali se onda uslika kuća, adresa kuće i škole, ime i prezime mame i tate... Znači, maloljetnik se potpuno identifikira, posebno je ta identifikacija laka ako je mala sredina u pitanju.

Imali smo puno takvih kršenja. Imali smo nekoliko skandala maloljetničke prostitucije u koje su bile uključene javne ličnosti, i onda, naravno, svi mediji, osim jednoga, bukvalno svi, i štampani i elektronski, otkrili su identitet djeteta. Neki su stavili samo inicijale, ali su objavili fotografiju djevojčice, koja je u to vrijeme imala 16 godina. Ukupno 11 osoba je bilo privedeno na ispitivanje, a to je mjesto koje ima skupa nekih desetak hiljada stanovnika. Imenovali su njenu baku, školu, neki su čak išli dotle da su pričali sa njenim školskim drugovima i profesorima, neki su čak napadali djevojčicu, nazivali je „cigankom“ jer je iz romske obitelji. Do takvih strašnih kršenja se išlo. Jedne dnevne novine su čak objavile i mjesto u kojem je djevojčica sklonjena u Sigurnu kuću. Znači, ona je bila svjedokinja u tom času, koja je sklonjena u Sigurnu kuću, a praktično je otkriveno gdje se nalazi. Ta kršenja u vezi maloljetnika se stalno ponavljaju, svako malo kad su maloljetnici u pitanju.

Kada je kršenje privatnosti u pitanju, to je otkrivanje privatnih detalja poznatih osoba ili javnih ličnosti. Međutim, kod otkrivanja privatnih detalja, veoma je važno za sudije da ocijene da li je javni interes da se to zna ili ne. To studentima stalno objašnjavamo, njih jako zanima da li je utrošen budžetski novac za neku radnju koju je javna ličnost uradila

u privatnom životu ili ne. Ono što se kod nas u BiH kao kršenje Kodeksa od prošle godine intenzivno ponavlja, to je povratak govora mržnje, a to je kršenje člana 3 Kodeksa – Huškanje, i člana 4 – Diskriminacija. Mi smo ove godine prijavili policiji i tužilaštvu osam, devet slučajeva širenja govora mržnje u medijima.

Imali smo nekoliko drastičnih slučajeva govora mržnje u novinskim tekstovima i onlajn medijima, i veliki broj u komentarima anonimnih posjetitelja web portala.

Samoregulacijsko tijelo ne može da se bori protiv toga. Mi ne možemo reći to je kršenje Kodeksa, jer anonimni komentari posjetitelja ne pripadaju Kodeksu, a urednik ne može biti odgovoran da li će neko postaviti glupost ispod teksta koji je dobar. Ali, urednik postaje odgovoran i za taj sadržaj onog časa kad ga vidi i ne skine sa portala.

Znači, napravili smo regulaciju da urednik nije odgovoran za postavljeni sadržaj onog časa kad je postavljen ako već ne može da se organizira da napravi prefiltraciju postavke takvih sadržaja govora mržnje, ali da jeste odgovoran onog časa kad mu se ukaže na to i kad to ne skine i ne obriše.

Naš Upravni odbor, koji je sastavljen od urednika, novinara, vlasnika medija, dao je prijedlog da se napravi akcija *Niste nevidljivi* (dakle, to što imate nadimak, ne znači da niko ne zna ko ste) i da intenzivno educiramo građane o tome šta je to internet novinarstvo, šta je sloboda izražavanja, a šta govor mržnje itd.

U tu akciju smo uključili predstavnike policijskih agencija, sudije i tužitelje. U septembru prošle godine smo imali konferenciju oko toga i svi oni, policijske agencije i tužitelji, rekli su: „Da, hoćemo, vi nama prijavite, to dalje ide u našu proceduru“. Jer govor mržnje je krivično djelo i to medijska organizacija kao Vijeće za štampu ne može regulirati. Tako da smo, po prijavama građana i samostalno, SIPI, MUP-u Republike Srpske, MUP-u Brčko Distrikta i Federacije poslali nekoliko prijava zbog drastičnog govora mržnje i podizanja međunacionalnih tenzija, što je kod nas užasno opasno, također i zbog prijetnji upućenih autoru teksta. To su sad potpuno nove stvari sa kojima se u Vijeću za štampu susrećemo. Vjerujem da ćete vi imati istih takvih problema, otvaraju se novi mediji, a sa njima dolaze i novi problemi. Ono što je problem sa *online* medijima je da ima dosta web portala iza kojih stoji očito politička opcija, ili koji nemaju ni impresum, nemaju kontakata,

ne znaš ko stoji iza toga, kome ćeš se obratiti. To je problem o kojem mi sada sa sudijama i tužiteljima razgovaramo, kako se može urediti internet prostor, naravno internet mora biti slobodan prostor kao prvo, ali se mora urediti u smislu da registracija da otvoriš web portal, kao što moraš registrirati novinu. Mi nemamo više Ministarstvo za medije i informisanje u Federaciji, u Republici Srpskoj ga ima. Ako hoćeš otvoriti novinu, moraš se registrirati na sudu. Tako bi nešto trebalo raditi za onlajn medije da bi se moglo znati ko tačno stoji iza kog webportala. Nadam se da nisam previše iskomplicirala, a voljela bih čuti od vas a propo tog govora mržnje, da li tog kod vas ima ili su stvari drugačije.

Vijeće za štampu ne radi klasični monitoring medija. Princip samo-regulacije je da su građani naši monitori medija. Naravno, treba imati tradiciju od 50 do 100 godina Vijeća za štampu i demokracije da bi građani toliko bili svjesni svojih prava. Ono što mi radimo je da reagujemo na žalbe građana u devedeset posto slučajeva. Puno je efikasnije kad urednik dobije žalbu svog čitatelja, nego kada Vijeće za štampu kaže da si pogriješio. Ali, recimo da smo četiri puta u ovoj godini reagirali, evo ove nedjelje će biti i peti put da reagujemo bez žalbi građana, što znači, reaguje Žalbena komisija Vijeća za štampu, koja po mandatu ima pravo reagirati, ali samo kad je drastično kršenje Kodeksa u pitanju, ili kada je drastičan napad na profesionalno novinarstvo.

Sada ćemo raditi peto saopćenje ove godine, i to samostalno, iako imamo tu i žalbe građana, dakle, možemo uraditi i jedno i drugo. Komentar je napravio Nikola Pejaković Kolja, glumac, napisao je neku dugačku kolumnu, koju je *Glas Srpske* objavio i u štampanom izdanju i na svom portalu. Tekst nosi naziv *Miješano meso* i to su ta drastična kršenja Kodeksa sa kojima se mi sada susrećemo, u kojem on elaborira koješta o komunističkoj „ostavštini miješanih brakova“ i da su sva djeca iz miješanih brakova „miješano meso“ koje je degenerisano ovako ili onako.

On je to objavio. Kako se pojavio tekst na portalu, pojavilo se hiljade komentara, tekstova, na fejsbuku i portalima, od ljudi iz cijelog regiona, i, što je najljepše, mladi ljudi su reagirali, u pozitivnom smislu, protiv tih natpisa mržnje.

Mi smo dobili isti dan, kada se to pojavilo, desetine žalbi građana u smislu: „Reagirajte na ovo, ja sam povrijeđen“, tri čovjeka su se potpisali sa imenom i prezimenom i ispod toga „građanin BiH“. To je nešto

što meni daje uvijek snagu da mi idemo dalje, jer samoregulacija medija zato jeste demokratska institucija, jer jednako štiti i građanina, našeg čitatelja, konzumenta informacije, i nas, kao profesionalce koji dajemo tu informaciju. Ovakva reakcija građana je ono što samoregulacijsko tijelo može samo priželjkivati. Znači, mi ćemo sada reagirati i po žalbama, a i posebno, analizirajući kao profesionalna grupa, posebna Žalbena komisija, jer je tekst pun govora mržnje. Imala sam tri upita građana da li, kao obični građani, mogu podići tužbu protiv njega zbog širenja govora mržnje na nacionalnoj osnovi.

Vijeće za štampu u takvim slučajevima reaguje saopćenjem za javnost, ne prema mediju. Reagiranje imate na našoj web stranici, sva ta reagiranja Žalbene komisije, to ide za javnost. Dakle, nećemo mi sada ići saopćenjem za medije prema mediju koji objavi tekst, to se ne smije. Princip samoregulacije nije: „Ne smiješ to“, već prema javnosti generalno, ukazujući na kršenje Kodeksa. Ali ćemo prema mediju direktno ići kada su žalbe građana, kao njihovih čitatelja ili posjetitelja, u pitanju.

Pitali ste kako da kontroliramo slučaj kada jedan političar u intervjuu govori o drugom političaru da je mafijaš i lopov. S novinarske strane znam o čemu govorite, imala sam tih situacija u svojim emisijama koje su išle uživo. Sud bi u takvim situacijama procjenjivao koliko ste vi kao novinarka i voditeljka sebe ogradili od toga. Što znači, ako meni Dule dođe, ne bilo primijenjeno, pa počne govoriti protiv Mladena, a Mladena nema, ja ću reći da ne govorite o ljudima koji nisu prisutni, to nije etično i da se to ne smije u mom studiju raditi. Vi sebe morati postaviti kao šefa u studiju, vi uspostavljate pravila ponašanja. On je političar, pa šta, danas je tu, a sutra ga možda više nema, a vi ste zauvijek novinar. U biti, vi morate zauzeti čvrsti stav. Prije svega, morate znati koga dovodite, morate pretpostaviti šta može reći protiv koga, to znači dobra priprema. Drugo, morate dobro udahnuti i izdahnuti par puta prije nego krenete sa emisijom i reći da moram biti spremna. Profesionalna etika nalaže da se ne smije govoriti o osobama koje nisu prisutne, pogotovu ne takvim riječima. Ili ga pitate ima li argument za to što tvrdi. Dakle, vi morate voditi dijalog.

Radim emisiju sa studentima novinarstva koju emitiramo na radio stanicama, o ponašanju političara, javnih ličnosti, o etici, o problemima u medijima, uredničkoj odgovornosti itd. Radimo uvijek ankete sa ljudima, gdje je jedna žena rekla: „Ja imam osjećaj da se vi novinari jako plašite kad razgovarate sa političarima“.

Zaprepastila sam se kad sam čula to što je žena izgovorila. Zamislite vi našeg slušatelja koji osjeti da se mi plašimo političara, pa to se ne smije dogoditi. Tu nema demokracije ako se novinar plaši političara. Vi morate biti svjesni da ste iznad svih njih i da vi imate pravo u svom studiju postaviti kućna pravila. Nema priče o drugome, ako nemate argumente. Ako imate argument, iznesite ga.

Imali smo prošle godine žalbu iz jedne vjerske organizacije. Bilo je neko samoubistvo u pitanju, momak se bacio i ubio se. Onda su počele špekulacije i mediji su masovno prenijeli agencijsku informaciju, a znate već sami kako od nas niko ne provjerava, nažalost, a treba, agencijsku informaciju. I onda su prenijeli bukvalno (*copy-paste*) kako je informacija išla, sa vrlo manipulativnim naslovom i podnaslovom, aludirajući da se momak ubio zato što je išao na neke od programa te male vjerske zajednice. Oni su se žalili, sa punim pravom.

Svi su urednici odgovorili da su oni samo prenijeli informaciju. Pa da, ali to te ne amnestira od toga da si napravio grešku, od odgovornosti, ti si urednik, moraš paziti kakav ti je naslov, podnaslov, šta ti je sadržaj članka... Svi su prekršili Kodeks, međutim, sjajna je stvar što su svi objavili da su prekršili Kodeks, objavili odluku Žalbene komisije, zato što su prenijeli vijest neke agencije.

Sudije, znajući sve ono što radimo, sve češće se obraćaju da medijacija mora postojati prije sudskog postupka kada su mediji u pitanju. Mi imamo mnogo slučajeva, mogu reći 30 posto, gdje su ljudi rekli da će tužiti medij. Nakon što dobiju moralnu satisfakciju, ispravku, izvinjenje (dešavalo se ove godine da mediji objave izvinjenje gdje kažu izvinjavamo se toj i toj osobi što smo napravili tu i tu grešku) ljudi kažu da sada neće ići na sud, da je to ono što smo htjeli.

Prošle godine smo čak imali slučaj da je grupa građana podnijela tužbu protiv *Oslobođenja* zbog nekog teksta. Međutim, građani su insistirali da njihov advokat, u suradnji sa Vijećem, ipak napravi dogovor sa urednicom da objavi njihov demantij. I nakon pregovora i naše medijacije, list je objavio u dva navrata na cijeloj stranici argumente građana, (o nekoj gradnji i zemljištu se tu radilo), tako da su oni povukli tužbu zato što su bili zadovoljni objavom demantija, iako su već bili platili dobar iznos novca za sudske takse. Oni su htjeli tu moralnu satisfakciju. Zato je veoma važno da se poštuje član 8 i da ljudi shvate da je moralna

satisfakcija, ispravka pogrešnih navoda, važnija od nekog postupka koji se razvlači godinama i na kraju nisi ništa dobio.

Što se tiče objavljivanja ispravki, mi ne možemo uticati na to gdje će urednik ili urednica da objavi ispravku. Većina objavljuje ispravku na mjestu gdje je članak bio, ili već ima određene stranice u novinama, u određenim magazinima, na početku ili kraju gdje se objavljuju demantiji. Dnevne novine obično objavljuju tamo gdje je članak bio, nismo ih imali na naslovnici. Onlajn mediji objavljuju na naslovnoj stranici.

Sa druge strane, moje iskustvo u Vijeću za štampu je da je najteže sa novinarima postići to da novinari shvate da je samoregulacija ono što je za njih jako važno, da je to daleko bolje nego da se zakonski kažnjavaju, ili da ih Vlada regulira i dirigira kako će raditi. Vrlo često mi znaju reći: „Pa šta sad, ako vi nemate mandat da kažnjavate, zašto ja moram slijediti Kodeks za štampu i biti profesionalan?“

Mislim, ta svjesnost da moraš biti profesionalan u smislu odgovornosti zbog velikog uticaja na javnost onog što napišeš, onoga što se objavi u programu RTV-a, mora biti snažna, jer ima uticaja na mijenjanje života ljudi. Osjećaj odgovornosti je ono što mi moramo postići i samoregulacijski proces je vrlo učinkovit u tom smislu, ali zahtijeva vrijeme i promjenu svijesti.

Moramo napraviti totalni preokret našeg mentaliteta. Zato su nove generacije one na koje mnogo polažem pažnju, koje od početka uče profesionalne standarde i samoregulaciju medija, da toga budu svjesni od samog početka svoje novinarske karijere.

Samo da kažem, za kraj, da je za nas novinare veoma važno kod tužbi imati jako dobrog medijskog advokata, znači, advokata koji poznaje sve ovo na šta se može pozvati u odbranu medija i novinara, od profesionalnih standarda do preporuka Vijeća Evrope i naročito člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Mi smo imali slučaj na koji nismo mogli reagirati jer je već bilo kasno, koji je vezan za *Večernji list*, izdanje za BiH. Deset hiljada maraka su platili ni za što, zato što su neki lokalni političari iz Mostara tužili medij i novinara koji je pisao dva članka, a oba su bila za primjer studentima kako se profesionalni članci pišu, po svim pravilima profesionalne etike. Znači, na tako jedan perfektan profesionalni rad oni su uložili tužbu, list je izgubio na prvostepenoj, de-

finitivno zbog političkih pritisaka ili već kojekakvih veza. Advokat je bio loš, očito se nije bavio mnogo medijskim pravom, a bogami, niti običnim pravom, jer nije na vrijeme uložio žalbu, pa je to otišlo na drugostepeni na kojem su im potvrdili da plate odštetu od 5.000 eura i plus takse, ni za šta. Znači, nešto što je bilo više nego dobijeno u startu za novinara, zbog nekvalifikacije i lošeg odabira advokata, izgubljeno je. Kod tih stvari moramo biti vrlo oprezni.

Biografija

Ljiljana Zurovac je diplomirana teatrologinja/dramaturginja i komparativistkinja. Od 2005. godine je izvršna direktorica Vijeća za štampu u BiH. Organizovala i vodila brojne obuke i novinara i sudija o medijskom pravu i standardima slobode izražavanja. Novinarstvom se bavi od 1980. na RTV-u Sarajevo, Radio FERN-i u BiH Radiju. Od 1999. do 2005. bila je direktorica Visoke škole novinarstva Media Plan. Autorka je više scenarija i drama za TV i pozorište.

Etika u medijima: novinari i demokratski procesi

Philip Harding, konsultant, bivši urednik
i novinar BBC World Service

O ovoj temi, etike u medijima, želim da govorim više sa stanovišta novinarske prakse, kao neko ko je, radeći kao urednik i novinar, imao prilike da se veoma dobro upozna sa novinarskim procedurama.

Pošto sam veliki dio svog radnog vijeka proveo na BBC-u, mnogo toga što ću danas reći je, naravno, pod snažnim uticajem mog vremena provedenog tamo. Premda, kada god neko spomene BBC, kao neku vrstu modela za nešto, podsjeti me na pisca Džordž Orvela (*George Orwell*) i njegov opis BBC-a kao ustanove koja je „na pola puta između škole za djevojke i ludnice“. Kao i obično u svom pisanju, Orvel je bio u pravu.

Novinarska etika nikada nije bila važnija. U Velikoj Britaniji, iz koje dolazim, ponašanje medija je, s pravom, podvrgnuto vrlo strogoj etičkoj analizi nakon skandaloznih otkrića da su neki novinari, sada nepostojećih *News of the World*, hakovali ljudima telefone. Bijes i zgražavanje javnosti zbog posljedica ove prakse (među žrtvama su bili i roditelji jedne ubijene učenice) doveli su do pokretanja godinu dana duge javne istrage koju je vodio sudija Apelacionog suda Levenson. Levenson je objavio značajan izvještaj u kojem predlaže sveobuhvatnu reformu medijske regulacije u Britaniji, što je dovelo i do šire rasprave o ciljevima i ograničenjima novinarstva.

U mnogim zemljama koje su još mlade parlamentarne demokratije, kao što je slučaj sa Crnom Gorom, gdje je sloboda medija još uvijek relativno nov koncept, ponašanje novinara stavlja se pod budni nadzor, jer oni izranjaju žmirkajući od sunčeve svjetlosti, ispitujući koliko daleko se njihova novopronađena sloboda stvarno pruža.

Naravno, svaku raspravu o medijima, u ovom trenutku, prati veoma teška kriza industrije širom svijeta. Uslovi za rad trenutno su veoma surovi. Dozvolite mi da, bez ulaženja u previše detalja, nabrojim samo

neke činioce. Nalazimo se usred svjetske ekonomske recesije. Ekonomska situacija nepovoljna je i za privatni i za javni sektor. Uz sve nevolje svjetske recesije, veći dio Evrope suočava se i sa posebnim pritiskom krize u Eurozoni. Ovo za komercijalne medije znači pad prihoda od reklamiranja, smanjenje troškova, smanjenje kapaciteta redakcija. Za javne medije, smanjenje državnih sredstava znači i redukciju programa i budžeta za plate brojnih javnih emitera.

Uz sve to, postoje strukturalni problemi i ekonomska neizvjesnost uzrokovana digitalnom revolucijom. Novine se bore da učine korak ka plaćanju preko interneta (*online*), makar do sada. Modeli poslovanja pokazuju se neodrživim. Neki dovode u pitanje i sveukupan opstanak štampanih izdanja.

Kao da ekonomski problemi nijesu dovoljni, tu su još i fizičke opasnosti sa kojima se novinari širom svijeta suočavaju. Međunarodni institut za štampu zabilježio je 2012. godine smrt 132 novinara, ubijenih dok su obavljali svoj posao. Posljednjih godina i vi u Crnoj Gori morali ste, iz prve ruke, da se suočite s tragičnim posljedicama takvih napada.

Posmatrajući ulogu novinara u demokratskim procesima, želio bih da postavim i razmotrim neka osnovna pitanja. Zašto je društvu uopšte potrebno novinarstvo? Prije svega, zašto je svakoj demokratiji, posebno onoj zdravoj, potrebno energično novinarstvo?

To znači da sebi, kao novinarima, treba da postavimo neka osnovna pitanja. Pitanja o kojima ne razmišljamo često. Pitanja koja bi sebi možda trebalo češće da postavljamo. Kao novinari očekujemo neke društvene privilegije. Na primjer, očekujemo da možemo da telefoniramo ljudima, većinom potpunim strancima, i postavljamo im pitanja, često veoma direktna, ponekad i veoma lična. Zašto očekujemo da imamo pravo na to? Zar bi bilo kome drugome, ko nije novinar, to isto dopustili? Dakle, šta nam to daje za pravo da pozivamo ljude? Kao novinari, očekujemo da možemo da pišemo ono što želimo. Naravno, postoje neka ograničenja, ali smo skloni da slobodu izražavanja smatramo zadatim pravom. Očekujemo da imamo pristup događajima i da možemo da izvještavamo o njima. Postoje posebna mjesta za medije u sudnicama i parlamentu, sjedišta rezervisana samo za novinare. Pri likom sportskih događaja, na stadionima obično postoji poseban dio za medije (*press box*), i često su to najbolja mjesta.

U mnogim zemljama postoje zakonom regulisane garancije i posebni izuzeci za medije, neke zemlje imaju i ustavne garancije. Sjedinjene Američke Države možda treba da odgovore na mnoga pitanja o poštovanju ljudskih prava, ali zato s ponosom mogu da ukažu na Prvi amandman svog Ustava i način na koji se zaštita novinara poštuje u praksi, kao i u teoriji.

Novinari mogu da očekuju neku od ovih privilegija u demokratskim društvima samo ako zauzvrat pozitivno doprinose funkcionisanju tog društva. To mora biti dvosmjeran proces.

Ovo, na prvom mjestu, znači da novinaru mora biti jasno da sve što radi, radi u ime javnosti, čitalaca, televizijskih gledalaca. Ako ćemo da pozivamo političare na odgovornost, što i treba da radimo, ne smijemo izgubiti iz vida i to da za nas, novinare, niko nije glasao. Sami po sebi, mi nemamo legitimitet. Jedini naš legitimitet, pravo da pitamo, i kada je potrebno, gonimo moćnike, političare, direktore i preduzetnike, crpimo iz toga što to činimo u ime javnosti.

Na kraju krajeva, demokratija je vezana za slobodu, a to znači slobodu izbora, mogućnost da utičemo na tok sopstvenog života, da odlučimo za koga da glasamo, da izaberemo političke predstavnike i vladu, a u najvećem dijelu, mogućnost da izaberemo kako i gdje želimo da živimo svoj život.

Demokratija podrazumijeva vjeru u racionalnost. U tom smislu, što su ljudi više u stanju da naprave dobre odluke, biće bolja i demokratija. Isto tako, što su ljudi bolje informisani, bolje će moći da odlučuju. Ako žele da donesu racionalne odluke, moraće da budu dobro informisani. Tako novinarstvo ima značajnu ulogu u ovom procesu.

Sušтина novinarstva je u tome da pomaže stvaranju dobro informisanih, pa prema tome i boljih građana, da pomaže stvaranju bolje informisanih glasača, pa prema tome i boljih glasača. Tiče se i boljih potrošača, pomaže ljudima da se bolje informišu o izborima koje prave kao potrošači, bilo u privatnom ili javnom sektoru.

Sve to funkcioniše samo ako javnost vjeruje u ono što novinari otkriju i objave. To znači da javnost mora da ima povjerenja u novinare i novinarsku praksu.

Povjerenje je srž svakog dobrog novinarstva. Nesumnjivo, povjerenje je od presudnog značaja. Bez njega javnost ne bi vjerovala u bilo

šta što kažemo ili napišemo. Ne bi čitala ili kupovala naše novine. Ne bi čitala naše internet stranice. Ne bi gledala naše programe.

Jedini način da se zadobije i sačuva to povjerenje jeste da se očuvaju i podstiču najviše etičke vrijednosti.

Bez jake etičke osnove i dokazanog etičkog ponašanja novinara, javnost nam neće vjerovati. Povjerenje je nešto što se stiče i čuva. Decenije mogu proći dok se povjerenje ne izgradi. Minut je potreban da se ono izgubi.

Ne može se govoriti o pravima novinara, a da se ne spomenu i njihove dužnosti. Jedno bez drugog ne ide.

Između njih se mora uspostaviti pažljivi balans. Društvo treba da se pobrine da taj balans shvati na pravi način. Mora imati odgovarajuće mjere zaštite kako bi se balans osigurao.

Jedna od takvih mjera zaštite je i nezavisan sistem medijske regulacije. Regulacija je važna jer predstavlja zaštitnu mrežu za javnost i pojedinačnog građana ako mediji prekorače granice. Građani moraju imati pravo na zadovoljenje (*redress*) od medija. Na isti način na koji zahtijevaju odgovornost od drugih, mediji moraju biti odgovorni i spremni na utvrđivanje odgovornosti za svoje postupke, moraju odgovarati onoj javnosti koju tvrde da zastupaju.

Sistem regulacije mora u sebi imati ugrađene neke mjere zaštite. Ako mediji treba da djeluju kao djelotvorni kontrolori vlade i države, ključno je onda političare držati podalje od medijske regulacije. Neophodno je držati regulaciju po strani od vlade i države. Mediji ne mogu djelovati kao odgovarajući kontrolori institucija ako ih nadziru iste te institucije. Regulacija mora biti nezavisna.

U mnogim zemljama mnogo se govori o nezavisnom sistemu regulacije i samoregulaciji kao da ta dva termina imaju isto značenje. Nemaju. Različiti su. Samoregulacija je regulacija koju sprovode i za koju su odgovorni mediji. To znači da, na kraju krajeva, medij sam sebe kritikuje. Kada se neko žali na postupke nekog medija, taj isti medij procjenjuje da li je prekršio pravila. Ovaj tautološki pristup čini ovaj proces gotovo bezvrijednim. Kao kada bi u školi učenici sami ocjenjivali svoje domaće zadatke.

Prava nezavisna regulacija podrazumijeva postojanje jednog odgovornog sistema koji je nezavisan od vlasnika i urednika medija. U istinski nezavisnim sistemima oni koji ih vode ne bi trebalo da imaju bilo kakav interes za ishod regulacije. Jedini kriterijum prilikom razmatranja žalbi i odlučivanja trebalo bi da bude pretežniji interes javnosti i društva. Ako javnost nema povjerenja da neka medijska regulacija zastupa njene interese, a ne nečije druge, onda takav sistem regulacije, na duge staze, ne može da funkcioniše.

Čuo sam da se mnogo priča o potrebi za efikasnom samoregulacijom u Crnoj Gori; čuo sam mnogo manje priče o potrebi za nezavisnom regulacijom. Predlažem vam da preusmjerite fokus rasprave ka ovom drugom.

Druga dva termina koja se često miješaju su medijska regulacija i medijska etika. Ne znače isto. Važno je shvatiti razlike. Etika je mnogo širi i dublji pojam od regulacije. Jedan od načina da se objasni ta razlika je taj da regulacija označava ono što *ne smijete* da činite, a etika ono što *treba* da činite. Može postojati čitava serija okolnosti u kojima se novinari mogu naći, o kojima postoje etička razmatranja, a koja nijesu pokrivena regulacijom.

Dobri novinari ne samo da treba da znaju šta je dobro i loše, već treba i da shvate *zašto* je to tako. Sasvim je moguće zadovoljiti zahtjeve regulatornih kodeksa bez mnogo razumijevanja razloga koji stoje iza njih. Postoji ogromna razlika između učenja teksta Kodeksa i razumijevanja njegovog duha. Duh je ono što treba da postoji u svakom dobrom novinarskom okruženju.

Regulatorni kodeksi su, naravno, važni. Novinari treba da ih poznaju i da ih razumiju. Naravno da djelotvorna regulacija mora postojati, ali regulacija medija bez postojanja šireg sistema etike je kao usvajanje zakona bez moralnih načela.

Sa sigurnošću mogu reći da smo u Velikoj Britaniji proveli previše vremena brinući o regulaciji i precizno definisanom sistemu regulacije, o tome šta treba, a šta ne treba da se nađe u Kodeksu, a da smo nedovoljno brinuli o etici. Ali, prema onome što znam o medijima u drugim zemljama, takve rasprave česte su i drugdje.

Ova rasprava je bitna, veoma bitna, jer uprkos svim problemima sa kojima se suočava, novinarstvo nikada nije bilo važnije. Kako društva postaju sve složenija, kako globalizacija nastavlja svoj neumoljivi

marš koji dovodi do toga da svijet postaje sve više međusobno povezan, tako ni potreba za tačnim, pravednim i pronicljivim informacijama, koje nam pomažu da shvatimo svijet u kojem živimo, nikada nije bila veća. Naravno, govorimo o novinarstvu podržanom snažnim osjećajem za etiku, u potpunosti odgovornim svojim čitaocima i gledaocima i potpomognutim efikasnom i istinski nezavisnom regulacijom. Pod takvim uslovima, snažno i uzbudljivo novinarstvo očekuje ključna uloga u budućnosti demokratije.

Biografija

Fil (Phil) Harding je novinar i medijski konsultant. Nagrađivani je producent, urednik i viši izvršni direktor BBC-ja, gdje je obavljao niz zahtjevnih poslova (direktor *English Networks* and *News for the World Service*, supervizor uređivačke politike - odgovoran za uređivačke standarde svih BBC-jevih proizvoda, pisao BBC-jeve uređivačke smjernice, glavni politički savjetnik, urednik informativnog programa na *Five Live*, urednik uticajnog *Today programme* i zamjenik urednika *Panorame*). Radio je kao konsultant sa medijskim grupama širom svijeta na širokom spektru tema, kao što su: javno emitovanje u digitalno doba, prelazak od državnih do javnih emitera, uređivačko liderstvo, novinarstvo u javnom interesu, nepristrasnost u današnjem svijetu medija. Nedavno je završio rad na projektu vezanom za informativni program televizijskih kanala u Indiji koji je radio za Nacionalno udruženje emitera (*National Broadcasters Association*) i obimni izvještaj o edukaciji i širenju novinarske etike u Velikoj Britaniji. Pomogao je u osmišljavanju kursa o liderstvu na BBC-jevoj školi novinarstva (*College of Journalism*). Predaje temu digitalne kreativnosti na *Wharton Business School* u SAD. Autor je značajnog izvještaja o međunarodnoj medijskoj pokrivenosti rađenog za Oxfam: Veliko globalno isključenje (*The Great Global Switch Off*). Član je uprave *Press Association* - vodeće novinske agencije u Velikoj Britaniji, udruženja *One World Media Trust* i *Commonwealth Press Union Media Trust*. Član je Društva urednika (*Society of Editors*) i Radio akademije (*Radio Academy*). Predvodio je timove koji su osvajali brojne Soni Gold nagrade - najprestižnija nagrada za radio program u Velikoj Britaniji. Za Panoramu je osvojio Emmy nagradu u SAD za svoj rad na televizijskom dokumentarnom programu.

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-642-00-6
COBISS.CG-ID 21979664

